اسلام

او

د اسلام نقش

د فرد او جامعې په جوړولو کښې

Ketabton.com

د ګل پا چا ((الفت))

www.ulfat.de

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرتب او مهتمم: عزیزالرحمن «الفت»
د چاپ او ترجمې حق په مهتمم پورې اړه لري
د حوت ۱۰-کال ۱۳۵۲ هجري ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

عنوان | مخ

تقریظ .... ج
مقدمه 1
مُحمدصلی الله علیه وسلم 2
اسلام ته خفی دعوت 2
داسلام اظهار: 3
بلال: 3
یاسر، عماربن یاسر اوسمیه دیاسر ښځه: 4
خباب: 4
صهیب: 4
عامر بن فهیره: 4
لبیبه: 5
اسلام 5
اسلامی جامعه جوړول 9
طبقاتی جامعه داسلام په نظرکښي : 11
مساوات: 13
اسلامی تصوف 51
دتصوف دري مدرسي 60
متکلمین اوعلم کلام 71
وعد او وعید 72
احباط 73
شفاعت 73
دپیغمبرانوعصمت: 74
معجزه اونبوت: 74

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

د پلار له مرګه وروسته ملګرو راته وويل چه پس لدې ته بايد دهغه په هرنا چاپ شوی اثربانديې چه وروسته تردې راوځي يوڅه وليکې.

دهمدې مطلب دپاره مې دخپل پلار دغه اثرچه اسلام او داسلام نقش دفرد او جامعې په جوړولو کښې نومېږي څو ځلې ولوست او په نتيجه کښې دا راته معلومه شوه چه ماغوندې يوه سړي ته چه په دين باندې اساسي مطالعه نه لري پدغسې يوه کتاب باندې چه مؤلف ئې شل کاله ددينې علومو په تحصيل او څلويښت کاله ئې پدې لاره کښې په څېړنو او مطالعو تېرکړي وي، څه ليکل اسانه کارندی.

په حقيقت کښې همدا کتاب زما داسلامي مطالعې شروع او آغازګڼل کېږی. بياهم دغه څوکرښې ديوه متجسس او دهغه دپيرو په حيث چه دځوی ولی ډيره تېنګه مينه او جذبه ئې هم ملګرې ده ليکم.

څلويښت کاله پخواکله چه مرحوم الفت صاحب په عربي ژبه کښې دصرف، نحوې، منطق، بديع بيان، معاني ، فقه، وصول الفقه، تفسير او دحديث کتابونه ولوستل او په ځان ئې دا اعتماد حاصل شو چه دمطالعې له لارې دنالوستلو کتابونو تدريس هم کولی شي، درس لوستل ئې پرېښوده او دفاميل دمعيشت دتامين دپاره ئې ماموريت ته مخه وکړه.

دالفت صاحب دهغې زمانې ديني لوست او تحصيل پنځوس کاله وروسته نتيجه ورکړه او څوتکميل يانا تکميل واړه اوغټ ديني کتابونه ورنه جوړ شوه چه يوئې همدغه کتاب دی. په دې ترتيب داخبره صحيح شوه چه الفت صاحب له ملائی نه شاعری او ليکوالی ته، له هغه نه سياست او پارلمان ته اوله دغه ځای نه دډيرو تجربو اوعلمي ذخيرو سره بېرته غائي اونهائي حقيقت ته او پدې لاره کښې خدمت ته رجوع وکړه.

داکتاب دمرحوم الفت صاحب دژوندانه دوروستيو شپووروستی اثردی چه دکلونو کلونو مطالعو او تجربو نه پس، او د خدای دکور دزيارت له اداکولونه وروسته (د ۱۳۵۳ هجری کال شروع) ئې دهغه په ليکوپيل وکړ او دخپل ژوند دوروسته سلګيو دپای ته رسيدو سره ئې پای ته ورساوه(دقوس آخره ۱۳۵۶) .

پدې اساس عالم الغيب خدای ددې کتاب هست او ژوند دالفت صاحب له نيست اومرګ سره له اذله يوله بله تړلی او ملګری کړی و.

داکتاب که څه هم دمتن له حيثه تکميل ومګر نور کارئې پاتې و.

مؤلف پخپل قلم دکتاب په ځينو برخو باندی ځينې علامې ايښی وې اوله ځينو برخونه ئې سره خطونه تاوکړی ويا دا چه ځينې کرښې ئې يوځل محوه کړی او بيائې بيرته پدغو محوه شوو خطونو دصحت علامې لګولې وې. ځينې داسې عبارات هم پدې کتاب کښې شته چه صرف په نښه شوی اونه معلومېږي چه دڅه دپاره؟

دکتاب ډيرې پاڼې پاکنويس شوی هم نه وې او په مشکل سره لوستل کيدې. دکتاب سره دماخذونو فهرست هم نه وموجود او دهغه علت به شايد دا وی چون کتاب اصلاً تحليلی ليکل شو ی او دخپل فکر اونظرنه ورکښې کار اخيستل شوی نو ځکه کتاب ما خذونه نلری يا ممکن وروسته به دا کار شوی وای.

دغه دلايل دا خبره واضحه کوي چه دشکل په لحاظ دکتاب څه کارپاتې و او مؤلف غوښتل چه پدې کتاب باندې بياغور او فکر وکړي مګر اجل نور مهلت ورنکړ.

دتجديد نظرپه وخت کښې شايد دکتاب ځينې مطالب وړاندې وروسته شوی هم وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قدرت له يوې خوا غوښتل چه دغه اثر دالفت صاحب دفکر او نظر محصول وي دده په تحليلي فکر او نظر وليکل شي مګر له بلې خوائې داهم اراده وه چه د تجديد نظردپاره ورته وخت او فرصت ورنکړي او دغه ضرورت بې ضرورته وګڼي.
مادکتاب په تدوين او نقلولوکښې ځانته دهيڅ راز مداخلې، تصرف يا لاس وهنې حق ورنکړ او يوائې مې داصلي نسخې له مخې نه يوبل نقل تهيه کړ.
علاوه ددې کتاب دآيتونوله تطبيق نه دقرآن پاک سره ما دهغه اعراب هم دقرآن داعرا بوسره برابر کړه ځکه چه دکتاب ايتونه اصلا اعراب ګذاری شوی نه و، مادکتاب دآيتونو حروف هم په قرآنی تورو او حروفو واړول.
داکتاب پدې لاندې مطالبو باندې بحث او څيړنه کوي:

۱- اسلام.
۲- صالح عمل.
۳- اسلام او ايمان.
۴- داسلامی جامعه جوړول.
۵- طبقاتی جامعه داسلام په نظرکښې.
۶- امرپه معروف اونهی له منکرڅخه.
۷- دظلم مخنيوی.
۸- مرسته او تعاون.
۹- دفرد جوړول.
۱۰- مالکيت اومالی سياست په اسلام کښې.
۱۱- داسلامی اخلاقو غايه او اغيزه.
۱۲- جود اوسخا.
۱۳- اسلامي تصوف.
۱۴- شريعت اوحقيقت يا تشريع اوتحقيق.
۱۵- دصوفيانو مقامونه او احوال.
۱۶- دتصوف طريقي.
۱۷- دتصوف مدرسې.
۱۸- دتصوف په باب ځينې آيتونه او حديثونه.
۱۹- متکلمين او علم کلام.
۲۰- اجتهاد.

ددغو مطالبونه چه هر مطلب پدې کتاب کښې څيړل شويدی هغه آيتونه او احاديث هم ورسره يوځای بيان شويدی چه دهمدې مطلب ياموضوع داثبات دپاره لازم او ضرور ؤ. وروسته بيا ددغو مطالبو دعملي جنبې دښه روښانه کولو اوترسيمولو دپاره دحضرت محمد (ص) ديارانو، اصحابو او نوروواقعی پيروانو په لنډې پېژندنې سربيره دهغوی دهر يوه دژوندانه شخصي او اجتماعي اعمال، احوال او کردارهم دهغوی دحيات په مختلفو مراحلو کښې څيړل شوی دی ترڅوپدې ترتيب دهرې موضوع او هر مطلب دنظراو عمل ترمنځ کامل توافق، تطابق او هم اهنګی ښه څرګنده شي او دا مطلب ډېرښه افاده شي چه اسلام بې عمله ايمان يابې ايمانه عمل نه خوښوی، ځکه چه داسلام په صدر کښې هغه څه چه داسلام پيغمبرحضرت محمد(ص) اونورويارانوئې ويلی هغه ئې هماغسې په ځانونوباندې تطبيق کړيدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا کتاب چه ډېر ساده، سلیس، روان او عام فهمه لیکل شوی تر ټولو زیات د عامو خلکو د پاره ګټور ثابتېږي او هغه محروم عوام د دین په اصلي ماهیت او واقعیت ښه خبر وي کوم چه تر اوسه له هرڅه نه محروم او بې خبره ساتل شوی ؤ حتی د خپل دین د مزیت نه هم.
په افغانستان کښې تر اوسه چه د اسلام په باب په پښتو ژبه کښې څه لیکل شوی اکثراً په فرایضو او واجباتو یا د دین د ارکانو په باب دي او د صالحه اعمالو په برخه کښې د مسلمانانو اجتماعي وجایبو او مکلیفتونو باندې څه ندی لیکل شوي.
ځینې کتابونه داسې هم دي چه د آیاتو او احادیثو ترجمه ئې د و مره مغلقه او پیچیده وي چه د جامعې ډېر لږ خلک یا یواځې خواص ئې په مطلب ښه پوهیدی شي او عام خلک ورنه بې برخې پاتې دي. له دین نه د عامو خلکو بېخبري او ناخبري شاید چه ډېر دلایل او عوامل ولري مګر یو علت به ئې همدغه د ترجمو موضوع هم وي.
داسې کتابونه هم شته چه دیوې واقعې یایوه مطلب په افاده او بیان کښې دهغې واقعې په عملي روش یا تاریخي جنبې باندې چه د اسلام په صدر کښې هم پېښ شوی وي او د حضرت محمد (ص) او د هغه دیارانو او اصحابو عملي تجویز یا تصمیم هم په هغه مورد کښې معلوم او مشهور وي څه نه وائي او جریان مجهول پرېږدي.
دا کتاب علاوه تردې چه د خپل متن د هرې موضوع د پاره د تحلیل او تحقیق شکل لري پورتني مطالب ئې هم ټول په نظر کښې نیولی دی او لدې لحاظه ویل کیدی شي چه ممکن دا به په پښتو ژبه کښې اولین اثر او کتاب وي چه ددې هیواد عام خلکو ته وړاندې کیږي ترڅو چه له یوې خوا ددوی فکري او ذهني سطحې دلوړولو او ارتقا سره مرسته وکړي اوله بلې خوا د اجتماعي وجایبو او تکالیفو یادصالحه اعمالو په سلسله کښې عامو خلکوته یو لړ ډېر عمده ټکي او مطالب په لاس ورکړي او پدې وسیله دوی پخپلو اجتماعي او انساني روابطو کښې خپلو هغو دیني وجایبو او مکلفیتونو ته ښه متوجه او ملتفت شي چه تر اوسه ورته نه و متوجه شوي او یائې نه و پیژندلي.
همدغه د مسلمانانو اجتماعي وظایف او مکلفیتونه دي چه په ټودې او جامعې ئې اثر پرېوزي او تعلق ورسره نیسي او دغه مکلفیتونه دي چه مسلمانان اجتماعي خدماتو ته چمتو کوي او د خدای له مخلوق سره ئې مینې او همدرۍ ته راکاږي، اجتماع ته شکل او صورت ورکوي او تنظیم پکښې راولي.
نو ځکه دغه موضوع ددغسې خاص اهمیت په اثر ددې کتاب دبحث او ځیړنې اساسي محور تشکیلوي.
دهغو آیاتو په اتکاء او استناد چه پدې کتاب کښې بیان شوي دي هغه ځوک چه په اجتماعي وجایبو او تکالیفو کښې مقصروي تش زهد او محض عبادت ئې له الهي عذاب او عتاب نه نشي ژغورلی. یوه مسلمان او د اسلامي ټولنې افرادو ته لازم او واجب دی چه خپل اجتماعي وظایف، تکالیف او مکلفیتونه چه د صالحه اعمالو عمده رکن دی او د اسلام د دین ټول اجتماعي اساسات ورباندې ولاړ دی د فرایضو او واجباتو سره یوځای څنګ په څنګ او په مساوي او موازي توګه پرمخ بوځي، یواځې مونځ د دینداری دلیل او عامل ونه ګڼي، ځکه چه پاک خدای د خپل هربنده سره دهغه د اجتماعي روابطو او مکلفیتونو په اساس هغسې معامله، محاسبه او عمل کوي.
کوم بل عمده نقش چه دا کتاب ئې لري دادی چه هغه فکر او نظر چه وائي دین باید دژوندانه په سیاسي، اقتصادي، اداري او اجتماعي چارو کښې مداخله ونکړي او یواځې د عبادت په چوکاټ کښې په مساجدو او کتابونو کښې محبوس او محصور پاتې شي، په اساسي او قاطعه توګه تردیدوي او داثابتوی چه د اسلام دین پخپل نهاد او تهداب کښې د مسلمانانو په ټولو اجتماعي روابطو او دهغوی دژوندانه په ټولو امورو او ساحو باندې کامل تسلط او نفوذ لري او یواځې په عباداتو پورې مربوط او منحصرنه پاتې کیږي د اسلام دین چه د بشر د سعادت تضمین کوي طبعاً باید دهغوی دژوندانه په ټولوا مورو باندې کنترول ولري.
دا کتاب په ډېر ښه ترتیب او ښه صورت سره د ډېرو تاریخي پیښو او واقعیتونو په بیانولو او د ښو مثالونو په څرګندولو سره داثابتوي چه اسلام د خپلو پیروانو د اداري او سیاسي تنظیم او سمون د پاره ډېر سودمند او جامع مقررات لري، تقوی او اهلیت هغه دوه عمده پرنسیپونه دي چه او لاً د اسلام له خوا د اداري د پاره وضع شویدي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا کتاب په دغه لړ کښې د هغې اسلامي جامعې خصوصيات، شکل، اساسات، ماهيت، اقتصادي او حقوقي سيستمونه داسې تشريح کوي چه په هر وخت او هر عصر کښې د خپلو پيروانو د دغو ضرورتونو او احتياجاتو د اساساتو او کلياتو ډېر ښه جوابګوی وي، چه پخپله مؤلف هم ورته پخپل مختصر و الفاظو کښې داسې اشاره کړېده:
((هغه سياسي جامعه چه اسلام د حضرت محمد صلی الله عليه وسلم له وخته د حضرت عمر (رض) دوهم خليفه ترشهادته، او وروسته ترهغه هم کله کله دنيا ته وړاندې کړه يوه داسې جامعه وه چه سياسي قدرت پکښې بې کبره او بې غروره دډېر صالح خدمتګار په حيث استعمال شو او عدالت وتقوی، مساوات، مشوره، حريت، قناعت او په نفس حاکميت ئې هغه ښکاره خصوصيتونه او مميزات وچه نظير ئې بيا چاونه ليد.))
د سياسي، اجتماعي او اقتصادي ديموکراسۍ په واقعي مفهوم او د دغه اصل د ريښو او نيلو په وده او انکشاف باندې پوهيدل چه څنګه، څه وخت او په څه ترتيب مينځ ته راغله دا کتاب ډېره ښه رڼا اچوي او دغه پديده د نورو پيغمبرانو او په تېره بيا د اسلام د پيغمبر او اسلامي دورې د نهضت مولود او محصول ګڼې او لدغه رهګذره کله چه دا کتاب د اسلامي صدر د جامعی اساسات څېړي او مطالعه کوي د دغې جامعې د جوړونکو يعنې افرادو شخصيت، نظر، عمل او روش ته ګوري چه د دغه جامعه له څنګه او کوموافرادو نه جوړه شوې وه او بيا کله چه د دغې جامعې د افرادو شخصيتونه مطالعه کوي هلته په جامعې باندې نظر اچوی او د جامعې ماهيت او ساختماني شکل او حالت څېړي.
يعنې د جامعې څيره او عکس د هغې د افرادو په څيرو کښې ګوري او د افرادو څيرې او عکسونه ئې په جامعې کښې مطالعه کوي. طبعاً کله چه دا دواړه خواوې يو د بل ممثل، معرف او ممد وي د جامعې او جوړونکو ماهيت او خاصيت يو شي، طبيعي ده چه ښه افراد، ښه جامعه جوړوي او ښه جامعه ښه افراد روزي او مينځ ته ئې راولي بيا نو دغه شرايط خود په خوده او په اتوماتيکي ډول د هغې حقيقي او واقعي ديموکراسۍ د پاره ښه زمينه آماده کوي چه د اسلام د صدر جامعه ئې بهترين مثال و.
د افرادو او جامعې ترمينځ همه جانبه موازنه او توازن برقرارول او ساتل او د دواړو خواو د حقوقو، منافعو او آزاديو ترمينځ د توازن رعايت او حمايه، د هغوی د هريوه د منافعو ترمينځ د تصادم مخنيوی او په نتيجه کښې د دواړو خواو د قوت، قدرت او صلاحيتونو ترمينځ داسې حدود او سرحد ټاکل چه يوه خوا هم هغه قوت او طاقت ونلري چه بله خوا وخوری يائې نابود او ختم کړی د اسلامي جامعې د بارزو خصوصياتو او مشخصاتو عمده او بارز صفت دی چه پدې کتاب کښې ئې ډيره ښه څيړنه شويده. د کتاتوره جامعه چه فرد او فرديت په کلي توګه محوه کړی يا فردی د کتاتوري چه د کتاتور لکه لويه هيولا او بلاوی خلک خپل مخلوق وګڼي او جامعه ورته هيڅ قيمت او ارزښت ونه لری دواړه د اسلام له نظره منفوردي.
د غلام او غلامۍ د سيستم کلي اضمحلال، الغاء او د هغه ريښې شنډول چه د اسلام تر راتلو د مخه ئې لکه هيولی د ډيرو انسانانو په سرنوشت باندې لويې کولې د اسلام د پيغمبر او په دنيا کښې د اجتماعي عدالت د برقرارولو د يو اخني قهرمان حضرت محمد (ص) او د هغه د يارانو په سيستماتيکي حرکت او عملی اقداماتو له مينځه ويوړل شو او دغه تاريخي او انقلابی افتخارهم د اسلام د اجتماعي عدالت د تامين په برکت دی چه برجسته مثالونه ئې پدې کتاب کښې ډېر په ښه صورت راټول او څيړل شويدي.
په اقتصادی لحاظ د اسلام اقتصادی سيستم او روش ډېر قاطع او مشخص دی او صريح احکام لري، اسلامی عدالت او مساوات دانه خوښوی چه په يوې اسلامي ټولنې کښې يوئې نادار او پريشانه او بل ئې د قاروني جايدادونو مالک او خاوند وي.
که د اسلام اقتصادي سيستم په يوه جمله کښې خلاصه کيدی شي نو ويلی شو چه له شتمنو نه اخيستل او په نادارو ئې ويشل د اسلام اقتصادي پاليسي ده او دغه ويش هم بايد داسې وي چه د نادار حيثيت او انساني کرامت ته هيڅ راز صدمه ونه رسوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فاحشه سرمایه اوغنا په اسلام کښې د سرکشۍ فتنې، فساد، ظلم، کبراو تکبر تومنه او منبع ښودله شویده چه دهر راز بیعدالتیو سبب ګرځي.
له فساد سره مبارزه، له ظلم سره مقابله، له بعیدالتۍ سره مجادله د حق حمایه او د عدالت قایمول اسلامی امر او تعلیم دی نوځکه د اسلام دین ملاکي، سرمایه داري، خاني او سرداري نه خوښوي او په ښه نظر ورته نه ګوري.
ځکه چه د پیغمبرانو د اوامرو په مقابل کښې سرکشي، تمرد او نافرماني همدغو خلکو کړیده، تحول او نوی دین دوی نه دی منلی او د ارتجاع حامیان او د زاړه حال طرفداران هم دوی پاتې شویدي.
فاحشه سرمایه او شتمنی پخپل اصل کښې د ظلم، ظالمانو او نورو بیعدالتیو په مقابل کښې خپل خاوند او مالک زبون، جبون، ترسو او بزدله کوي او د مجادلې او مبارزې جرئت، احساس، توان او شهامت ورنه اخلي او اسلام نه غواړي چه پیروان ئې زبون او جبون وي او د حق او عدالت په برقرارولو کښې د ظم او ظالم له مقابلې نه وویرېږي یا وډارشي.
نوځکه اسلام سرمائې او شتمنۍ ته ښه نظر نلري. البته هغه سرمایه دار چه خپله سرمایه د جامعې د خیراو د خلکو د ګټې د پاره په کار اچوي په اسلام کښې ډېر غټ حیثیت او مقام لري او په دغه ډله کښې نه حسابېږی.
اسلام نه یواځې فاحشه غنا او سرمایه چه د انسانیت دښمن دی بد ګڼی بلکه هرهغه شی چه له یوه انسان نه د هغه انسانیت اخلی نه خوښوي او داپدې چه اسلام اصلاً انسان سازه او انسانیت پروره دین دی.
غیرملي، غیر دیموکراتیک، غیرولسي مسلکونه او نظامونه چه د ځان بقا او دوام غواړي په یوې ټولنې کښې همیشه په سردار، ملاک، خان او سرمایه دار اتکا کوي، همدوی د خپلو اجرااتو د پرمخ بیولو د پاره جذبوي ځکه چه عقیدوي او مفکوروي نژدیوالی او اشتراک دوی یوله بله سره تړي او ملګری کوی داپدې چه دغه راز خلک په ټولنې کښې د تخریب، فتنې او فساد په خپرولو کښې خاص مهارت لری او غیرملی او غیر ولسي مسلکونه یا نظامونه خو په ټولنې کښې غیرد فساد له خپرولو نه بله سرمایه ګذاري اصلاً نه منلی شي او نه ئې کولی شي.
بیاهم همدا د اسلام دین دی چه هدف او مقصد ئې د اجتماعی عدالت تامین، د مساواتو براقراری او د واقعي دیموکراسۍ تعمیم دی نوځکه ئې د فتنې، فساد او ظلم د له منیځه وړلو د پاره له خپله آغازه د دغو ظالمانو، سردارانو او سرکشو خلکو د مخالف قطب یعنې د تودې په اکثریت لکه نادارو، مظلومو، محتاجو، مسکینو او غریبو خلکو اتکا کړیده او د خپلو اجرااتو او اهدافو د پرمخ بیولو د پاره ئې هم دوی له ځانه سره شریک او ملګری کړی دی.
د حضرت محمد (ص) او د هغه د یارانو او اصحابو حیرانوونکی کارنامې، اجراآت، اقدامات او تعیینات پدغه مورد کښې هم د اسلام د دغه اقتصادي سیستم د تعقیب ښکاره ثبوت دی.
دا روش دغه حقیقت ثابتوي چه د اسلام د صدر جامعې د اجتماعي عدالت، کاملې برابرۍ او دیموکراسۍ د پاره خپل اداري او اقتصادي سیستمونه دواړه یوله بل سره هم آهنګ کړی وا و دیوه هدف د تامین د پاره ئې یوځای پرمخ بیول.
د حضرت محمد(ص) په مبارکو لاسونو باندې د حضرت بي بي خدیجې، حضرت عثمان او د اسلام د نورو ډیرو واقعي پیروانو د ثروت او دارایۍ د توزیع کولو طرز همدغو نادارو او بیوزلوته دا په ټینګه ثابتوی چه یواځې او یواځې همدا د اسلام دین او هغه هم د حضرت محمد(ص) او د هغه د یارانو او اصحابو د وخت اسلام و چه رفتارئې د ګفتار او کردار سره یو و چه هغه په ډېر وسیع معنیٰ عبارت و د یوې سالمې او آزادې جامعی له جوړولو څخه.

عزیزالرحمن ((الفت))
د حوت ۱۰- کال ۱۳۵۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

مقدمه

چاچه په بشري تاریخ کښې بې تعصبه صحیح تحقیق کړی او د منصف نظر خاوند دی دا مني چه پیغمبران، مصلحان او اخلاقي رهبران د بشریت لاربښوونکي دي چه د انسان په تهذیب او اصلاح کښې ستره برخه لري او د جوامعو په ښه کولو او سمولو کښې ئې کار او زیار د ډېر قدر وړ دی. دوی د دې د پاره چه نیکي په بدۍ او حق په باطلو غلبه ومومي، کړاوونه ګاللي، اورونو ته غورځول شوي، په کاڼو ویشتل شوي، په سولۍ ځیژول شوي او رټل شویدي. د دوي په تعلیم او تربیت ډېرنه سړي سړي شویدي او قومونه د انسانیت په سمه لار منزل مقصود ته رسیدلي دي.
هر دین په خپل وخت کښې د تکامل او ترقۍ په لور کاملاً یو مفید حرکت و چه بشریت ئې وړاندې بیولی او فرهنګ ته ئې لوی خدمت کړیدی، د فرد جوړښت او د ټولنې ټولښت د لویو ادیانو میوه ده چه اسلام دغه میوه نوره هم خوږه کړیده.
په دې کښې شک نشته چه د فرد او جامعې ښه والی او سموالی یو په بل پورې کلک تړون لري.
افراد جامعه جوړوي او جامعه د افرادو په جوړولو کښې مؤثر نقش لري. د فرد د رشد او تکامل د پاره ښه جامعه په کار ده او ښه جامعه د ښو اشخاصو په لاس جوړېږي. که د فرد او جامعې ترمنځ توازن ونه ساتل شي نو بیا یو په بل تېري کوي او خوري ئې.
په یوه ټولنه کې که فرد او فردیت ته زیاته اعتنا وشي او فردي آزادي له خپله حده تجاوز وکړي نو بیا ځینې افراد د خپلو خاصو استعدادونو یا د مساعدو شرایطو او حالاتو په وجه ډېر پیاوړي کیږي او په نورو افرادو تسلط پیدا کوي چه په دغه صورت کښې د انساني استعمار او استثمار مسئله منځ ته راځي او طبقاتي تضادونه طغیان کوي. که بالعکس فرد بیخي بې اهمیته وګڼل شي او د ټولنې د قربانۍ ګډوری شي نو بیا د جامعې درونډ سیوری په افرادو لوېږي او استعدادونه ئې وده نشي کولی. د فرد او جامعې په معامله کښې افراط او تفریط دواړه ډېر خطرناک دي او د دغې موازنې ساتنه ډېرو جزییات دقت غواړي. که دا دې تلې هره پله درنه شي اجتماعي عدالت له منځه ځي او ظلم منځ ته راځي.
اسلام د فرد او جامعې په جوړولو کښې د اجتماعي نظام په حیث هم د فرد شخصیت او حیثیت محترم ګڼلی، هم ئې د جامعې خیر او مصلحت په نظر کښې نیولی دی، هم ئې یو قوي او ستر جماعت یعنې اسلامي امت جوړ کړی چه عرب او عجم، تور او سپین، بډای او فقیر ته ئې مساوي حقوق ورکړی او اجتماعي عدالت ئې له هرڅه پورته او لوړ ګڼلی دی، هم ئې د شخصیت او استعداد رشد او تکامل ته زمینه مساعده کړې چه افراد د قابلیت په صورت کښې نبوغ او قهرمانۍ ته ورسیږي او فردیت تجلي وکړي.
د فرد او جامعې جوړول د دواړو د پخلا کولو او ملګري کولو په معنی هم په اسلامي نظام کښې په ډېر دقت له نظر لاندې دي. هغه متوسط حد چه په دغه مورد کښې اسلام موندلی د فرد او جامعې متضادې ګټې خوندي کوي او یو له بله ئې مربوطوي.
اسلام د فردیت له روزلو سره په افرادو کښې اجتماعي شعور او احساس دومره قوي کړی چه فرد د جامعې په خدمت کښې د سر او مال قربانۍ ته چمتو شو او په خپله اراده ئې عمومي خیر او مصلحت په شخصي ګټو مقدم وګاڼه او شخصیت ئې د خلکو په خدمت کښې وموند.
د اسلام د بریالیتوب راز په همدې کښې دی چه په خپلو پیروانو ئې د ایثار او قربانۍ رښتیانۍ جذبه او ټینګه اراده پیدا کړه چه د اجبار ځای اختیار ونیوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کښې د جامعې د خیر او مصلحت د پاره د سر او مال قربانول یولوړ هدف وګرځید او تقدس ئې وموند چه په روحي او نفسیاتي لحاظ څه بایلل څه ګټل وګڼل شوه او په ذهن او شعور کښې ډېر لوی اساسي او حسي بدلون راغی او دقربانۍ افتخار دافرادو نصیب شو.
که چیرې اسلام فرد ته دمالکیت حق نه وای ورکړی څه به ئې قربان کړي وُ؟
که فرد په فداکارۍ مجبور وای او دده اراده پکښې دخیله نه وای دایثار او فداکارۍ معنی به څه وه؟
دبې ارادو افرادو حرکت او عمل به هم ماشیني و او دفکرکولو ضرورت به نه و موجود.
ښخوا تردې چه د اسلام فعال او خلاق نقش دفرد او جامعې په جوړولو کښې په دواړو معناؤ و څېړو ښه به داوي چه داختصار په ډول د اسلام په حقیقت او ماهیت ځان پوه کړو او ښخوا تردې چه د اسلام ماهیت او حقیقت ځانته معلوم کړو بهتره ده چه د اسلام او دحضرت محمد صلی الله علیه وسلم دنبوت او رسالت مطالعه له آغازه شروع کړو.

مُحمدصلی الله علیه وسلم

۵۷۰-۶۳۲م

کله چه د وحي ورځې رانژدې شوې محمد(ص) له خلوت سره مینه پیدا کړه ځکه به دحرا غارته ورته او په شپو شپو به ئې هلته عبادت کاوه او آسمانی خوبونه به ئې لیدل. دده رښتیاني خوبونه دوحی مقدمات وچه دڅاپه قول ئې شپږ میاشتې دوام وکړ.
دعمر څلوېښت کاله ئې چه پوره شوه حضرت جبریل ورته د روژې په (۱۷) د دوشنبې په ورځ دنبوت پیغام راووړ دغه وخت دقمری کال په حساب دده عمر څلوېښت کاله ، شپږ میاشتې او اته ورځې وې او دعیسوي میلاد (۶۱۰) داګست شپږمه وه چه دی دحرا په غارکښې و او د (اِقرَاْ) امر ورته وشوه چه دوحی آغاز ؤ.
چاچه لومړی په ده ایمان راوړ په ښځوکښې بي بي خدیجه، په هلکانو کښې لس کلن (علي) او په آزادو سړیو کښې په احرار ورجالو کښې (۳۷) کلن (ابوبکر) ، په موالیو کښې (زیدبن حارثه) په مریانو کښې (بلال بن رباح) حبشی و.

اسلام ته خفي دعوت:

وروسته ترهغه چه (یاَآیُّهاالمدّثِر) سورت نازل شو محمد (ص) په غیر علني ډول اسلام ته دخلکو بلنه شروع کړه او دهغه خفي دعوت درې کاله دوام وکړ، په دغه موده کښې به مسلمانانو مونځونه له مشرکانو نه په پټه کول. یوه ورځ یوه مشرک ولیده چې (سعدبن ابی وقاص) په یوه پټ ځای کښې لمونځ کوي ځکه ئې دده دغه کار وغانده او سعد دهغه سره په شخړه اخته شو او مشرک ئې زخمي کړ، دا لومړی وینه وه چه په اسلام تویې شوه.
په همدغه وخت کښې رسول الله (ص) او څوتنه اصحاب دارالارقم ته ننوتل او هلته به ئې لمونځ او عبادت کاوه. دارالارقم دصفاد غونډۍ په بیخ کښې دارقم ابن ابی ارقم کور وچه په اسلام کښې له سابقونو څخه دی.
یوشمیر صحابه چه دحضرت ابوبکرپه بلنه مسلمانان شوي ؤ داوو: عثمان ابن عفان، زبیربن عوام، عبدالرحمن بن عوف، سعدبن ابی وقاص او طلحه بن عبیدالله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلام اظهار:

دخفي دعوت درې کاله چه پوره شوه په (۶۱۳) عيسوی کښې الله پاک رسول الله (ص) ته امرو کړچه خلک په ښکاره دين ته راوبوله (فَاصدَع بمَا تُوءمَرُوَأَعرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ - الحجر آيت ۹۴) يعنی ښکاره کړه هغه څه چه پرې مامورکېږې اوله مشرکالوڅخه مخ واړوه.

داهم ورته وويل شوه: (وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ - الشعرآء آيت ۲۱۴) وويروه خپله ډېره نژدې قبيله.

داسلام ښکاره دعوت چه شروع شواو پيغمبرخپل رسالت علني کړ دقريشو مشران: عتبه او شيبه د ربيعه زامن، ابوالبختري دهشام زوی، اسود ابن المطلب، وليد ابن مغيره، ابوجهل بن هشام ، عاص بن وايل سهمی، نبيه او منبه دحجاج زامن اوداسې نور ابوطالب دحضرت محمد (ص) تره ته ورغلل او ورته وئې ويل:

ستاوراره زمونږ خدايان وکنځل، زمونږ دين ته ئې بد وويل، زمونږ پلرونه ئې ګمراهان وبلل، ته به يا هغه منع کوې او يابه ئې مونږ ته پرېږدې او لاس به ترې اخلې، زمونږ دين ستا دين هم دی او تاهم دهغه دين ندی قبول کړی. ابوطالب له هغوی سره په ښه ژبه خبرې وکړې او رخصت ئې کړه دی پخپله رسول الله (ص) ته ورغی او د هغوی دغه خبرې ئې ورته وکړې، دخدای رسول (ص) له خپل دعوت نه لاس وانه خيست اوخپل رسالت ته ئې دوام ورکړ.

قريش بيا ابوطالب ته ورغلل او داځل ئې ورسره په تنده لهجه خبرې وکړې خوبيا هم څه نتيجه ترې حاصله نشوه دريم ځل بيا دغه راز مفاهمه تکرار شوه مګراولوالعزم پيغمبرخپل رسالت په هيڅ صورت پرينښود. بالاخره قريشو پخپله رسول الله (ص) ته رجوع وکړه او ورته ئې وويل که له دغه کاره لاس واخلې هرڅومره مال چه غواړې دربه ئې کړو چه له ټولو نه زيات مالدارشې، که د قريشو قيادت او سيادت دې خوښ وي ټول به دې اطاعت ته غاړه کېږدو او امرونه به دې منو ، که مريض ئې اوڅه صحي عارضه درته پيښه وي طبيبان به درته راوغواړو او علاج به دې وکړو. رسول الله (ص) ورته په ځواب کښې وويل: که ځوک مې په يوه لاس کښې لمر او په بل لاس کښې سپوږمۍ کېږدي قبول به ئې نکړم او له خپل رسالت نه به لاس وانخلم.

کله چه قريش پخپلو ټولو کوششونو کښې ناکامه شوه نو دحضرت محمد (ص) او دده داصحابو دځورولو او ازارولو اراده ئې وکړه اوخصوصاً هغه مومنان چه ضعيفان او بې مرستې و لکه موالي او غلامان چه قومې ملاتړئې نه درلود او له نوروځايو راغلي و له سختو شکنجو او عذابونو لاندې ونيول شوه چه له اسلامه واوړي او د حضرت محمد (ص) پيروي پرېږدي مګر اسلام او حضرت محمد (ص) دخپلو پيروانو په روح اوضمير کښې دومره عميق نفوذ کړی وچه ددين په لار کښې ئې د سر او مال قربانول ابدي ژوند ګاڼه او له ډېرو شديدو فشارونو لاندې ئې خپل ايمان ټينګ ساته.

په دغسې وخت کښې چه مومنان ډېر لږ او په ډېر ضعيف حالت کښې و دحضرت محمد (ص) علنې تبليغ او ښکاره اسلام مسلمانان له ډېر مشکل امتحان سره مخامخ کړل.

هغه نقش چه اسلام ئې دافرادو او اشخاصو په روحی تقويه او معنوي جوړښت کښې لري په همدغه لومړی مشکله مرحله کښې خپله معجزه ښيي او دا ثابتوی چه اسلام دډېرو ضعيفو کسانو روحيه او سجيه څومره پياوړې کړه او له ځنګه خلکو نه ئې ځنګه خلک جوړ کړه؟

دمثال په ډول ددغو څوتنو مقاومت او ټينګ عزم دخاصې يادونې وړدی.

بلال:

حضرت بلال دحبشي رباح زوی چه مور او پلارئې اسيران نيول شوي و اودی د اميه بن خلف غلام پاتې شو د اسلام په دين مشرف شواو په همدغه وجه به اميه دی لوڅ لغړپه سره غرمه کښې په سروشګو کښې ښخ کړ او درنه تيږه به ئې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سینه ورته کیښوده چه دکفر کلمه پرې ووایې اولات ومنات اوعزی په خدایي ومني مګر بلال به په همدغه حال کښې احد احد ویل اوخپله عقیده ئې نه پرېښوله.
چاچه دمکې معظمې دسره اورې سره غرمه لیدلې وي هغه پوهیدلی شي چه ددغه عذاب تحمل څومره مشکل دی او په دغسې حال کښې د وحدانیت اواز اوچتول څنګه ایمان غواړي؟
یوه ورځ چه دغه حال ابوبکر ولید نو امیه ته ئې وویل له خدایه نه ډارېږې چه دغه مسکین دغسې په عذابوې. امیه ورته وویل: تاافاسد کړیدی ته ئې خلاص کړه. ابوبکر وویل: زه یو غلام لرم چه ستا په دین دی هغه به تاته درکړم ته دی ماته راکړه. امیه داخبره ومنله اوبلال ئې حضرت ابوبکر ته ورکړ، ابوبکر هغه سمدلاسه ازاد کړ اوله دغسې عذابونو نه ئې نجات ورکړ.

یاسر، عماربن یاسر اوسمیه (دیاسر ښځه:

هغه وخت چه رسول الله (ص) په دارالارقم کښې و او دمسلمانانو شمیر لا څلوېښتو تنو ته نه و رسیدلی چه عمار، یاسر اوسمیه مسلمانان شوه او بني مخزومو په همدغه سبب عمار او دده پلار او مور په تکنده غرمه کښې ابطح ته بیول اوسرې شګې به ئې پرې راړولې چه دغه دین پرېږدي او بېرته پخواني دین ته واوړي. رسول الله (ص) چه دوی په دغه حال ولیدل نو ورته ئې وویل:
(صَبراً آلَ یَاسَر فَاِنّ مَوعِدَکُمُ الجَنّةُ) صبر کوی ځای موجنت دی. دالنده وینا چه دیوه پیغمبر دخولې وه دومره موثره وه چه یاسر په دغه سخت عذاب کښې مړشو او خپل ژوند ئې دعقیدې په لاره کښې قربان کړ.
سمیه هم په همدغه حال کښې صابره پاتې شوه او چه ابوجهل ورته بد رد وویل، دې هم بالمثل سخت ځواب ورکړ او ابوجهل په ډېرې بیرحمۍ په فحبیع او وحشیانه ډول ووژله. په اسلام کښې لومړۍ شهیده همدغه سمیه دعمار مور ده چه د ابوجهل په لاس په جارحه آله په قتل ورسیده. سمیه په دغسې حال کښې هم له ابوجهل غوندې ظالم اوقسي القلب سړی نه ونه ویرېده او ځواب ئې وروګرځاوه.

خباب:

وائي چه دی شپږم سړی و چه په اسلام مشرف شو او دقریشوله لاسه په هغوسروشګوکښې ښخیده چه جوار به پکښې وریته کیدل مګر خباب په هیڅ صورت چاله خپلې عقیدې وانه ړاوه اوپه خوله ئې هم دکفر کلمه رانغله که څه هم دده په شا به په اورسرې کړې تیږې هم اېښودل کیدې.

صهیب:

دسنان رومي ځوی صهیب چه دی او عمار بن یاسر په یوه ورځ مسلمانان شوی ؤ اودمسلمانانو شمیر لا څلوېښتوته نه و رسیدلی دقریشو له لاسه ئې ډېر عذابونه اوکړاوونه ولیدل او دهجرت اراده ئې وکړه قریشو دی پدې شرط پرېښود چه خپل مال ئې ټول قریشوته پرېښود او دی ترېنه یوسر او دوه غوږه لاړ.

عامر بن فهیره:

رسول الله (ص) لا دارالارقم ته ننوتلی نه و چه عامر بن فهیره اسلام راووړ. دی هم دضعیفانو له جملې څخه و او له ډېروستونزو او کړاوونو سره مخامخ شو مګر مقاومت ئې له لاسه ورنکړ اوبې ایمانه نشو. حضرت ابوبکر دی هم وپیره او ازاد ئې کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لبيبه:

دبنی مومل مینځه هغه وخت مسلمانه شوه چه عمربن خطاب لا په اسلام مشرف شوی نه و. عمر د اسلام په وجه لبیبه په راز راز عذابونو کړوله مگر عمرغوندي یوه قوي شخص ونکړی شوه چه دلبیبي په ایمان غلبه وموميي او د اسلام جذبه ئې مړه کاندي. دا هم حضرت ابوبکر وپیرله او ازاده ئې کړه.

دا و د ایمان دقوت یو ښو مثاله چه د شرک او کفر په مقابل کښې ئې ثبات او مقاومت د اسلامي تاریخ له مفاخرو څخه گڼلی شو.

اوس چه د اسلام لومړنی حال څه نه څه معلوم شو په اسلام به یو اجمالی نظر واچوواو و به گورو چه دغه دین له خپلو پیروانو څه غواړی او څه ترې جوړوي؟

اسلام

د اسلام سپیڅلی دین په دوو ټکو کښې خلاصه کولی شو:

ایمان او صالح عمل.

په قرآن کریم کښې چه هرځای ایمان یاد شویدی صالح عمل (وَعَمِلُوا الصَّالِحَات) ورسره جوخت ملګری دی. یعنې بې عمله ایمان اوبې ایمانه عمل ئې ندی پکار.

ایمان دهغې عقیدې نوم دی چه سړی دیوه خدای خدائي، دمحمد (ص) پیغمبري دزړه په صدق ومني، قرآن کریم او د الله تعالی (ج) نورکتابونه، ملکې اوپیغمبران په حقه وګڼي، خیر او شر د خدای له لوري مقدر وبولي او پس له مرګه بیا ژوند ته امیدوار وي.

صالح عمل دوه ډوله دی: یو هغه فرایض او واجبات دي چه مومنان ئې دعبادت په توګه سرته رسوي یعنی کلمه ویل، مونځ کول، روژه نیول، زکوة ورکول، حج اداکول او داسې نورواجبات.

بل هغه اجتماعي وظایف اومکلفیتونه دي چه په اجتماع او جامعې پورې تعلق لري او په نوروئې اثر پرېوزي. په تعبدي فرایضو کښې هم زکات ورکول علاوه په دې چه مالي عبادت دی اجتماعي منظور پکښې ډېر قوي دی چه نورو ته ئې خیر او ګټه رسېږي.

دجمع، جمعې او اخترونو مونځونه او حج هم اجتماعي جنبه لري، دصالحو اعمالو ډېره درنه او مهمه برخه هغه وجایب اوتکالیف دي چه اجتماعي ژوند او د جامعې نیکمرغي تامینوي.

اسلام که له یوې خوا دمومن اومسلمان تعلق له خدای سره ټینګوي له بلې خوائې دجامعې دمفید اوصالح غړی په حیث دجامعې اجتماعي خدماتو ته چمتوکوي او دخدای له مخلوق سره ئې مینه او همدردي پیدا کوي.

که څوک په اجتماعي وجايبو اوتکالیفو کښې مقصر وي تش زهد اومخص عبادت ئې له الهي عذاب او عتاب څخه نشي ژغورلی.

په قرآن کریم کښې د اسورت: (أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ)

په ډېر صراحت مونځ کوونکي پوهوي چه یوازې مونځ ددینداری دلیل نه دی بلکه له دغه مهم عبادت سره دیتیم او مسکین مرسته او لاس نیوی هم ددین مهم رکن دی که څوک داکارنه کوي اومحض عبادت او مونځ کوي هغه په حقیقت کښې ریا کار اوله لمانځه څخه غافل دی چه دین ئې په صدق نه دی منلی او دافسوس وړدی.

په دې آیتونو کښې الله تعالی دخطاب په ډول خپل رسول (ص) ته وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

آیالیدلي دې دي هغه څوک چه د دین تکذیب کوي او د جزا ورځ دروغ ګڼي دا هغه څوک دی چه یتیم رټي او د مسکین په مړولو کښې له تحریص او بیړې نه کار نه اخلي، دهغو مونځ کوونکو په حال افسوس چه له خپل لمانځه څخه غافل دي او ماعون منع کوي.

ماعون هغه ورځني کار آمد شیان دي چه خلک ئې معمولاً یوله بله په عاریت غواړي لکه: کټوه، دیګی، تبر، لور، تار، ستن او داسې نور.

په اسلام کښې مومن د مومن ورور ګڼل شوی او (اِنّمَا المؤمِنُونَ اِخوَةٌ) قرآنی تړون دی چه مومنان ئې د ایمان په حبل المتین ټینګ تړلي دي.

دا وروري محض د خولې خبره نده او عملي ثبوت غواړي چه باید په زړه کښې ځای ولري او په لاس او پښو ئې عملاً اثبات وشي.

رسول الله (ص) مومن او مسلمان داسې معرفي کوي:

(لَا یُؤمِنُ اَحَدُکُم حَتّیٰ یُحِبَّ لِاَخِیهِ ما یُحِبُّ لِنَفسِهِ-عن انس رواه البخاری) یعنې ستاسو هیڅ یو (کامل) مومن کیدی نشي څو چه د خپل ورور د پاره محبوب ونه ګڼي هغه چه د ځان د پاره محبوب ګڼي یعني هغه څه چه په ځان ئې لوروي باید په بل مومن ئې هم ولوروي. دا هم د رسول الله (ص) حدیث دی:(اَلمُؤمِنُ اَخُو اَلمُؤمِنِ لَا یَظلِمُهُ وَلَا یَخذُلُهُ وَلَا یَسلِمُهُ)مومن د مومن ورور دی چه نه پرې ظلم کوي نه ئې یواځې پرېږدي او نه ئې ظلم ته سپاري. په یوه بل حدیث کښې راغلي دي:(اَلمُؤمِنُ لِلمُؤمِنِ کَالبُنیَانِ یَشُدُّ بَعضُهُ بَعضَاء-عن ابی موسیٰ رواه البخاري) مومن د مومن د پاره لکه بناء داسې ده چه بعضې ئې بعضې ټینګوي.

د مسلمان په باب رسول الله(ص) ویلي دي:(اَلمُسلِمُ مَن سَلِمَ اَلمُسلِمُونَ مِن لِسَانِهِ وَیَدِهِ–بخاري) مسلمان هغه دی چه مسلمانان ئې له ژبې او لاس څخه په امان وي.

اسلام د یوه مسلمان تش طاعت او عبادت ته نه ګوري بلکه په اجتماع کښې ئې ګوري چه له نورو سره څه سلوک او څه راز رویه لري.

وایي چه یوه شاهد د حضرت عمر (رض) په مخکښې شاهدي اداکړه او هغه دغه شاهد ته وویل داسې څوک راته راوله چه تا پېژني. شاهد یو سړی راووست چه د شاهد ښه ستاینه ئې وکړه عمر (رض) ستایونکی ته وویل ته ئې نژدې ګاونډی (همسایه) ئې چه مدخل او مخرج ئې درته معلوم وي؟ستایونکي وویل: نه! عمر (رض)وویل: په سفر کښې ئې ملګری شوی یې چه اخلاقي مکارم ئې درته څرګند شوی وي؟ هغه وویل: نه! عمر (رض) بیا وویل: د درهم او دینار معامله دې ورسره کړیده چه پرهیزګاري او تقویٰ ئې درته ښکاره شوی وي؟ هغه بیا د نه ځواب ورکړ.

داځل حضرت عمر (رض) ورته وویل: ګمان کوم چه په مسجد کښې دې په لمانځه ولاړ لیدلی چه د قرآن په لوستلو ئې همهمه او زمزمه کړیده او خپل سرئې ټیټ کړی او جګ کړی دی. ستایونکی وویل: هو! عمر هغه ته وویل: ځه لاړ شه ته ئې نه پېژنې او شاهد ته ئې وویل: لاړ شه بل څوک راوله چه تا پېژني.

له دې ماجرا څخه ډېره ښه معلومېږي چه اسلامي نظر یو مسلمان یوازې په مسجد کښې نه ګوري په کور کښې، په سفر کښې او په معامله کښې ئې هم ګوري او شهادت ئې هغه وخت قبلوي چه عملاً ئې اجتماع ته ښه امتحان ورکړې وي. هغه څه چه اسلام ئې په پوره مومن او مسلمان کښې غواړي او خوښه وي ئې په دې آیتونو کښې ئې بیان په ښه شان شویدي:

(لَّيْسَ الْبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِوَالْمَلآئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّآئِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُواْ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاء والضَّرَّاء وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ البقره آ:۱۷۷) نیک عمل یوازې دا نه دی چه خپل مخونه د مشرق او مغرب خواته واړوئ. لو یه نیکي د هغه چانیکي ده چه په خدای او د قیامت په ورځ، په ملکو، په کتابونو او په پیغمبرانو ایمان راوړي او مال ورکوي سره له

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې چه ورته ګران وي خپلوانو ته يتيمانو ته محتاجو ته، مسافرو او سوالګرو ته اولګوي ئې دغاړو په ازادولو کښې او مونځ کوي. زکات ورکوي او پخپل عهد وفاکوي کله چه عهد وکړي(او خاص ګرزوو) صبر کوونکی په سختيو ، کړاوونو او په جنګ کښې. دا ډله هماغه کسان دي چه صادقان دي په دين کښې او هم دوی دي متقيان. په دې آيت کښې پس له ايمانه اول مال ورکول خپلوانو ، يتيمانو ، مسکينانو ، پرديسيانو ، سوالګروته او دغلامانو دازادولو دپاره نيک کار ګڼل شوی او پس له هغه مونځ او زکات.

د لته د زکات ذکر دابښيي چه يوازې د زکات ورکړه کافی نه ده بايد سربيره په زکات نور مال هم په خيريه چارو کښې دحاجت خاوندانو ته ورکړشي. وفا په عهد او په شدايدو کښې صبراو ثبات هم داصلي نيکۍ مهمه برخه ده.

رښتياني ايمان او اسلام له خدای اورسول او له فی سبيل الله جهاد سره داسې ټينګه مينه غواړي چه نورې مينې ئې په مقابل کښې دوجود اظهار ونکړی شي ځکه الله تعالی فرمائي:

(قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ اللّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُواْ حَتَّى يَأْتِيَ اللّهُ بِأَمْرِهِ التوبه آ:۲۴) ووايه ! (ای محمده)که دي ستاسو پلرونه، ستاسو زامن، ستاسو ورونه، ستاسو ميرمنې، ستاسو خپلوان او هغه مالونه چه پيدا کړي مو دي او هغه تجارت چه دبازار له سړيدو څخه ئې په ويره کښې ياست او هغه استوګنځي چه خوښ مو دي له پاک الله له رسول الله او له فی سبيل الله جهاد څخه زيات محبوب، نو بيا دخدای عذاب ته سترګې په لاره اوسئ. په دې آيت کښې هغه ټول شيان چه انسان ورسره ډېره مينه لري او په هر چا له هر څه نه ګران دي ياد شويدي او بيا ويل شوي که ددغو ټولو په مقابل کښې دخدای، درسول اوفی سبيل الله جهاد پله درنه نوي دالهي عذاب مستحق ياست او دغه راز ايمان هغه ايمان نه دی چه دفلاح موجب ګرزي.

تش په ژبه ايمان څه ايمان نه دی بلکه ايمان يوه راسخه عقيده ده چه له زړه سره نه شکېدونکی تعلق لري.

قرآن پخپله دايمان په باب وائي: (قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِن قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ –الحجرات آ:۱۴) باديه نشينو عربوو ويل چه ايمان مو رواړی. ووايه (ورته) ايمان مو نه دی راوړی ليکن ووائئ منقاد شوي يو حال دا چه ايمان مو زړونو ته نه دی ننوتی.

هغه ايمان چه زړونو ئې مزه ليدلې ده له هرڅه نه خوږدی او دغه ايمان هرڅه کولی شي. ايمان بايد کامل وي ناقص او نيمګړی ايمان څه ګټه نلري. الله تعالی فرمايي:

(أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاء مَن يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنكُمْ إِلاَّ خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ البقره آ:۸۵) آيا ايمان راوړئ دکتاب په يوه برخه او په بله برخه کافر کېږئ څوک چه له تاسو څخه دغسې کوي د هغه جزا نه ده مګر رسوايي ده ددنيا په ژوند کښې او دقيامت په ورځ به سخت ترين عذاب ته ورګرزول کېږي. دا ځکه چه ايمان تجزيه نه قبلوي او دخدای کتاب داسې نه دی چه څوک به ترېنه څه اخلي او څه به ردوي. دخدای امر همدغه دی چه وايي:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ ادْخُلُواْ فِي السِّلْمِ كَآفَّةً –البقره آ:۲۰۸) ای مومنانو ننوزئ په ټول اسلام کښې. ننوتل دا نه دي چه سړی يوه پښه له دروازې نه دننه کړي او نور دباندې ولاړ وي.

اسلام ډېر احکام لري د اسلام شرعي احکام چه د خدای له لوري نازل شويدي عملي تطبيق غواړي او تعميل ئې حتمي دی.

په اسلامی هيوادونو کښې که اسلامي شريعت جاري نه وي او د خدای داحکامو خلاف فيصلې او اجراآت کېږي دغسې نظام ته اسلامي نظام نشو ويلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کښې دخدای له حکمه مخالف حکم دچلیدو نه دی، اصلي حکومت دخدای حکومت دی د اسلام زما مداران دخدای داحکامو چلوونکي او تطبیقوونکي دي. الله پاک خپل پیغمبرته وایي:(فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ –المایده آ:۴۸) نو حکم وکړه د دوی تر منځ په هغه څه چه خدای نازل کړیدي، په بل آیت کښې وائي:(وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ– المایده آ:۴۴) او هر څوک چه حکم ونکړي د هغه څه موافق چه خدای نازل کړیدی نو دغه گروه همدوی دي کافران.

اسلام له مومن او مسلمان څخه شجاعت او بهادري غواړي چه بې دخدای له ویرې بله ویره باید په زړه کښې ونلري او بې زړه سړی کامل مسلمان کیدی نشي دخدای په اوامرو او مناهیو کښې دا امر او نهی هم شته چه وایي:(فَلاَ تَخْشَوُالناس وَاخْشَوْنِ، فَلاَ تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ –المایده آ:۳ او۴۴) نو مه ډاریږئ له خلکو نه او وډارشئ له ما څخه یوازې له خدای څخه ډاریدل او له خلکو څخه نه ویریدل د اسلامی احکامو په تعمیل کښې ډیر زیات دخل لري.

دمثال په ډول دعدالت قایمول هغه گران کاردی چه کله داشخاصو او کله دیوه قوم د دښمنۍ باعث گرزي او یو ډارن ویرندونکی سړی نشي کولی چه په دغسې مواردو کښې عدالت وچلوي. په دغسې مورد کښې هغه څوک چه له خلکو ډاریږي یاله خدایه نه ډاریږي په دواړو حالو کښې دعدالت له قیام څخه ډده کوي او څوک چه هم له خلکو ډاریږي او هم له خدایه نه ډاریږي هغه خو هیڅکله ددغه کارجوگه نه وي. په قرآن کریم کښې چه د عدل کولو او دبې عدالتۍ دمخنیوي په باب ډیر تاکید شوی دا هم ویل شوي دي:(وَلاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلاَّ تَعْدِلُواْ اعْدِلُواْ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى المائده آ:۸) او باعث دې نکړي تاسې دقوم دښمني په دې چه انصاف ونکړئ، عدل وکړئ، عدل زیات نږدې دی تقوی ته. په یوه بل آیت کښې وایي: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاء لِلّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقَيرًا فَاللّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلاَ تَتَّبِعُواْ الْهَوَى أَن تَعْدِلُواْ- النساء آ:۱۳۵) ای مومنانو اوسئ استوار په انصاف، شهادت ورکوونکي دخدای دپاره که څه هم ستاسو په ضرروي یا ستاسې دمورو پلار او خپلوانو په ضرروي، غني وي که فقیر خدای په دوی زیات مهربان دی، پیروي مه کوئ دنفسي هوا په عدالت کښې.

عدالت قایمول طبعاً له ظلم سره مقابله او مجادله غواړي او مومن ته دا اجازه نه ورکوي چه پخپله مظلوم واقع شي یا بل مسلمان دمظلومیت په حال کښې ووینې او بې تفاوته پاتې شي. رسول الله (ص) وایي:(اِنَ اَعظَمَ الجِهَادِ عِندَ اللهِ كَلمَةُ عَدلٍ عِندَ اِمَامٍ جَايِرٍ ابوداؤد-ترمذي) لوی جهاد دخدای په نزد دعدل کلمه ده د ظالم امام په مخکښې. د اسلام ټول واجبات بیانول او اسلامی تربیه او اخلاق په تفصیل سره ښودل په دغه مختصر بحث کښې نه ځاییږي. دلته همدومره یادونه بس ده چه اسلام دمسلمانانو په ژوندانه، په اقتصادي، اجتماعي او سیاسي لحاظ حاکمیت لري چه دغه حاکمیت په تشریعي برخه کښې دقانون په حیث کامل تطبیق غواړي. له بلی خوا اسلام دتهذیب النفس او روحي تزکیې په لحاظ په ثقافت او کلتور کښې ژورې رېښې لري چه دفرد او جامعې په جوړښت کښې ئې اخلاقي او تربیوي اغیزې څرگندې دي.

اوس چه د اسلام ماهیت او حقیقت په کلي او اجمال ډول څه نه څه وښودل شو نو وبه گورو چه اسلام څنگه جامعه جوړه کړه؟ او څنگه افراد ئې جوړ کړه؟ په دغو دواړو برخو کښې د اسلام حقیقت نور هم ښه څرگند یږي او د اسلام پېژندنې په باب ښه مرسته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلامي جامعه جوړول

کله چه حضرت محمد مصطفیﷺ(ص) په مکه مکرمه کښي خپل رسالت د اسلام په تبليغ شروع کاوه عرب په مختلفو قبايلو او عشايروويشل شوي و او مختلف عقايد ئي درلوده يعني له قبيلوي تعصبونو او دښمنيو سره ئي په افکارو او معتقداتو کښي هم تشتت او اختلافونه موجود و.
ځيني په دې عقيده وچه نه خدای شته او نه پس له مرګه ژوند. ژوند همدغه دی چه په دنيا کښي دی او مرګ د دهر او زماني کار دی. قرآن کريم د دغو کسانو دغه عقيده په دې ډول بيانوي:
(وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ–الجاثية آ:۲۴) ځيني نور د خدای په وجود قايل وو مګر پس له مرګه ژوند ته نه و قايل. نور خلک د بتانو بندګان و او هري قبيلي د ځان د پاره بيل بت په خدائي منلی ؤ.
(ود) د کلب د قبيلي (سواع) د هذيل (يغوث) د مذحج او يمنی قبايلو (نسر) د ذی الکلاع (يعوق) د همدان (لات) د ثقيف (عزی) د قريشو او بنی کنانه (منات) د اوس او خزرج د قبيلو خدايان و. او تر دغو ټولو بتانو لوی بت (هبل) و.
سربيره په دې ځيني خلک يهوديت ته، ځيني نصرانيت ته قايل و، چا د ملکو بندګي کوله او چا د پيريانو.
اخلاق او عادات په ډير منحط حال کښي و، ښځو ته په انساني ارزښت نه و قايل، لوڼي به ئي ژوندی ښخولي، غلامان د حيواناتو په څير ګڼل کيده، فحشاء، ربا، ظلم او ناروا څه حدود نه درلوده قبيلوي افتخار، نسبي غرور او خرافات پرستی په اذهانو تسلط درلود.
په دغسي حال کښي له دغسي شرايطو لاندې چه نه نظم و او نه آئين نه يو ملي حکومت و، نه سياسي او اجتماعي سازمانونه. له دغسي خلکو نه يو امت جوړول څه اسانه او ارزانه کار نه و.
د اسلامي جامعې اساس په مدينهٔ منوره کښي کيښودل شو او دغه جامعه له مهاجرو او انصارو څخه جوړه شوه يعني يو جزء خواران او فقيران او بل جز ئي شتمن او بډايان و چه په آغاز کښي ئي طبقاتي تضاد موجود و خو دغه تضاد د اسلام تحت الشعاع واقع شو او مينه په هر څه غالبه شوه.
د مکي مسلمانانو د اسلام د پاره خپل کورونه او مالونه په مکه کښي پريښودل، له خپلو ډيرو نږدې عزيزانو څخه جلا شوه او مدينې ته د بيوزلو پرديسيانو په حيث راغله. انصارو دوی ته د اسلامی جذبې په تقاضا په ډيره مينه کورونه او ځايونه ورکړه او په دوی باندی ئي پيرزوينه ډيره زياته وه.
مهاجرين فقيران و او مدينې ته د پرديسيانو په حيث راغله، انصار چه د مدينې اصلي او سيدونکي او شتمن خلک و، دوی ته ئي په خپلو کورونو کښي ځای ورکړ او خپله شتمني ئي ورسره شريکه کړه حتی چه د انصارو يوه تن يوه مهاجر ته وويل: زه دوه ميرمني لرم هره يوه چه ستا خوښه شي هغه به طلاقه کړم چه ته ئي په نکاح واخلې.
د مهاجرينو هغه فداکاري چه د اسلام د دين د پاره ئي خپل هر څه د مکې قريشو ته پريښوده او دوی يو سر او دوه غوږه مدينې ته راغله او د انصارو دغه ايثار چه د اسلام په جذبه ئي مهاجرينو سره هر راز مادي او معنوي مرستې وکړې په بل عبارت د شتمنو او نيستمنو دغه راز ائتلاف او ديوې جامعې تشکيل د نن ورځې د اقتصادي ګټو او طبقاتي تضاد په منطق نه برابريږي.
د اجامعه په اسلامي اخوت او مشترکه عقيده بنا وه او د (انما المؤمنون اخوة) په اساس رسول الله (ص) د مهاجرو او انصارو ترمنځ د ورورولۍ تړونونه قايم کړه. په دې ورورولۍ کښي عرب او عجم، غلام او بادار، تور او سپين فرق نه درلود او د منافعو تصادم په کښي څه د رزنشو اچولی.
د انصارو ايثار په قرآن کريم کښي د اسې ستايل شويدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ ولايَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ الحشر آ:۹)يعنې دوی محبوب او عزيزګڼي هغه چه دوی ته هجرت کوي او څه چه مهاجروته ورکول کېږي انصار پخپلو زړونو کښې څه حسد نه حس کوي، له ځانه نورمقدم او غوره ګڼي که څه هم دوی پخپله محتاج او اړوي.

دا آيت هغه حال بيانوی چه د بېرمالونه د (فئي)په صورت يعني بې جنګه د رسول الله (ص) لاس ته ورغله او هغه ئې ټول په مهاجرو وويشل او دانصار دوو تنو ته پکښې برخه ورکړه شوه چه هغوی څه نلرل او نور ټول انصار بې برخې پاتې شوه.

دغه ويشنه په دې لحاظ وه چه دمهاجرو او انصارو ترمنځ څه نه څه مالي موازنه اوتسويه مراعات شي مګر بيائې هم انصاروکښې څه رخه پيدا نکړه او دمهاجروحق ئې مقدم وګاڼه.

هغه مثالي جامعه چه اسلام دحضرت محمد (ص) له وخته دحضرت عمر (رض) دوهم خليفه ترشهادته او وروسته ترهغه هم کله کله دنيا ته وړاندې کړه يوه داسې جامعه وه چه سياسې قدرت پکښې بې کبره اوبې غروره دېرصالح خدمتګارپه حيث استعمال شو او عدالت، تقوی، مساوات، حريت، قناعت او په نفس حاکميت ئې هغه ښکاره خصوصيتونه او مميزات وچه نظيرئې بيا چاونه ليد.

داسلامي جامعې په جوړولو کښې جهاني او عالمي نظر دخيل و او دمحيط وماحول له سطحې نه ئې مقام ډېر او چت و. په داسې حال کښې چه عربو قبيلوي ژوند درلود اوملي قدرت لا نه و متشکل شوی حضرت محمد (ص) دقرآن په لارښوونه دقوميت او وطنيت له ساحې نه بهرخپل رسالت دټولو خلکو او عالميانو دپاره وګاڼه او په عربوپورې محصورپاتې نشو. دقرآن کريم داآيتونه:

(وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ- سوره انبيا آ:۱۰۷) (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا —سبا آ:۲۸)

(وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولاً وَكَفَى بِاللّهِ شَهِيدًا -النساء آ:۷۹) دامطلب په صراحت ثابتوي چه اسلام ددين په حيث او ديوه اجتماعي نظام په حيث ډېر وسيع نظر درلود او تعلق ئې له بشريت سره وڅکه دمومنين يامسلمين په ځای د (عالمين) کلمه او د (ناس) کلمه استعمال شوه او (کَافَةً لِلنَاسِ) وويل شوه په همدغه اساس ئې په مطلق ډول بني آدم دکرامت خاوند وګاڼه او د (وَلَقَدْ کَرَمْنَابَنِي آدَمَ)اعلاميه ئې خپره کړه چه په هغه زمانه او په هغسې محيط کښې ئې توقع نشوه کيدی.

په دغه اسلامي جامعه کښې هغه مقام او منزلت چه زيدبن حارثه، اسامة بن زيد ، بلال حبشي، صهيب رومي، سلمان فارسي او نورو عجمو او مواليو درلود ، ددې مترقي عصر په غربي اوشرقي ديموکراسۍ کښې ئې مثال نشو موندلی.مونږ وينو اوګوروچه يو زر او څوسوه کاله وروسته په امريکاغوندې هيواد کښې تورپوستکي په څه نظر کتل کېږي.

په نبوي احاديثوکښې دبشر دوستۍ اوبشرپالنې درسونه ډېر موندلی شو چه هلته دمومنانو يا مسلمانانو په ځای (ناس) ويل شويدی چه په خلک ئې ترجمه کولی شو.

مثلا:(خَيرُ النّاسِ مَن يَنفَعُ النّاسَ) خلک په دې پوهوي چه په خلکو کښې بهتر هغه څوک دی چه خلکو ته ئې خير اوګټه رسېږي. په بل حديث شريف کښې راغلي دی:(اَلنّاسُ عَيَالُ اللهِ وَاَحسَنُ النّاسِ اِلى اللهِ اَحسَنُهُم اِلىٰ عَيَالِهِ) يعنې خلک د خدای عيال دي، دخدای په نزد بهترين خلک هغه دي چه د خدای دعيال سره نيکي کوي.

په بل ځای کښې پيغمبر(ص) خلکو ته داسې خطاب کوي:(اَيُهَا النّاسُ اِنَ رَبَكُم وَاحِدٌ وَاِنَ اَبَاكُم وَاحِدٌ كُلُكُم مِن آدَمِ وَآدَمُ مِن تُرَابٍ اِنّ اَكرَمَكُم عِندَ اللهِ اَتقَاكُم لَا فَضلَ لِعَرَبِي عَلَىٰ عَجَمِيٍ وَلَا لِابيَضَ عَلَىٰ اَسوَدَ اِلَا بِالتَقوىٰ) ای خلکو خدای مو يودی پلارمويودی ټول له آدم څخه ياست او آدام له خاورو څخه دی دخدای په نزد ستاسو ډېر مکرم هغه دی چه ډېرپرهيزګار دی، عربي په عجمي او سپين په تور څه فضليت نلري مګر په تقوىٰ سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طبقاتي جامعه د اسلام په نظر کښې :

په کومه جامعه کښې چه ممتازه طبقه موجوده وي او يو شميرخلک په نوروباندی باداري کوي هغې ته طبقاتي جامعه وائي چه اقليت پکښې داکثريت په اوړوباروي.
استعمار او استثمار په همدغسې ټولنه کښې وده کوي او ډېرخلک دلږو دپاره استعماليږي او قربانيږي.
يو وخت وچه قوي انسان په وحشيانه ډول دضعيف انسان غوښې خوړې او اوس ئي لاهم وحشيان په همدغه ډول خوري مګر په متمدنوقو مونوکښې سرې خورګی اوس په بل ډول ده او هغه داچه بډايان او دقدرت خاوندان ډېرخلک پخپل خدمت کښې په کاراچوي او دهغوی دکار اوزيار په ګټه چرچې کوي خوهغوي ته ډېرلږ څه ورکوي چه ددوی خدمت ته ژوندي پاتې شي.
دغه لوړه او ممتازه طبقه چه دملاکانو ، بډايانو ، سردارانو ، خانانو ياصاحبانو په نامه ياديږي اوفئوډالان ئې عصري نوم دی ددې عصر په ډېروجوامعوکښې دحاکمې طبقې په حيث په خلکو مسلط دي داطبقه خلک په قرآن کريم کښې(مترفين) ، (ملاء)، (اکابر) بلل شويدي او په متعددوآيتونوکښې ئې يادونه په دې ډول شويده:
۱-(وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ كَافِرُونَ -سبا آ:۳۴) يعني هرې قريې ته موچه استازې ليږلې بډايانو او دنعمت خاوندانوئې ويلي دي څه چه تاسو راوړيدي نه ئې منو. په دې آيت شريف کښې الله تعالی حضرت محمد(ص) په دې پوهوي چه دقريشو دسردارانو اوشتمنو په سرکشۍ او نافرمانۍ مه خوابدی کيږه په هروخت کښې مالداراو او متنعمانوله پيغمبرانو سره مقابله کړيده او دخدای احکاموته ئې غاړه نده ايښې.
۲(وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ -الزخرف آ:۲۳) مطلب داچه ترتادمخه هم دهرې قريې شتمنو اوآسوده حالوکسانو دخدای هراستازې ته همدغه ويلي دي چه مونږ دپلرواو نيکونو زړه لار نه پريږدو او په تاپسې نه ځو.
۳-(وَقَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاء الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ -المومنون آ:۳۳) دلته دهود ياصالح (ع) دقوم سرداران او مالداران په ګوته شويدي چه په آخرت ئې باورنه درلود او په کفر ټينګ دآسوده ژوند خاوندان و او قوم ته ئې ويل: دی هم تاسو غوندې بشردی هغه څه خوري چه تاسو ئې خورئ او هغه څه څکي چه تاسو ئې څکئ.
۴_(وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَن مِّن بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا -القصص آ:۵۸) ډېرخلځه موتباه کړيده قريه چه په معيشت کښې ئې له حده تيری کړی نو دا دي ددوی استوګنځي چه وروسته تردوی پکښې څوک نه او سيږي مګر ډېرلږ کسان.
يعني عياشي اوپه عيش کښې افراط دتباهی موجب دی.
۵-(قَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلاَلٍ مُّبِينٍ -الاعراف آ:۶۰) نوح عليه السلام ته ئې دقوم سردارانو اوسرکردګانو وويل: مونږ تاپه ښکاره ضلالت کښې وينو.
۶_(قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وِإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ -الاعراف آ:۶۶) هودعليه السلام ته ئې دقوم کافرو سردارانو وويل: مونږ هرګوره تاپه سفاهت کښې وينو او د دروغجنوله جملې څخه دې ګڼو.
۷-(قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُواْ مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُواْ لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ قَالُواْ إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ. قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُواْ إِنَّا بِالَّذِيَ آمَنتُمْ بِهِ كَافِرُونَ -الاعراف آ: ۷۵او ۷۶) دصالح عليه السلام دقوم سرکښوا شرافو دقوم ضعيفو مومنانو ته وويل: اياتاسو پوهيږئ چې صالح عليه السلام دخپل خدای استازی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، هغوی وویل مونږ هرګوره دده په رسالت ایمان لرو متکبرانو وویل مونږ په ټینګه دهغه څخه منکر یو چه تاسې پرې ایمان لرئ.

۸-(قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُواْ مِن قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُواْ مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا- الاعراف آ:۸۸) دشعیب علیه السلام دقوم متکبرو سردارانو وویل: اې شعیبه هرګوره به تا او هغه کسان چه په تا ئې ایمان راوړی له قریې څخه باسو یا به بیرته زمونږ دین ته راګرځئ.

۹-(وَقَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِ فِرْعَونَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُواْ فِي الأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ-الاعراف آ:۱۲۷) دفرعون د قوم سردارانو فرعون ته وویل: ایا موسی او دده قوم پرېږدې چه په ځمکه کښې فسادونه کوي او ستا عبادت او ستا دبتانو عبادت پرېږدي.

۱۰-(وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجَرِمِيهَا لِيَمْكُرُواْ فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلاَّ بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ-الانعام آ:۱۲۳) په دې آیت کښې د (ملا) کلمه په (اکابر) بدله شویده چه دواړه یوه معنی لري.

الله تعالی وایې په هره قریه کښې مو اکابر مجرمان پیدا کړیدي چه پکښې مکر او امکاري کوي. ددوی مکر په حقیقت کښې له ځان سره دی مګر دوی نه پوهېږي.

له دغو او دغسې نورو آیتونو څخه دا حقیقت ډېر ښه څرګندېږي چه د قرآن په نظر کښې چه د اسلام نظر هم دی اکابر، سرداران او بډایان خومره منفور دي.

څوک چه د قرآن په اقتضا او تقاضا پوه وي هغه پوهېږي چه په اسلامي جامعه کښې د ممتازي طبقې د پاره ځای نشته. په اسلام کښې هغه بډای او مالدار ته هرکلی وایه شي چه تجارت او معامله ئې له خدای سره وي لکه چه په خپله خدای (ج) وایې:(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنجِيكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ -الصف آ:۱۰ او ۱۱) اې مومنانو ! ایا دلالت وکړم تاسو ته په داسې تجارت چه نجات درکړي له دردناک عذاب څخه، ایمان راوړئ په خدای او رسول ئې او جهاد وکړئ دخدای په لار کښې په خپلو مالونو او نفسونو دا ستاسو د پاره خیر دی که پوه شئ. له خدای سره معامله او تجارت له سر او ماله تېربدل دي د دې تجارت سند داسې ثبت شویدی:

(إِنَّ اللّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الجَنَّةَ -التوبه آ:۱۱۱) بې شکه الله تعالی پیرودلي دي له مومنانو څخه ددوی نفسونه او مالونه په دې چه ددوی د پاره به جنت وي نو هر کله چه ددوی سر او مال د خدای مال دی بډایان د دې معاملې په اساس مکلف دي چه د خدای په حکم به وړی مړوي. لوڅ به پټوي او ضعیفان به قوي کوي او په پښو به ئې دروي.

هغه بډایان چه د غه کارنکوي اسلام ئې ردوي او له ځانه ئې شړي لکه ثعلبه چه قصه ئې په قرآن کښې پدی ډول ده:(وَمِنْهُم مَّنْ عَاهَدَ اللّهَ لَئِنْ آتَانَا مِن فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ فَلَمَّا آتَاهُم مِّن فَضْلِهِ بَخِلُواْ بِهِ وَتَوَلَّواْ وَّهُم مُّعْرِضُونَ -التوبه آ:۷۵) له دوی څخه دي هغه څوک چه خدای سره ئې عهد کړی وچه که راکړشي مال هرګوره به ئې صدقه کوو او یو به له نیکانو څخه. کله چې دوی ته خدای له خپل فضل څخه ورکړه بخل ئې وکړ او له عهده وګرځېدل او دوی دي اعراض کوونکي.

تفسیر:

ثعلبه دحاطب انصاري ځوی پیغمبر (ص) ته عرض وکړ چه د بډای کیدو دعا ورته وکړي پیغمبر (ص) که هر څه ورته وویل چه همدغه حال درته ښه دی هغه خپله غوښتنه بیا بیا کوله حضرت محمد(ص) بیا ورته وویل ایا دادې نه ده خوښه چه زما د قدم نقش تعقیب کړې او په هغه څه پسې هڅه و نکړې چه شکرئې نشې په ځای کولی. ثعلبه بیا اصرار وکړ او عهدئې وکړ چه که خدای ئې بډای کړي حقوق به ئې په کامل ډول اداکړي. پس له هغه ورته پیغمبر دعا

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړه او د ثعلبه په اوزو کښې دومره برکت پیدا شو چه مجبور شو د مدینې نه د باندې کلي ته ووزي د ثعلبه په اوزو او مال کښې نور هم دومره زیات والی راغی چه د جمع او جمعی لمونځ ترې پاتې شو او مال ته ئې مخه شوه.
څه موده وروسته چه د پیغمبر (ص) لخوا د زکات غوندولو عاملین ورغله بالاخره ئې د زکات له ورکولو نه انکار وکړ او دغه خبر رسول الله (ص) ته راورسیده چه درې ځله ئې وویل (ویح ثعلبه) افسوس دی د ثعلبه په حال او دا آیتونه هم د همده په باب نازل شول. د ثعلبه خپلوانو چه دغه خبر ثعلبه ته ورووړ هغه په اکراه سره د پیغمبر (ص) حضور ته د زکات له مال سره راغی خو پیغمبر د هغه زکات قبول نکړ او ثعلبه د شرم او عار په وجه آه وفریاد شروع کړ او په سرئې خاورې باد کړې خو دا هر څه د ظاهري بدنامۍ د پاره و او په زړه کښې ئې نفاق پټ و ځکه چه ده زکات لکه جزیه ګڼله.
وروسته د پیغمبر (ص) له وفاته ثعلبه چه د زکات مال ابوبکر صدیق (رض) ته راوړ هغه هم رد کړ او وروسته تر هغه عمر فاروق (رض) هم د هغه زکات مردود وګاڼه او دغه راز بڼه ای له اسلامی جامعې نه طرد شو.
په اسلام کښې که په صریح ډول طبقاتي تیټ وپاس په همدغه نامه نه وي رد شوي په اقتضائې ډول ئې په دې آیتونو کښې دغه راز نظام غندلی او رد کړیدی.
(إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِّنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ- القصص آ:۴) هرګوره فرعون تکبر وکړ په ځمکه کښې او وئې ګرزاوه د ځمکې اهل طایفې طایفې چه ضعیفه ئې کړه یوه طایفه ترېنه وژل ئې د هغوي زامن او ژوندۍ ئې پرېښودې د هغوی لونې، هرګوره ؤ دی له مفسدانو څخه. غوښتل مو چه احسان کېږدو په ضعیفانو باندې په ځمکه کښې او وګرزوو دوی پیشوایان او وګرزوو دوي وارثان (د فرعون د ملک) او ځای ورکړو دوی ته په ځمکه کښې او وښیو فرعون او هامان ته او ددوی لښکروته د بني اسرائیلو له لاسه هغه عذاب چه فرعونیان ترېنه وېرېدل.
دا آیتونه دا راښیي چه خدای دا نه خوښوي چه ځوک خلک طایفې طائفې کړي او یوه ضعیفه او ذلیله کړي لکه فرعون چه بنی اسرائیل همدغه شان کړه او خدای ورته موسی پیدا کړ. که ځوک یوه طایفه ټیټوی او لاندې کوي ئې او نور لوړوي نو الهی سنت هغه ضعیفان قوي کوي او لوړه ممتازه طبقه پرې تباه کوي. په همدغه اساس په صدر اسلام کښې د حضرت عثمان (رض) تر خلافته په اسلامي جامعه کښې طبقاتي ټیټ او پاس نه و او اسلامي سیاست د اجتماعي عدالت او مساوات په بناء د برترۍ او کهترۍ احساس محوه کړی ؤ.
که چیرې اوس هم اسلامي اصول او اساسونه په یوه جامعه کښې تطبیق شي د طبقاتي تضاد د پاره مجال نه پیدا کېږي. په اسلام کښې حاکمه طبقه هم په خلکو حاکمه نه وه بلکه د خدای د احکامو مجریه قوه وه. د اسلام خلیفه دربان او پاسبان نه درلود نه دربار و نه درباري جاه وجلال. نا اشنا سړی د ظواهرو له مخې د خلیفه او د بل سړي فرق نشو کولی، بشري تاریخ د اسلامي خلافت نظیر په بل هېڅ نظام کښې نشي ښودلی.
عمر ابن الخطاب (رض) خو پرېږده د هغه ثاني عمر ابن العزیز هم ثاني نلري. د حضرت ابوبکر (رض) او حضرت علي کرم الله وجهه حال خو هم هر چاته معلوم دی چه اجتماعي اقتدار بې لکه یو ستر امانت وګاڼه او هېڅکله ئې د خپل شخصي او نفسي خواهشاتو د پاره استعمال نکړ او زعامت ئې د مثل اعلی په حیث راتلونکو زمانو ته تاریخي یادګار پرېښود.
هغه اسلامي جامعه چه حضرت محمد (ص) ئې باني او معمار و او خپلو خلیفه ګانو ته ئې د امانت په ډول پرېښوده اساسونه ئې دادي:

مساوات:

د اسلام په اجتماعي اصولو کښې یو مهم اصل مساوات دی ځکه ئې عرب او عجم تور او سپین مساوي ګڼلی او انساني کرامت ئې د هر بني ادم د پاره یو شان منلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه شی چه په دغه کرامت کښې زیاتوالی راولي هغه تقوی ده او بس. د اسلام لوی رهبر حضرت محمد (ص) دوه ځله یو ځل په سوره کهف (آ:۱۱۰) او بل ځل په سوره فصلت (آ:۲) کښې د خدای له لوري مامور شوی چه خلکو ته وو ایي: (انما أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ) زه هرګوره تاسو غوندې بشریم وحی راته راځي. یعني بې لد بنه چه د الهي وحی په وسیله مې معرفت نصیب کېږي نو رنو تاسو غوندې یو بشریم او له تاسو نه امتیاز نلرم.

په همدغه اساس به پیغمبر (ص) په هغو موارد و کښې چه وحی به نه وه موجوده د خپلو اصحابو رایه غوښتله او خپله رایه به ئې هم ځرګندوله که دده رایه به په اقلیت کښې وه د هغوی په رایه به ئې عمل کاوه او خپلې رائې ته د یوه فرد له رائې نه په زیات اهمیت نه و قایل.

په عمل کښې هم رسول الله (ص) په دسته جمعي چارو کښې له نورو سره مساوي برخه اخیستله که مسجد به ئې جوړاوه خپلو اصحابو سره به ئې تیږې او خاورې راچلولې که دغزا د پاره به ئې خندق کینوده د هغوی په شان به ئې کلنګ واهه او خاورې به ئې ایستلې، په غزاګانو کښې به ئې عملاً برخه اخیستله او د جنګ په میدان کښې له هرچانه زیات صابر و.

له شاقه خدماتو نه ئې ډېره نه کوله او په معیشت کښې ئې برخه له نورونه خواره وه، خپل نفس ئې ډېر خوار ساته تن اسائي ئې په ځان حرامه کړې وه. په داسې فرش به څملاسته چه تغمې به ئې دده په مبارک وجود کښې ځرګندې وې. د اربشو په ډوډۍ به ئې هم نس نه مړاوه او ډېرلږ وخت د پاره به ئې هم په کور کښې د دنیا مال دومره نه ساته چه موقتاً په بډایانو کښې حساب شي.

د غنیمت او د (فئې) مالونه به ئې په خلکو ویشل او ډېرخه به ئې یو اوبل ته ورکول خو په خپله به ئې شپه په لوږه تیرو له یعني په دغه برخه کښې ځانته په مساوي حق هم نه و قایل.

په دنیا کښې به هیڅ داسې مشر یا رهبر نه وي تېرشوی چه خپلو پیروانو سره په هرکار کښې د یوه کارګر په حیث عملاً شریک او سهیم وي او د مالونو په ویش کښې بې برخي یا ډېرې لږې برخې خاوند وي.

د رسول الله (ص) دغه رویه او دده نور اخلاق او صفات په تربیوي ډول دومره موثر و چه دده په اصحابو کښې ئې تر ډېره وخته عمیق روحي نفوذ مشهود و.

تر ده ډېر وروسته د اسلام د دوهم خلیفه حضرت عمر (رض) په خلافت کښې د یوه یهودي دعوی په حضرت علی کرم الله وجهه باندې خلیفه ته وړاندی شوه هغه حضرت علي احضار کړاو د یهودي په څنګ کښې ئې د فیصلې د پاره ودراوه ځکه چه په اسلام کښې د مساوات او عدالت تقاضا همدغه وه چه مدعي او مدعي علیه مساوي وګڼل شي او څنګ په څنګ ودرېږي که څه هم یو حضرت علي د حضرت محمد (ص) د تره ځوی او ځوم وي او د اسلام د پاره ډېر زیات خدمتونه کړي وي او بل یهودي وي چه له اسلام سره ټینګ عناد لري.

کله چه حضرت عمر (رض) له یهودي سره خبرې کولې د یهودي اصلی نوم ئې واخیست او چه حضرت علی کرم الله وجهه ته ئې خطاب کاوه نو د ابو الحسن په نامه ئې یادکړ په دغه وخت کښې د حضرت علي په وچولي کښې د غضب آثار ولیدل شوه ځکه حضرت عمر (رض) ورته وویل:

په دې خوابدی ئې چه د عدالت په محضر کښې له یوه یهودي سره په مساوي ډول ولاړئې. حضرت علی کرم الله وجهه وویل:

نه داسې نه ده بلکه په دې وجه متاثریم چه د مساوات د اصل رعایت دې ونکړ زه دې په کنیه نامه ابو الحسن یعني د حسن پلار وبللم او یهودي دې په خپل نامه یادکړ یعني زما احترام دې له هغه نه زیات وکړ. حضرت عمر (رض) په ځواب کښې ورته وویل: داکار د عادت له مخې شویدی تاته معلومه ده چه ماهمیشه ته د ابو الحسن په نامه یادکړی ئې او اوس هم ستا همدغه نوم عادتاً خولی ته راغی زما قصد دا نه وچه د مساوات اصل له پښولاندې کړم. پس له هغه حضرت علی کرم الله وجهه متسلی شو.

د رسول الله (ص) په زمانه کښې چه قریشو ځانونه له نورونه ډېر پورته ګڼل او مریان او موالي ئې ډېر حقیر او ذلیل ګڼل رسول الله (ص) د خپلې عمې لور (زینت بنت جحش) زید بن حارثه ته په نکاح کړه چه دده له موالیو څخه و او په جزیره

(c) ketabton.com: The Digital Library

العرب کښې دغه کارله عرف او عادت نه بېخي مخالف و او هیچاێ توقع نشوه کولی له دغه حساسیت سره محمد(ص) په دغه ازدواج د اسلامي مساوات اصل معراج ته ورساوه چه یولوی انقلابي حرکت ورته ویلی شو.
کله چه رسول الله(ص) دمهاجرینو او انصارو ترمنځ د ورورولۍ (مواخات) تړون کاوه نو خپل تره حمزه (رض)ئې له خپل مولی زید سره ورور وګرزاوه او ابوبکر (رض) ئې له خارجة ابن زید سره د ورورۍ په تار وتاړه.
حضرت عمر(رض) د اسلام دوهم خلیفه چه په اسلامي سنتو ډېر ټینګ و دمساوات رعایت ئې په ډېر اهتمام کاوه. یوه ورځ چه دی په مکه کښې ګرځیده وئې لیده چه خدمتګاران ولاړدي او سرداران په ډوډۍ ناست دي ځکه ئې په قهر سردارانو ته وویل: څه وجه ده چه څوک ځانونه له خپلو خدمتګارانو نه غوره ګڼي او سمد لاسه ئې خدمتګاران له سردارانو سره په ډوډۍ کښینول.
ده دمساواتو لحاظ دومره ساته چه دقحط په کال چه په (عام الرماده)شهرت لري او غوړي پکښې چاته نه رسیده ده هم دغوړیو له خوراک نه ځان پرهیزکړ او دنورو په شان به ئې تیل خواړه.
دتیلو خوراک دی مریض کړ او پوستکی ئې تور و اوښت دغه کارته ترهغه وخته ده دوام ورکړ څو چه په بازار کښې غوړي ډېر شوه او هرچا اخیستلی شوه.
همدغه خلیفه (حضرت عمر (رض))یوه ورځ یو سړی او یوه ښځه د زنا په حال کښې ولیدل او قصدئې وکړ چه په هغوی باندې شرعي حد جاري کړي مګر ددې کار دپاره شاهدان په کار و او شرعي اثبات ئې غوښته. حضرت عمر (رض)بې له دې نه چه دهغوی نوم واخلي اصحابو ته وویل: که خلیفه څوک دزنا په حال کښې پخپلو سترګو ووینې ایا کولی شي چه په هغوی حد جاري کړي. حضرت علی ورته وویل: که ته دهغوی نوم واخلې او بیا دخپلې ادعا داثبات دپاره څلور شاهدان تېرنکړې نو په تا باندې (حد قذف) جاري کېږي. یعنې پدې کار کښې ته چه خلیفه یې او یو بل سړی څه فرق نلري او مساوي یاست. هرکله چه هغه وخت نور شاهدان هلته حاضرنه و خلیفه ونکړی شوه چه یوازې دخپلې مشاهدې له مخې په هغوی حد جاري کړي او نومونه ئې افشا کړي.

مشوره:

پس له وحی نه د اسلامي نظام اساس مشوره ده. رسول الله صلی الله علیه وسلم دخدای له لوري ماموریت درلود چه ددغه اصل رعایت وکړي او په هغو مواردو کښې چه وحی نه وي موجوده دمومنانو په رایه کار وکړي نه داچه خپله رایه معتبره وګڼي او خپل فکر په نورو تحمیل کړي.
دهجرت په دریم کال چه قریشو درې زره لښکرمجهزکړ او مدینې ته ئې نژدې د احد د غره په لمنه کښې خپلې خیمې ودرولې چه په مدینه حمله وکړي، رسول الله(ص) ددغه جنګ دطرزاو طریقې په باب دخپلو اصحابو مشوره او نظریه غوښته.
دده خپله رایه داوه چه له قریشو سره په مدینه کښې مقابله وکړي چه دوی په محفوظو ځایونو کښې وي او قریش په لارو کوڅو کښې دمسلمانانو له ضربولاندې وي.
دمنافقانو رئیس عبدالله ابن ابي چه دلومړی ځل دپاره دمشوري حق ورکړی شوی و هغه هم همدغه مشوره ورکړه نورمسلمانان چه په ډېر جوش او خروش کښې و دهغوې رایه داوه چه له مدینې نه دباندې احد ته نژدې وجنګېږي او خپل شجاعت په میدان کښې وښیي.
داکثریت فیصله همدغه وه او دهمدغې فیصلې په اساس پیغمبر(ص) له زروتنو سره له مدینې نه داحد لورته روان شو او په لاره کښې عبدالله بن ابي له خپلو درې سوه تنو سره په دې دلیل د اسلام له لښکر نه بیل شو چه زما مشوره ونه منل شوه نوزه هم په جنګ کښې برخه ناخلم. پیغمبر(ص) له اوه سوه تنو سره دجنګ میدان ته ورغی دجنګ نقشه ئې پخپله ترتیب کړه اوصفونه ئې برابرکړه. هلته ئې ولیده چه له یوې درې نه د دښمن حمله د اسلام دلښکر په ساقه امکان لري ځکه ئې پنځوس تنه غشي ویشتونکي دعبدالله بن جبیرله امرلاندې دیوه مهم ځای په ساتلو موظف کړه چه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمنود احتمالی هجوم مخه ونیسي. په دوی باندې ئې ډېر تاکید وکړ چه مسلمانان غالب شي او که مغلوب تاسو به له دغه ځایه حرکت نه کوئ ځکه چه زمونږ بریالیتوب په همدغه ځای پورې تړلی دی.
کله چه جنګ شروع شو او د اسلام مجاهدینو لکه: ابودجانه، حضرت علي او نورو خپل زیات شهامت وښود په قریشو کښې تزلزل پیدا شو او تیښته ئې اختیار کړه. مجاهدینو دغه وخت د غنمیت مالونو په غونډولو شروع وکړه غشو ویشتونکو چه دغه حال ولید دهغه ځای ساتنه ئې بی ضرورته وګڼله او د غنایمو په هڅه کښې شوه عبدالله ابن جبیر له یو ولسو تنو سره هلته پاتې شو او نورلاړل. په دغه وخت کښې خالدبن ولید چه لا په اسلام نه و مشرف شوی له دوو سوو او پنځو سو سپرو سره ئې د دریُ لخوا هجوم راوړ، عبدالله ابن جبیرله خپلو لږو ملګرو سره په شهادت ورسیده او مهاجمینو د شا له خوا په مجاهدینو حمله وروړه. هغه قریش چه د جنګ له میدانه تښتېدلي و چه د دغه عقبي حمله ئې ولیده بیرته راوګرزیدل او مسلمانان د غلفت په حال کښې له دووخوا محاصره شوه.
ډېر مسلمانان شهیدان شول او د رسول الله (ص) مبارک مخ د (ابی قمیه) د تیرې په شدید ګذار زخمی شو او یو غاښ ئې هم تلف شو. رسول الله (ص) په ځمکه را پریووت او په دغه وخت کښې د رسول الله (ص) د وژل کیدو اوازه خپره شوه، مسلمانانو خپل حواس بایلوده او مضطرب شوه چه رسول الله (ص) دغه وخت په لوړ اواز وویل: (اِلَیَّ عِبَادَاللهِ اَنَا رَسُولُ اللهِ) د خدای بندګانو ماته راشئ زه یم د خدای رسول.
د دې غږ په اوریدو نوې حوصله را پیدا شوه او دیرش تنه اصحاب د رسول الله (ص) شاوخوا راټول شوه او په ډېر شدت ئې مدافعه شروع کړه او مشرکان ئې تیت وپرک کړل.
دغه د میدان جنګ چه ډېرلږ مسلمانان له ډېر زیات مجهزلښکر سره مقابل شوه او له ابتدانه د رسول (ص) د رائې په خلاف له مدینې نه بهر شروع شو مسلمانانو ته ئې ډېر لوی تاوان ورساوه او د رسول الله (ص) تره حمزه غوندې مهم شخص پکښې هم شهید شو. د دغې ماتې اصلي علت هماغه نافرماني وه چه غیشو ویشتونکو د رسول الله (ص) له ډېر تاکید سره هم هغه اهم ځای پرېښود او په غنیمت پسې لاړل.
د احد په غزا کښې د پیغمبر د رایې په خلاف د مدینې نه بهر جنګ کول او بیا د ده د موکد امرنه سرغړول او سنګر پرېښودل ښائی چه پیغمبر د مشورې غوښتلو او منلو څخه بیزاره کړی وي ځکه ورته الله تعالی په دغه حال کښې هم داسې ارشاد کوي: (فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ آل عمران آ:۱۵۹) یعنی د دوی له ګناه څخه تېرشه او بخښنه ورته وغواړه له دوی سره په کارکښې مشوره کوه او چه عزم دې وکړنو بیا په خدای توکل لره.
له حضرت علی کرم الله وجهه څخه روایت دی چه له رسول الله (ص) نه پوښتنه وشوه چه عزم څه شی دی هغوی وفرمایل: (مُشَاوَرَةُ اَهلِ الرَّاْيِ ثُمّ اِتِبَاعُهُم ابن کثیر) یعنې د رائې خاوندانو سره مشوره کول او بیائې پیروي کول عزم دی.
له دې پورته توضیح څخه به دا مطلب ډېر ښه څرګند شوی وي چه قرآن کریم د مشورې د ناکامۍ او مشاورینو د غلطۍ او نافرمانۍ په صورت کښې هم یو لوی پیغمبر بیا په مشوره غوښتلو او منلو مؤظف کوي.
د قرآن کریم دا آیت: (وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ -الشوریٰ آ:۳۸) له هغو کسانو نه د خدای رضامندي ښيي چه کارئې مشوره کول وي او له مشورې نه کار اخلي.

عدالت:

د اسلام عدلي او قضايي برخه د اجتماعي نظام په حیث د انسان سر او مال، کرامت او حریت مصئون ګڼي او د حقوقو حفاظت ئې کوي. د ظلم او ضرر مخه نیسي، فتنه او فساد محکوموي، جنایت او خیانت، فحشا او منکر د جزاء وړبولي او عدالت د شرعي احکامو په کامل او صحیح تطبیق تامینوي.
په اسلامی شریعت کښې د جرایمو سزاګانې معلومې دي د اسلام اولوالامر حاکم او قاضی مکلف دی چه د خدای احکام د عدل او انصاف له مخې تطبیق کړي او په دغه کارکښې د ضعیف او قوي، د خپل او پردي، د مسلم او غیرمسلم هیڅ فرق ونکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې آيت شريف کښې: (لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ -سوره الحديد آ:۲۵) الله تعالى فرمايي په تحقيق سره مو رسولان استولی، له نښونښانو سره او له دوی سره موکتاب او ميزان هم واستاوه چه خلک په عدل او انصاف قايم شي. په بل آيت شريف کښې وايي: (إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُواْ بِالْعَدْلِ -سوره النسا آ:۵۸) يعنی خدای پاک تاسو ته امر کوي چه امانتونه ئې اهل ته وسپارئ او کله چه د خلکو ترمنځ حکم کوئ په عدل حکم وکړئ.

خلک عامه کلمه ده او په مسلمانانو پورې څه اختصاص نه لري، لکه چه د مخه وويل شوه د حضرت محمد (ص) رسالت د ټولو خلکو د پاره دی که چا د اسلام دين قبول کړی وي او که نه ئې وي قبول کړی په هر دين چه وي اسلام ئې د بشري کرامت او انساني حقوقو په لحاظ له نورو سره مساوي ګڼي او د عدالت په محضر کښې هيڅ راز تبعيض او امتياز نشته، همدغه وجه وه چه د اسلام دوهم خليفه ديوه يهودي په دعوې کښې حضرت علی له يهودي سره څنګ په څنګ ودراوه او عادلانه فيصله ئې صادره کړه.

د رسول الله (ص) په زمانه کښې چه د مخزومي قبيلې ديوې عزيزی کورنۍ يوې ښځې غلا وکړه او په شرعي حد محکومه شوه خپلوانو ئې د خانداني او قبيلوي پت ساتلو په غرض اسامة بن زيد ته راغله چه رسول الله (ص) ته شفاعت وکړي چه دغه ښځه د شرعي حد له اجرا څخه معافه کړي اسامة که څه هم رسول الله (ص) ته ډېر مقرب وخو چه دا خبره ئې ياده کړه د خدای رسول (ص) زيات متاثر شوا و د منبر په سرئې په خپله خطابه کښې وفرمايل پخواني قومونه ځکه هلاک شول چه په دوی کښې به که شريف د جرم مرتکب شو شرعي حد پرې نه جاري کيده او که خوار وغريب به جرم وکړ نو قانون به پرې تطبيق شو. د خدای په نامه مې قسم چه که زما لور (فاطمه) غلا وکړي نو هم به شرعي حد پرې جاري کوم د پيغمبر دغه وينا پدې اساس وه چه دی د الله تعالى له لوري په موکدو امرونو د عدالت په قايمولو مامورو او دغه ماموريت ډېر مهم او جدي و.

دا آيت شريف: (وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءهُمْ وَقُلْ آمَنتُ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِن كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ - سورت الشورى آ:۱۵) پيغمبر ته اجازه نه ورکوله چه له الهی امر نه سر وغړوي او د عدالت په ځای کښې د خلکو د خواهشاتو تابع شي. په دې آيت شريف کښې الله تعالى پيغمبر ته وايي: په هغه څه مستقيم اوسه چه امر درته شوی د دوی د غوښتنو پيروي مه کوه او ووايه ! ما په هغه کتاب ايمان راوړی چه د خدای له لورې نازل شوی او زه ماموريت لرم چه په تاسو کښې عدل قايم کړم د عدالت قايمولو امر ټولو مومنانو ته متوجه دی او يوه ايماني وظيفه ګڼل شويده.

په سوره مايده کښې دا آيت شريف: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ لِلّهِ شُهَدَاء بِالْقِسْطِ وَلاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلاَّ تَعْدِلُواْ اعْدِلُواْ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى – المائده آ:۸) مومنان په مجموعي ډول مخاطب کوي او ورته وايي. او سئ د خدای د پاره قيام کوونکي او په عدل او انصاف شهادت ورکوونکی.

د قوم د ښمنی دې باعث نشي چه له عدالت څخه موواړوي، عدل او انصاف وکړئ عدل تقوی ته نژدې دی.

همدا رنګه: (وَأَوْفُواْ الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ الانعام آ:۱۵۲) هغه الهی حکم دی چه هر مومن په پيمانه او تله کښې په انصاف کولو او د عدالت په خيال ساتلو مکلف کوي.

په يو بل آيت شريف کښې مسلمانان په وينا او خبرو کولو کښې د عدل او انصاف په رعايت مامور شوي دي لکه چه وايي: (وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُواْ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى الانعام آ:۱۵۲) يعنی په وينا کښې عدالت کوئ که څه هم محکوم عليه ستاسو خپلوان وي.

په بل آيت شريف کښې وايي: (كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاء لِلّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ النساء آ:۱۳۵) يعنې په عدالت او انصاف قائم اوسئ او د خدای د پاره شاهدي ادا کړئ که څه هم ستاسو د ځان په ضرر يا ستاسو د مور او پلار يا ستاسو د خپلوانو په ضرر وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول الله (ص) وايي: (انّ احَبّ النّاسِ الى اللهِ يَومَ القِيَامَةِ وَاَقرَبَهُم منهُ مَجلِساً امَامٌ عَادِلٌ وَانّ ابغَضَ النّاسِ الى اللهِ يَومَ القِيَامَةِ وَاَشَدّهُم عَذَاباً اِمَامٌ جَابِرٌ-الشيخان والترمذی) يعنی په خلکو کښې خدای ته دقيامت په ورځ ډېر محبوب او ډېر نژدې عادل امام دی او په خلکو کښې خدای ته ډېر مبغوض دقيامت په ورځ او په شديد عذاب گرفتار ظالم امام دی.

فردي آزادي:

فردي آزادي هم داسلام داجتماعي نظام مهم اصل دی چه اسلامی جامعه پرې اتکالري.
په اسلام کښې مطلقه حکومت او مستبد نظام شرعي جوازنلري. داسلام اولوالامر په هر نامه چه وي مکلف دي چه داسلامی احکامو او اسمانی قانون مطابق حکومت وکړي او شرعی احکام نافذکړي.
په هغو موارد وکښې چه شرعي احکام نه وي موجود هلته به دمشورې او شورائي نظام په اساس هغه قوانين تطبيقوي چه خلکو منلی او وضع کړي وي.
هرکله دفرد دپاره دفکر اوعقيدې آزادي اسلام تضمين کړيده او دحق دظهار اوصحيح انتقاد حق ئي هرچاته ورکړيدی نو ددغه اصل په خلاف شورائي قانون هم نشي وضع کيدی. په اسلامی نظام کښې داحق هرچاته حاصل دی چه اولوالامرته هم دښو چارو توصيه وکړي او دبد وچارو له اجراڅخه ئي منع کړي. په همدغه اساس داسلام لومړی خليفه حضرت ابوبکرصديق چه درسول الله (ص) دوفات څخه وروسته دخلکو له خوا دخلافت لپاره وټاکل شو په لومړی خطبه کښې ئي داسې وويل:
اې خلکو زه ستاسو په خوښه ستاسو دچارومتولی شوم زه له تاسو څخه بهترنه يم او تاسو غوندې يو شخص يم که زه دحق پيرو وم ماسره مرسته وکړئ که موو ليدم چه په باطله روان يم په سمه لارمې برابر کړئ. زما اطاعت ترهغه وخته کوئ چه زه دخداې په لارسم يم که هرکله مې دخدای له امره سرو غړاوه زما اطاعت بيا په تاسو لازم ندی.
وروسته تردې چه حضرت عمر (رض) ددوهم خليفه په حيث انتخاب شو په خپله خطبه کښې ئي خلکوته داسی وويل: که زه موبې لارې او کوږ وليدم په سمه لارمې برابر کړئ. په دغه وخت کښې يو تن له مسلمانانو څخه راپاڅيد توره ئي له تيکې راوويسته او خليفه ته ئي وويل: که ته له سمې لارې منحرف شوې په دې توره به دې سمو و.
حضرت عمر ډېر خوښ شو او دخدای شکر ئي په ځای کړ چه په مسلمانانو کښې داسې کسان شته چه خليفه په توره سمې لارې ته برابروي او نه ئي پرېږدي چه له حق او عدالت نه انحراف وکړي. همدغه خليفه چه له رعب او هيبت نه ئي سرکشان او ظالمان لکه پاڼه رېږ دېدل په ځان باندې ئي دانتقاد او اعتراض لاره نه وه ترلې او دحق اوريدلو ډېره لويه حوصله ئي لرله.
يوه ورځ چه ده دغنيمت مالونه ويشل دغنيمت په مالونو کښې يو ډول يمانی څادرونه هم وچه هرچاته يو يو څادر ورسيده په دغه جمله کښې حضرت عمر (رض) اوده ځوی عبد الله ته هم يو يو څادر ورپه برخه شو ، هر کله چه دخليفه قدوقامت لوړو او يو څادرئي دلباس دپاره نه رسيده ځوي ئي خپل څادرهم ده ته ورکړ چه لباس ئي پوره شی. بله ورځ چه خليفه دغه لباس اغوستی واو دخطبې منبرته وخوت خلکوته ئي وويل: (ايُّهَا النّاسُ اسمَعُوا وَاَطِيعُوا)يعنی اې خلکو ! واورئ او اطاعت وکړئ. په دغه وخت کښې سلمان فارسی پاڅيد اووئي ويل: (لَاسَمعَ لَکَ عَلَينَا ولَاطَاعَةَ) يعنې نه ستا او رواونه درته اطاعت کوو. حضرت عمر (رض) وويل: ولې؟ دڅه دپاره. سلمان وويل: داالباس دې له کومه کړ، يو څادر خوستا نه بسيده معلومه ده چه تاله نورونه زياته برخه اخيستې ده اوبې عدالتی دې کړی.
حضرت عمر (رض) خپل ځوی عبد الله ته وويل چه ددې خبرې ځواب ته ورکړه. کله چه عبد الله تو ضيحات ورکړه چه ماخپله برخه ده ته ورکړه چه لباس ئي پوره شي، پس له هغه سلمان وويل اوس ستاخبرې اورو او اطاعت دې کوو.
له دغو مثالونو څخه معلومېږي چه په صدر اسلام کښې اسلامی جامعه څنگه وه او افرادوخومره اوترڅه حده آزادي درلوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کښې دښو توصیه اوله بدو څخه د منع کولو حق هر مسلمان ته ورکړ شوی دی یعنی (امر په معروف او نهی له منکر څخه) دیوه اجتماعي ديني اصل په حیث منل شوی او هر مومن مکلف دی چه بې لارې سړی په لار کړي او دښو رهبري ورته وکړي.

د دغه اصل له تطبیق څخه د اسلام خلیفه گانو هم ځانونه مستثنی نه گڼل او د مسلمانانو دغه جرئت ئې د ځان په مقابل کښې هم تقویه کاوه.

په خپله رسول الله (ص) هم د قرآن کریم دغه حکم یعنی امر په معروف او نهی له منکر څخه مسلمانانو ته په جدی توگه رسولی او د حق ویلو جرئت ئې پکښې روزلی و، وائي چه د حنین له غزانه وروسته کله چه رسول الله (ص) غنم ویشل نو (مؤلفة القلوب) ئې هم په ځینو بخششونو خوشحاله کړه په دغه وخت کښې یوه تن ورته وویل: (اعدل یَا مُحمّدُ فَانّکَ لَم تَعدِل)یعني اې محمده عدالت وکړه تا عدالت ونکړ، رسول الله (ص) څه ونه ویل هغه سړی خپله خبره بیا تکرار کړه، داخل ورته پیغمبر (ص) وویل:

(وَیحَکَ فَمَن یَعدِلُ اِذَا لَم اَعدِلُ) یعنې افسوس دی ستا په حال که زه عدالت ونکړم څوک به ئې وکړي.

په پیغمبر (ص) باندې دغه راز انتقاد مسلمانانو ښه ونه گاڼه او غوښتل ئې چه هغه سړی تادیب کړي مگر رسول الله (ص) منع کړه او نه ئې غوښتل چه د دغسې ویناؤ ازادي سلبه کړي که څه هم مولفة القلوبو ته دغه ورکړه دوحې په اساس وه او چاپرې دانتقاد حق نه درلود.

دعقیدې آزادي په اسلامي جامعه کښې دهر چا حق گڼل شوی اسلام څوک نه مجبوري چه خپله عقیده پرېږدي او اسلامی عقیده جبراً ومني.

په قرآن کښې راغلی دی: (لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ -البقره آ:۲۵۶) یعنی جبر او زور په دین کښې نشته په تحقیق سره هدایت او گمراهي سره بېل شوي دي. دهر چا خوښه هره عقیده خوښوي او په هر دین باقي پاتې کېږي.

په بل آیت کښې رسول الله (ص) ته خطاب کوي: (أَفَأَنتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُواْ مُؤْمِنِينَ -یونس آ:۹۹) آیا ته خلک مجبوروې چه مومنان شي.

له دې څخه معلومېږي چه الله تعالی دغه راز جبر نه خوښوي او په زور مسلمانول اسلامي طریقه نده. دحق اظهار او دچا په ناوړه عمل انتقاد کول دیوه حق په حیث مومن ته نه دی ورکړی شوی بلکه دایماني وظیفې په حیث یو مکلفیت گڼل کېږي او گڼل شوی، سړی کولی شي چه له خپله حقه استفاده ونکړي او له خپله حقه تېرشي مگر خپل مکلفیتونه پرېښودی نشي او په وجایبو کښې اهمال یا غفلت جایز کار نه دی.

امر په معروف او نهی له منکر څخه:

په ښو چارو نورو ته امر کول او له بدو کارونو څخه منع کول یو موکد قرآني حکم دی چه مکرر راغلی او بیا بیا ئې توصیه شویده.

د دغه مهم اصل مراعات په اسلامي جامعه کښې حتمي دی او د وظیفې په حیث د هر مومن مکلفیت گڼل کېږي. الله تعالی فرمائي: (وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ -سورت التوبه آ:۷۱) مومنان او مومناني یو له بله دوستان دي چه یو بل ته دښه کار امر کوي او له بدو څخه ئې منع کوي.

په دې وظیفه کښې نارینه او ښځې یو شان ماموریت او مکلفیت لري یعنی ښځه هم مکلفه ده چه بلې ښځې یا نارینه ته دښو توصیه وکړي او له بدو چارو څخه ئې راوگرزوي.

د امر معروف معنی یوا ځې لارښوونه او رهنمائی نده بلکه د رهبرۍ او د امر کولو مفهوم پکښې نغښتی دی لکه چه نهی عن المنکر کښې بدو ته په بد ویلو علاوه د ممانعت او مخنیوي معنی پرته ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قرآن کریم دا آیت شریف: (كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ - ال عمران آ:۱۱۰) اسلامی امت پدې پوهوي چه تاسو په ټولو امتونو کښې بهتر امت یاست چه د خلکو د پاره را ایستل شوي ئي د نیکو کارونو امرکوئ او له ناوړه کارونو نهي کوئ یعنی د نورو رهبري ستاسو په غاړه ده.

بل آیت دی: (وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ -آل عمران آ:۱۰۴) باید له تاسو څخه یو جماعت وي چه نیکو کارونو ته بلنه وکړي په ښو کارونو خلک مامورکړي او له بدو کارونوئې راوګرزوي او همدوی دي رستګاران او نجات موندونکي.

قرآن کریم چه د خدای صالح بندګان را ښیيي نو داسې ئې ستایي:

(يُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُوْلَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ -آل عمران آ:۱۱۴) ایمان لري په خدای او د قیامت په ورځ او امرکوي په ښو چارو ، نهی کوي له ناوړو چارو او بیړه کوي په نیکو کښې او همدوی دي له صالحانو څخه.

حضرت محمد (ص) خپلو پیروانو ته د منکراتو (ناوړه اعمالو) په مخنیوي کښې وایي: (مَن رَاٰی مِنکُم مُنکراَفَلیُغَیّرهُ بِیَدِہ فَمَنّ لم یَستَطِع فَبِلسَانه فَمَن لَم یَستَطِع فَبِقَلبِهِ وَهُوَاضعَفُ الایمَانِ -الشیخان) که له تاسو څخه کوم یوه د چا ناوړه عمل ولید په لاس دي منع کړي که دائې له لاسه نه کیده له خپلې ژبې نه دي کار واخلی که دائې هم نشو کولای په زړه کښې دي ترېنه کرکه وکړي او ډېر ضعیف ایمان همدغه دی.

د ظلم مخنیوی:

ظلم په خپل نفس وي که په بل انسان او که غیرله انسانه په بې ضرره حیوان باندې وي په اسلام کښې ډېر بد ګڼل شوی او مجادله ورسره لازمه ده د ظلم مخنیوی او د ظالم لاس له ظلمه لنډول هغه لوی جهاد دی چه اجرئې ډېر زیات دی.

الله تعالی فرمایلي دي: (وَلاَ تَرْكَنُواْ إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُواْ فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ هود آ:۱۱۳) چا چه ظلم کړی ډېر لږ میل هم ورته مه کوئ چه اور به مو وسوزوي. هر کله چه ظلم کوونکی ته ادنی تمایل د سوزوونکی عذاب موجب دی له ظالم سره مرسته او د ظالم اطاعت به څنګه وي او په خپله د ظالم حال به څه وي؟

یو بل آیت شریف دی: (وَاتَّقُواْ فِتْنَةً لاَّ تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمْ خَآصَّةً –الانفال آ:۲۵) ځانونه وساتئ له هغې فتنې نه چه یوازې ظالمانو ته نه رسېږي او په هغوی پورې اختصاص نلري یعنی نورو ته هم سرایت کوي او عمومیت پیدا کوي. مطلب دا دی چه په یوه قوم کښې که څو تنو ظلم کړی وي او نورو اقلاً نصیحت هم ورته نه وي کړی او نه ئې خپله کرکه ښکاره کړې وي نو دغه فتنه یوازې ظالمانو پورې تخصیص نه پیدا کوي نورو ته هم خپله اندازه رسېږي.

حضرت ابوبکر صدیق (رض) ویلي دي چه له رسول الله (ص) څخه مې اوریدلی دي چه ویل یې: (اِنّ النّاسَ اِذا رَاَوُا الظّالِمَ فَلَم یَاخُذُوا عَلیٰ یَدِہ اَوشَکَ اَن یَعُمّهُمُ اللّهُ بِعِقَابٍ)معنی دا چه که خلکو ولیده چه ظالم ظلم کوي او دوی ئې لاس ونه نیوه ژر ده چه عذاب ئې خدای دوی ته عام کړي.

دا هم د رسول الله (ص) قول دی: (مَن اَعَانَ ظَالِماًسَلّطَهُ اللّهُ عَلَیهِ) څوک چه له ظالم سره معاونت کوي هماغه ظالم پرې خدای پاک مسلط کوي.

دا هم نبوي حدیث شریف دی: (أنصُر اَخَاکَ ظَالِماًاَومَظلُوماً) یعنی له خپل ورور سره مرسته وکړه ظالم وي او که مظلوم وي. اصحابو تپوس وکړ چه د مظلوم سره خو مرسته معلومه ده چه باید له ظلمه نجات ورکړو او له ظالم سره به څنګه مرسته کوو؟

رسول الله (ص) ورته وویل: ظالم له ظلمه منع کول له ظالم سره مرسته ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضعیفان د زورورو ظالمانو له منګلو خلاصول او له ظلم نه نجات ورکول د مسلمانانو وظیفه او وجیبه ده. مسلمانان د قرآني احکامو په مقتضی نشی کولی چه د مظلومانو له حمایت نه ځان وژغوري او بیطرفه پاتې شی.

په دغه باب کښې ددې آیت حکم ډېر صریح دی: (وَمَا لَكُمْ لاَ تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاء وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَـذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا -النساء آ:۷۵) څه دې تاسو لره (یعنی په تاسو څه شوي) چه نه جنګیږئ د خدای په لار کښې او د مظلومانو او مغلوبانو په نجات کښې. (چه دغه مغلوبان او ضعیفان عبارت دي) له نرو او ښځو او کوچنیانو څخه چه وآیي: اي پروردګاره! وباسه مونږ له دغه قریې څخه چه اهل ئې ظالم دی. په یو بل آیت کښې په خپله مظلومانو ته اجازه ورکړ شوی چه مقابلې او مقاتلې ته واوزی او خپل انتقام واخلي:

(أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ -الحج آ:۳۹) اجازه ورکړ شوی ده هغو ته چه (نور) له دوی سره جنګ کوي ددې لامله چه په دوی ظلم شوی دی او الله د دوی په نصرت هم ګوره ښه قادر دی.

وګورئ د ظلم قبلول او ظلم ته غاړه ایښودل د اسلام په دین کښې نشته لکه چه په مسیحی دین کښې شته. د ظلم تحمل او په مظلومیت قانع کیدل د ظالم تبر ته لاستی ورکول دي چه د اسلامی اصولو خلاف ئې بللی شو. که مظلومان د ظالمانو په مقابل کښې ډېر ضعیف وي او د مقابلې امکان نه وي موجود نو بیا مظلومانو ته په کار دي چه هجرت وکړي او په مهاجرت ځانونه د ظلم له منلو څخه وژغوري.

دا مطلب پدې آیت کښې ډېر ښه واضح دی: (إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلآئِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُواْ فِيمَ كُنتُمْ قَالُواْ كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الأَرْضِ قَالْوَاْ أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُواْ فِيهَا فَأُوْلَـئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءتْ مَصِيرًا -النساء آ:۹۷) هرآئینه هغه کسان چه روح ئې پرښتو (ملکو) قبض کړ په داسې حال کښې چه په ځانونو ظالمان و. وایي په څه حال کښې وئ وایي و مونږ ضعیفان په ځمکه کښې. وایي آیا نه وه ځمکه د خدای پراخه چه له خپل وطن څخه مو هجرت کړی وای ددغې ګروه ځای دوزخ دی او دوزخ ډېره بده ماویٰ ده.

وګورئ! هغه مظلومان چه له ظلم څخه هجرت نه کوی او په ظلم قناعت او صبر کوي په خپل نفس ظالمان (ظالمی انفسهم) بلل شوي او د ظالمانو ځای یعني دوزخ ئې مرجع او ماویٰ ده.

د تجاوز او تعدي په مقابل کښې مقابله بالمثل اسلامی تعلیم دی. الله تعالی وایي:

(فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُواْ عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ -البقره آ:۱۹۴) څوک چه تعدي وکړي په تاسو تعدي وکړئ په هغه باندې هماغسې چه په تاسوئې تعدي کړیده.

انتقام اخیستل او د بدو سزا ورکول د اجتماعي نظام د بقا او قیام د پاره مهم اصل دی او قصاص چه یو شرعي حکم دی په همدغه اصل بناء دی. که دا اصل عملي نشي او ظلم او تعدي جواز ولري د فساد مخنیوی نشي کیدی او امن او امان مختل کېږي.

د چا بدي ښکاره کول او عیبونه ئې ښرګندول یعنی غیبت په اسلام کښې منع دی (ولا یغتب بعضُکم بعضاً) مګر مظلوم ته دا حق ورکړ شویدی چه د ظالم بدي ښکاره کړي او په جهرورته بد ووایي:

(لاَّ يُحِبُّ اللّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوَءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلاَّ مَن ظُلِمَ -النسا آ:۱۴۸) نه خوښوي خدای د بدې خبرې ښرګندونه مګر هغه چه پرې ظلم شویدی.

د ظلم او ظالم په باب همدغو مره بحث دا ثابتوي چه اسلام د ظلم قبلولو اجازه مسلمانانو ته نه ورکوي او په جدي ډول ئې د ظالمانو مقابلې ته ولاړوي.

په اسلام کښې دا نشته چه که چا په یوه مخ په څپیړه ووهلې خپل بل مخ ور واړوه ځکه چه دا له ظلم سره معاونت دی.

د غه مسیحي تعلیم اسلام رد کړیدی اسلام البته د عفوې درس مسلمانانو ته ورکوي او ورکړی ئې دی خو عفوې معنی ظلم ته غاړه ایښودل او ظالمانو ته تسلیمیدل ندي که څوک د عجز او ناتوانی په وجه خپل انتقام نشي اخیستی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دظلم تحمل کوي عفوه نه ده بلکه مجبوریت دی. عفوه هغه څوک کوي چه دانتقام اخیستلو قدرت لري او دلاس برید لو په صورت کښې لاس نیسي او جانب مقابل له احسان لاندې راولي.

مرسته (تعاون):

په اسلامي جامعه کښې یوله بله ملګرتیا او دمرستې لاس ورکول هغه اساسي اصل دی چه په قرآن کریم کښې ئې په ډېر اهتمام بیابیا تاکید شوی او ډېر نبوي احادیث په دغه باب کښې موجود دي. الله تعالی فرمايي: (وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ -المائده آ:۲) او مرسته وکړئ په نیکۍ او تقوی کښې او مرسته مه کوئ په ګناه او ظلم کښې. دتعاون کلمه په مطلق ډول په مالي، فکري، لساني او بدني معاونتونو مشتمله ده چه سړی باید له نورو نه هیڅ راز مرسته ونه سپموي یعني په ښه لاره کښې او په ښو چارو کښې.
که څوک په ګناه، تعدي یا تجاوز کښې له بل نه مرسته غواړي دا راز مرسته جایزه نده بلکه دهغه ایسارول او منع کول له هغه سره مرسته ده.
په یوه حدیث شریف کښې راغلی دی: (اَیُّمَا اَهلُ عِرصَةٍ اَصبَحَ فِیهِم اِمرَاءٌ جَائِعاً فَقَدبَرِئَت مِنهُم ذِمَةُ اللهِ تَبَارَکَ وَتَعَالی_المسند الامام احمد بن جنل).
ددې حدیث شریف لنډ مطلب دادی چه پاک خدای له هغو خلکو څخه بیزاره دی چه په شاوخوا کښې ئې څوک په لوږه شپه سبا کړي.
یو بل حدیث دی: (مَن کَانَ مَعَهُ فَضلَ ظَهرٍ فَلیُعِن بِهِ عَلی مَن لَاظَهرَلَهُ وَمَن کَانَ لَهُ فَضلَ زَادٍ فَلیُعِن بِهِ عَلی مَن لَازَادَلَهُ_مسلم، ابوداود) ددې حدیث په موجب هغه څوک چه پشتیبان او دسرېو قوت لري باید له هغه چا سره مرسته وکړي چه بې کسه وي او هغه چه مالی قدرت لري باید له نیستمنو سره کمک وکړي.
اسلامی امت په حقیقت کښې یو جسد دی چه باید مشترک احساس ولري او دیوه غړي په درد ټول وجود متاثر شي.
دا مطلب رسول الله (ص) داسې افاده کړیدی: (مَثَلُ المُؤمِنِینَ فِی تَوَآدِّهِم وَتَرَاحُمِهِم وَتَعَاطُفِهِم کَمَثَلِ الجَسَدِ اِذَا اِشتَکی مِنهُ عُضوٌ تُدَاعی لَهُ سَائِرُ الجَسَدِ بِالسّهرِ وَالحُمی).
یعنی دمومنانو مثال ددوستۍ او رحم او عاطفې په لحاظ لکه یو جسد دی چه دیو غړي په درد او نا رامۍ ټول وجود په درد او نارامۍ مبتلا کېږي.

بنی آدم اعضای یکدیگرند	که درآفرینش زیک جوهرند
چو عضوی بدرد آورد روزگار	دگر عضو ها را نماند قرار

دتعاون په برخه کښې دمالي مرستې سپارښتنه زښته ډېره شویده دمال انفاق او صدقه کول یعنی محتاجو او محرومو کسانو سره مالی مرسته او دخدای په لاره کښې مال ښندل دایمان او اسلام ډېر مهم رکن دی چه هم دزکات په صورت په بډایانو فرض دی او هم دخیرات او صدقاتو په ډول په صالحو اعمالو کښې ډېر لوړ مقام لري.
علاوه پر زکات له خوارانو او غریبانو سره مالي مرسته دیوه حق په حیث دشتمنو په ذمه ایښودل شوی او یو دیني مکلفیت دی.
دا حدیث شریف: (اِنّ فِي المَال حَقّاً سِوی الزَکَاتِ- ترمذي)
دا مطلب ډېر ښه ثابتوي چه سر بیره په زکات او ماسوی له زکات نه په مالونو کښې دفقیرانو او مسکینانو حق شته چه بډایان ئې باید اداکړي؟
په قرآن کریم کښې هم دمالدارانو په مالونو کښې دسایل او محروم حق تثبت شویدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله تعالی د متقیانو او نیکانو په ستاینه کښې وایي: (وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ -الذاریات آ:۱۹) د دوی په مالونو کښې د سوالګرو او محرومو خلکو برخه وه. یعنی علاوه په زکات ئې دوی ته په خپل مال کښې برخه ورکړې وه په یو بل آیت شریف کښې وایي: (وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ - المعارج آ:۲۴) له دې آیت نه د مخه په نورو آیتونو کښې ویل شویدي چه د دوزخ اور هغه کسان غواړي چه شا یې اړولی او اعراض ئې کړی، مالونه ئې جمع کړي او ساتلي دي...... له دغې جملې نه یو شمیر خلک مستثنی کوي او په استثنا شوو کسانو کښې وایي: او هغوی چه په مالونو کښې ئې برخه معلومه ده د سوالګرا و محروم د پاره.

په دې دواړو آیتونو کښې د سائل او محروم د پاره برخه د حق په نامه د ابنیی چه شتمن د خپلو مالونو داسې مالکان نه دي چه نور ورسره شریک نه وي او د چا حق ورسره نه وي.

داحق باید شتمن او بډایان په داسې طریقه اداکړي چه احسان باړول او د تحقیرولو اذیت ورسره نه وي بلکه داسې وي لکه چه یو داین ته خپل دین اداکوي. داهم د الله تعالی قول دی:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تُبْطِلُواْ صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ وَالأذَى -البقره آ:۲۶۴) اې مومنانو ! مه ضایع کوئ خپل خیراتونه په احسان باړولو او زړه ازارولو سره. د انفاق او صدقاتو په باب چه ډېر زیات آیتونه په مختلفو مضمونو نازل شوه مسلمانانو له رسول الله (ص) څخه پوښتنه وکړه چه څومره مال د خدای پاک په لار کښې نفقه کړو نو په ځواب کښې ئې دا آیت نازل شو.

(وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ -البقره آ:۲۱۹) له تاسو څخه پوښتنه کوي چه څه نفقه کړي، ووایه هغه څه چه له حاجته زیات وي یعنی ضروري مصارف ځانته وساتئ او نور خیرات کړئ. که څوک له خپل ضروري حاجت نه زیات مال ذخیره کوي او د خوارانو، غریبانو سره مرسته نه کوي نو هغوی د دې آیت د حکم لاندې راځي: (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ -التوبه آ:۳۴) هغه کسان چه ذخیره کوي سره او سپین زر او نه ئې نفقه کوي د خدای په لار کښې نو زیری ورکړئ د دردناک عذاب.

له دې دوو آیتونو څخه دا استنباط کیدی شي چه د حاجت د خاوندانو له مرستې نه هغه څوک معافیت پیدا کوي چه له خپلو ضروري حوایجو څخه زیات څه نلري او په بډایانو کښې نه شمیرل کیږي. هغه کسان چه د کفایت په اندازه څه لري د خیرات په ورکړه مکلف نه دي ځکه چه که دوي نورو ته څه ورکړي په خپله په محتاجانو کښې حسابیږي او د نورو تعاون ته اړکیږي. که دغه مرسته وکړي نو بیا د پاک خدای د دې ستاینې وړګرځي چه فرمایي: (وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ —الحشر آ:۹) او مقدم ګڼي نور په خپلو نفسونو که څه هم دوی فاقه وي، او هغه شی ته په خپله حاجت لري چه نورو ته ئې د ایثار له مخې ورکوي. له ضعیفانو او محتاجانو سره مرسته فی سبیل الله جهاد ګڼل شوی او د خدای په نزد ډېر اجر لري. که د قرآن په ژبه پوه شو نو یوه اړ او محتاج ته قرض حسن ورکول له خدای سره معامله ګڼلی شویده: (وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا -الحدید آ:۱۸) قرض ورکړئ خدای ته قرض حسن. هرڅوک پوهیږي چه خدای بې نیازه دی او ځکه، آسمانونه او عالمونه د ده دي مګر هغه قرض چه مومن ئې مومن ته ورکوي خدای دغه قرض په ځان حسابوي او بنده ته داسې ښیي چه خدای ئې پوروړی دی.

رسول الله (ص) ویلی دي: (انّ اللهَ عزّوجلّ یقولُ یومَ القیمَةِ یا ابن آدَم مَرِضتُ فلَم تعدنی ! قال یا ربّ کیفَ اعودُکَ وَانتَ ربُّ العالمین؟ قال: اما عَلمتَ انّ عَبدی فُلانٌ مَرِضَ فلَم تَعدهُ؟ اَما عَلمتَ انّکَ لَو عدتَهُ لَوجَدتَنی عندَهُ؟ یا ابن آدَم ! استَطعَمتُکَ فلَم تطعمنی ! قال یا ربّ وکیفَ اطعمُکَ وانتَ ربُّ العالَمین؟ قال اما عَلمتَ انّکَ استَطعَمکَ عَبدی فُلانٌ فَلَم تطعمهُ اما عَلمتَ انّکَ لو اطعمتَهُ لَوجَدتَ ذٰلکَ عندی؟ یا ابن آدَم استَسقَیتُکَ فلَم تَسقنی !قال یا ربّ کیفَ اسقیتُکَ وَانتَ رَبُّ العالمین؟ قال استَسقاکَ عَبدی فُلانٌ فلَم تَسقهُ اما علمتَ انّکَ لَو سَقیتَهُ لَوجَدتَ ذٰلکَ عندي- رواه مسلم) یعنې الله تعالیٰ د قیامت په ورځ وایي اې بنیادمه زه مریض شوم ته پوښتنې ته رانغلې. بنیادم وایي اې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما ربه ځنګه به پوښتنې ته درغلی وای ته رب العلمین یې. خدای ورته وایي: ته خبرنه وې چه زما فلانکی بنده مریض شو او تا ئې پوښتنه ونکړه آیا نه پوهېدی چه که دهغه پوښتنې ته ورغلی وای زه به دې له هغه سره موندلی وای. ای بنیادمه ! ما درڅخه طعام وغوښته او تا طعام رانکړ، بنیادم وایي څنګه مې طعام درکړی وای او ته رب العلمین یې. الله تعالی وایي: آیا تا ته معلومه نده چه له تا نه زما فلاني بنده طعام وغوښته او تا ورنکړ آیا ته نه پوهیدې چه که طعام دې ورکړی وای هغه به دې له ماسره پیدا کړی وای. اې بنیادمه مادرنه اوبه وغوښتې او تا رانکړې ، بنیادم وایي اې ربه څنګه به مې اوبه درکړې وای او ته رب العلمین یې. الله تعالی وایي له تانه زما فلاني بنده اوبه وغوښتې او تا ورنکړې که تا هغه ته اوبه ورکړې وای هغه به دې له ماسره موندلی وای.

ددې حدیث شریف په بنا دیوه اړ او محتاج غوښتنه په حقیقت کښې د خدای غوښتنه ده او له بیوزلو سره مرسته له خدای سره معامله ده.

خدای د شتو خاوندانو ته داسې امر کوي: (وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ - بنی اسرائیل آ:۲۷) ورکړه د قرابت خاوند ته د هغه حق او مسکینانو او مسافرته. یعنی خدای پاک دغه کسان دبډایانو په مال کښې د حق خاوندان ګڼلي او ددوی حق ترېنه ددوی د پاره غواړي. که څوک دغه حق نه پرځای کوي د نورو د حق غاصب ورته ویلی شو.

په قرآن کریم کښې څو څو ځله امر شویدی چه د خدای په لاره کښې مال وښندئ او دغه کار جهاد بلل شویدی مګر دغه مال ښندل د قرآن کریم په ژبه تجارت ګڼل شویدی لکه چه وایي:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنجِيكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ -الصف آ:۹ او ۱۰) اې مومنانو آیا دلالت وکړم تاسو ته په داسې تجارت چه نجات درکړي له دردناک عذاب څخه. ایمان راوړئ په الله او په رسول ئې او جهاد وکړئ د خدای په لاره کښې په خپلو مالونو او په خپلو نفسونو دا خیر دی تاسو لره که پوهېږئ.

دغه مالي جهاد چه په حقیقت کښې ډېر ګټور تجارت دی په ظاهرئې که معامله له خوارانو ، غریبانو ، کونډو او یتیمانو یا پردیسانو سره ده په معنی کښې له خدای سره معامله ده او له خدای سره معامله دهر چا په ګټه ده.

په یوه حدیث شریف کښې راغلي دي: (السّاعِی عَلَی الاَرمِلَةِ وَالمِسکِینِ کَالمُجَاهِدِ فِی سَبِیلِ اللهِ اَوِ القَایِمِ اللّیلَ وَالصَّائِمِ النَّهَار_ شیخان والترمذی والنسائی) څوک چه سعی کوي د کونډې او مسکین په بهبود کښې داسې دي لکه فی سبیل الله مجاهد یا لکه قایم اللیل او صائم النهار.

مطلب دا چه د بیوزلو خدمتګار او دبینوایانو مرستیال له مجاهد ینو او هغو کسانو سره برابر دی چه د شپې خدای ته په طاعت ولاړوي او د ورځې روژه وي.

د خیر او ثواب کارونه ډېر دي مګر دهغه شی انفاق چه سړي ته محبوب او عزیز وي کامل خیر دی. الله تعالی وایی: (لَن تَنَالُواْ الْبِرَّ حَتَّى تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَ -آل عمران آ:۹۲)یعنې هېڅکله به و نه مومئ د خیر کمال څو چه نفقه کړئ له هغه شی څخه چه درته ګران وي.

مطلب دا چه د نیکۍ او خیر کمال ته نشئ رسیدلی او د خدای رحمت، رضا او جنت نشئ موندلی ترڅو چه د خلکو په معاونت کښې له خپلو ډېرو عزیزو او محبوبو شیانو څخه نفقه نکړئ. هغه محبوب شی غوره مال وي او که جاه او منزلت. ځینې خلک وي چه په خپلو مالونو کښې ئې ځینې شیان زړه ته ډېر نژدې وي او ځینې داسې وي چه خپل جاه وجلال سره ئې ډېره مینه وي مومن باید هم قیمتی مالونه او هم خپل انانیت د خلکو د خیر د پاره قربان کړي چه د خیر او نیکۍ کمال ته ورسېږي.

که یو معزز سړی له یوه خوار او غریب یا مظلوم سره ګرځي او معاونت ورسره کوي ښائي چه په ظاهره دا د ځان د پاره حقارت وګڼي مګر د خدای په نزد لدې نه لوی عزت نشته او دبل د خیر د پاره ځان خوارول ډېر زیات اجر لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسلام په ډېرو احکامو کښې دیوې ښې جامعې جوړول او له نورو سره تعاون او ملګرتیا اصلي منظوردی او دغه منظورپه اجمالي اوکلي ډول په دې آیت شریف کښې ډېرښه ځاي شویدي:

(إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ وَإِيتَاء ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاء وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ -سورت النحل آ:۹۰) په تحقیق سره خدای امرکوي په عدل او احسان او دقرابت خاوندانو ته په ورکړه او نهی کوي له فحشاء او منکر او بغی څخه.

عدل او احسان داسې کلمې دي چه په ټولو ښیګڼوئې اطلاق کیدی شی او ټول مادي او معنوي معاونتونه پکښې راتلی شی.

که دادوه کلمې په یوه جامعه کښې عملي شي ټولې بدبختۍ له منځه وړي او ټولې خوښۍ یوې جامعې ته راوړي. له خپلوانو سره ښیګڼه په خاص ډول خپلوۍ ټینګوي او داتصال رشتې تقویه کوي.

همدارنګه فحشاء، منکر او بغی ټول مفاسد او رذایل او مظالم احاط کوي او دغودرې شیونونه ځان ساتل دجامعې داصلاح او فلاح موجب ګرځي. دتعاون په باب داحدیث ډېر جامع او په هر راز مرستو حاوي دی.

(مَن نَفّسَ عَن مُسلِمٍ كُربَةً مِن كُربِ الدُنيَا نَفّسَ اللّهُ عَنهُ كُربَةً مِن كُربِ يَومَ القِيامَةِ وَمَن يَسّرَعَلىٰ مُعسَرٍ يَسّصرَ اللّهُ عَلَيهِ فِى الدُّنيَا وَالاخِرَه وَمَن سَتَرَ مُسلِماً سَتَرَهُ اللّهُ فِى الدُّنيَا وَالاخِرَه وَاللّهُ فِى عَونِ العَبدِ مَاكَانَ العَبدُفِى عَونِ اَخِيهِ-عن ابوهريره_اخرجه مسلم) ثوک چه لرې کړي له یوه مسلمان څخه ددنیا له غمونو یوغم لرې کوي خدای له هغه څخه دقیامت له غمونو نه غم. ثوک چه اساني راولي په هغه چا چه په تنګسه کښې وي خدای پرې په دنیا او آخرت کښې اساني راولي.

ثوک چه دمسلمان پرده وکړي خدای ئې په دنیا او اخرت کښې پرده کوي. الله تعالی له بنده سره معاونت کوي ترڅو چه بنده دخپل ورور معاونت کوي. پیغمبر (ص) هغه ثوک په خلکو کښې بهترګڼي چه خلکو ته ئې ګټه او فایده رسېږي (خَيرُالنّاسِ مَن يّنفَعُ النّاسَ) په یوه بل حدیث شریف کښې رسول الله (ص) وايي: (اَلمُؤمِنُ الّذِى يُخَالِطُ النّاسَ وَيَصبِرُعَلىٰ اَذَاهُم خَيرُمِّنَ الّذِى لَايُخَالِطُ النّصاسَ وَلَايَصبِرُعَلىٰ اَذَاهُم عن ابن عمر-اخرجه ابن ماجه باسنادصحيح) هغه مومن چه خلکو سره ګډون کوي او دخلکو په اذیت صبر کوي له هغه چانه بهتر دی چه خلکو نه ګوښی اوسی او په اذیت ئې صبرنه کوي. مقصد داچه اسلام انزوا او ځاني نه خوښوي او له نورو سره ګډ اوسیدل غواړي. له نورو سره ګډ اوسیدل صبر او تحمل ته ضرورت لري.

دصبر توصیه په قرآني آیاتو او نبوی احادیثو کښې ډېره زیاته راغلی ده چه داسلام مخالفانو او دښمنانو ترېنه غلط تعبیرونه کړي او ویلی ئې دي چه داسلام دین دنورو ادیانو په شان داستعمارګرو او استثمار چیانو ګټه خپلو پیروانو ته توصیه کړیده چه دبډایانو او دقدرت دخاوندانو په مظالمو صبروکړي او غلامۍ ته ئې غاړه کېږدي یعني په دنیاکښې هر راز بد بختۍ او بې عدالتۍ په ځان ومني او اجرئې په آخرت کښې له خدایه وغواړي. ددوي په عقیده داسلام دین خلک دجابرانو او ظالمانو اطاعت ته رابولي او په مظلومیت ئې قانع کوي. حال داچه دوی داسلام ضداسلام ګڼلی او د قرآن په واضحو وصریحو احکاموئې سترګې پټې کړیدي. دوی دې ته نه دی کتلی چه حضرت محمد(ص) او دهغه خلیفه ګانو او نورو رښتینو پیروانو عملاً دجابرانو او ظالمانو په مقابل کښې څه وکړه او دجهادونو معنی څه وه؟

هغه صبر چه په قرآن کریم کښې ئې بیابیا توصیه شویده دظلم او ظالم په مقابل کښې دمقاومت او ثبات معنی لري چه باید د جهاد په میدان کښې وښودل شی او عزم و اراده قوي کړي.

دظلم او ظالم په مقابل کښې مو د مومن او مسلمان دریځ دمخه هم ثرګند کړچه نه به په ځان ظلم قبلوی او نه به د بل مسلمان دمظلومیت تحمل کوي یعنی دبل مظلوم مرسته به هم کوي او دظالم لاس به له ظلم څخه لنډوي.

اوس راشئ چه دصبر کلمه په قرآن کریم کښې وګورو چه په څه معنی استعمال شویده او په څه منظور په مکرر ډول بیا بیا راغلی ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سورة البقره کښې دا آیت: (وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاء والضَّرَّاء وَحِينَ الْبَأْسِ آ:۱۷۷) دا معنی لري چه په سختیو، کړاوونو او د جنګ په میدان کښې صبر کوونکی او میدان نه پرېښودونکی د نیکانو او صالحانو په ډله کښې خاص او ممتاز مقام لري یعنی په جهاد کښې ثبات او مقاومت صبر دی. په بل آیت کښې:
(وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنكُمْ وَالصَّابِرِينَ -محمد آ:۳۱) الله تعالی فرمايي: په تاسو باندې ازمېښت کوو او امتحان درنه اخلو چه ستاسو مجاهدین او صابران یعنی ثابت قدمه کسان له بې ثباته او غیر مجاهدینو څخه ممتاز کړو.
وګورئ! صابر د مظلوم صفت نه دی د مجاهد صفت دی او د قهرمانۍ مفهوم پکښې نغښتی دی.
همدارنګه د صابرانو ذکر په دې آیتونو کښې: (كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللّهِ وَاللّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ -البقره آ:۲۴۹) (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُواْ مِئَتَيْنِ- الانفال آ:۶۵) دا مطلب نور هم ډېر ښه ثابتوي چه صابران هغه دي او خدای له هغو صابرانو سره دی چه دوی لږ وي خو له ډېرو سره جنګېږي.
صابران هغوته وائي چه شل تنه ئې په دوو سوو تنو بری مومي. صبر یعنی د ایمان قوت چه اقلیت په اکثریت باندې غالب ګرزوي او د اسلام په تاریخ کښې ئې مثالونه کم نه دي په قرآن کښې صبر له عزم سره تړول شوی او د اوالعزمو صفت ګڼل شوی دی (فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُوْلُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ الاحقاف آ:۳۵) هغه قرآني تعلیم دی چه د صبر مقام او منزلت ډېروي او د شجاعت او شهامت مظهر ئې ګرزوي.
سره له دې که څوک د صبر په معنی نه وي پوه شوی یائې ځان نه وي پوه کړی د اسلام ګناه نه ده د فهم ګناه ده یا د عناد. په اسلام کښې که صبر د اذیت او ضرر قبلولو په معنی راغلی لکه په تېر شوي نبوي حدیث کښې چه هغه څوک بهتر وګڼل شو چه له خلکو سره اختلاط لري او په اذیت ئې صبر کوي نه هغه چه د اذیت نه د ځان ژغورلو په وجه له خلکو نه ګوښی ګرځی او منزوي کېږي.
په دغسې مواردو کښې د اسلام مطلب دا دی چه انسان باید دومره زغم او حوصله ولري چه په اجتماع کښې ژوند وکړی شی او مو دماغه نه وي. هره جامعه که هر څومره خوارهٔ ولري یو څه ترخه هم ورسره وي او د عسلومچۍ هم بې نیشه نه وي.
سړی باید د جامعې د آزار په مقابل کښې د ضرورت په اندازه زغم ولري او له صبر او حوصلې نه کار واخلي. په مصیبتونو کښې صبر او په خوښیو کښې صبر د اسلامی اخلاقو جز دي چه اجتماعی او بشري ژوند ورته ډېر ضرورت لري او بیخی بې صبره سړی په جامعه کښې ځای نشي نیولی. اسلام فرد ته دا حق ورکوي چه په جامعه کښې تجلی وکړي او خپل فردي حقوق، حیثیت او اعتبار وساتي مګر له جامعې نه د بیلیدو او ګوښی کیدو اجازه نه ورکوي او نه ئې مرورتوب ته پرېږدي.
له فرد نه هغه څه نه جوړوي چه له جامعې سره جوړ نه وي او جامعه ناجوړه کوي. فرد او جامعه که څه هم ظاهراً یو د بل مقابل ګڼل کېږي خو دا مقابله د تور او سپین مقابله نه ده. که څوک وغواړي چه د یوې جامعې نوعیت او کیفیت ځانته معلوم کړي ودې ګوري چه جامعه له څنګه افرادو جوړه شویده یعنی د افرادو څنګه والی د جامعې په څرنګوالی کښې دخل لري. همدارنګه د افرادو په جوړلو کښې د جامعې جوړښت مهم عامل دی او معلومه ده چه څنګه جامعه، څنګه افراد جوړوي.
په همدغه اساس که څوک ځانته دا معلوموي چه اسلام څنګه جامعه جوړول غواړي ودې ګوري چه اسلام څنګه افراد جوړوي او د شخصیت په جوړولو کښې ئې کړنلاره څه ده او څه نقشه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فردجوړول:

په اسلامي نظام کښې فرد دحق خاوند ، د ارادې خاونداو دحيثيت وکرامت خاوند دی، ده ته يوازې د ژوند حق نه دی ورکړشوی دپت اوعزت لرلو حق هم ورکړ شوی او توهين وتحقيرئي جرم وجنايت يا اقلاً قباحت ګڼل شويدی.

دی دمالکيت اومشروع فعاليت حق لري او د انتخاب او تصرف حق ورته حاصل دی چه هم فکر کولی شي او هم کارکولی شي، د نظام په جوړولو او دزمامدار په ټاکلو کښې دده رايه معتبره ده او په اجتماعي چارو کښې ئې مشوره ارزښت لري.

په اسلامی فقه کښې يوه مسلمان اويوې مسلمانې ښځې ته دا حق په مساوي ډول ورکړشويدی چه که هريو له دوی څخه يوه کافر ياد کافرانو يوه جماعت يادیوې کلا يا ديوه ښارخلکو ته امان ورکړي نو بيا هيڅ يو مسلمان له هغوی سره دجنګ او قتال حق نلري او دغه امان شرعی اعتبارلري مګرپه هغه صورت کښې چه دغه امان ورکول د مسلمانانو دپاره دفساد موجب وي نو بيا دغه دامان ورکړه رديدلی شی. په دغه صورت کښې که پخپله امام او اولوالامرهم امان ورکړی وي امان ئې د رد وړدی.

دغه مهم اوسترحق چه اسلامي اوشرعي قانون دمسلمان هر فردته ورکړی دفرد موقف په اسلامي جامعه کښې ډېرلوړ ښئی چه نظير به ئې ددنيا په قوانينو کښې نه وي موجود يوازې همدغه يوحکم کافی دی چه دفرد اهميت په جامعه کښې وښئی او دفردي اعتبار وزن وټاکي. همدارنګه په اسلام کښې فردته دشهادت حق ورکول او په ميراث کښې ورته په حق قايليدل داثابتوي چه اسلامی نظام فردته ډېره اعتناء لري. په فردي حقوقو کښې ځينې حقونه چه اوس په ديموکراسی نظامونو کښې انسان ته ورکړ شويدي اسلام ډېرمخه افرادوته ورکړيدی او د انسان مادي اومعنوي مصئونيت ئې په ښه شان تامين کړيدی.

په دغوحقوقو کښې کوم حق چه په اسلامي لحاظ ډېر دقت وړدی اوله ډېرغور نه پکښې کاراخيستل شوی هغه دمالکيت حق دی چه بنيادي حيثيت لري او دحقوقو مور ورته ويلی شو.

همدغه حق دفرد په سرنوشت او دفردپه مادي او معنوي جوړښت کښې اساسي نقش لري او مستقل بحث غواړي چه دلته ئې تفصيل بميورده نه دی.

مالکيت اومالی سياست په اسلام کښې:

انسان چه انسان شوی اولږغوندې په خه پوهيدلی دی د مال لرلو اومال ډېرولو فکراومينې ئې په زړه او دماغ کښې غځونې کړيدي.

له هغه وخته چه ابتدائي انسان له ښکارنه کارته مخه کړه او له زراعت سره اشنا شو نو ټاټوبی ئې پيدا کړ اودمال غونډولو او ساتلو په فکر کښې شو. د مالکيت احساس راپيدا شو او وده ئې وکړه، دمال مينه ورو ورو زياتيده او دانسانی حرص سترګي ورځ په ورځ وړې کيدې.

مال که له يوې خوا د انسان حاجتونه اوضرورتونه پوره کول نوله بلې خوائې حسادتونه او رقابتونه راپارول او دمال په سر دښمنی او جنګونه شروع شوه. په مال کښې دخيراوشر دواړه جنبې محسوسې شوې.

له ميلاد نه پنځه سوه کاله پخوا دمال اومالکيت په باب فلسفي بحثونه شروع شوه. مال ته بد وويل شوه او دمالکيت په ضد دمبارزې فکرپيدا شو ، افلاطون په واضح ډول د اجتماعی چارو دکارکوونکو په مورد کښې دملکيت دلغوه کولو آواز اوچت کړاو مسيحی دين مال دبشري جامعې دفساد منشا او دشرارت تومنه وګڼله.

داسلام په مقدس کتاب (قرآن) کښې مال دفتنې په نامه وبلل شواو دانسان دښمن ورته وويل شو. مګر په همدغه کتاب کښې ئې ډېرښه نومونه هم ثبت شوه لکه: (خير اوفضل) يعنی اسلام دمال دواړه جنبې په نظر کښې ونيولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او عيب و هنرئې دواړه پکښې مشخص کړه. په همدغه ملاحظه ئې هم انسان ته د مالکيت حق ورکړ او هم ئې په دغه حق څه قيود او شرطونه کيښودل.
اسلام د بشر په حياتي ضرورتونو او حاجتونو سترګې پټې نکړې او مال ته ئې دده اړتيا په نظر کښې ونيوله مګر د مال په لرلو او راغونډولو کښې ئې افراط بدوګڼه او حدودئې ورته وټاکل.
اسلام داسې دين نه دی چه د انساني غرايزو په مخکښې سد شي او بيخي ئې مخه بنده کړي. مګر طغيان او عصيان ته ئې هم نه پرېږدي او ښه مجرى ورته پيدا کوي. هغه حيواني جنبه چه د انسان په خټه کښې شته اسلام ئې محوه کوي نه بلکه د تهذيب کوښښ ئې کوي.
د مال او مالکيت په مسئله کښې هم نه افراط خوښوي او نه تفريط، د قرآني احکامو له مخې د مالونو اصلي مالک خدای دی او خدای دغه مالونه انسانانو ته په مجموعي ډول ورکړيدي چه افراد پکښې د جماعت په وکالت د جايز تصرف حق لري او په مطلق ډول پکښې تصرف نشي کولی. يعنی سود پرې نشي خوړلی، قمار پرې نشي کولی، په عياشۍ او فحاشۍ ئې نشي لګولی.
قرآن کريم مال لرونکی د مستخلفينو په حيث مالکان ګڼلی نه د اصيلانو په حيث يعنی اصلی مالکان ئې نه دي بللی.
وګورئ ! په سورة حديد کښې دغه آيت: (آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُم مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ الحديد آيت:۷)
د ترجمې حاصل: په خدای او رسول ايمان ولرئ او هغه څه نفقه کړئ چه خدای پکښې خليفه ګان کرزولی ياست.
په سورة نور کښې دا آيت: (وَآتُوهُم مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ النور آيت:۳۳) په صريح ډول حکم کوي چه ورکړئ له هغه مال څخه چه خدای درکړيدی. په الهي کتاب کښې چه مال د خدای ورکړه ګڼل شويده او د عاريت مفهوم پکښې پروت دی دا مطلب هم ښه واضح شويدی چه په دغو مالونو کښې چه ظاهراً خپلو عاريتي خاوندانو ته منسوب دي او مجازاً د دوی بلل کېږی بيا هم يوازې د دوی نه دي. محرومه طبقه او سوالګرهم پکښې حق لري يعنی علاوه په زکات محروم او سايل د بډايانو په مال کښې د حق خاوندان دي او مشترک مال دی.
په سورة الذريت کښې چه د متقيانو حال بيانېږي نو د مال په برخه کښې دوی پدې ډول معرفي شويدي:
(آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ. وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ الذريت آيت ۱۲) يعنی دوی د هغه څه اخيستونکي دي چه خدای ورکړيدي او په مالونو کښې ئې علاوه په زکات سوالګر او محروم حق درلود. بلـه دا چه اسلام د مالونو انحصار په څو محدودو لاسونو کښې بد ګڼلی او دا مطلب د سورة حشر په دې آيت کښې ډېر ښه څرګند شويدی:
(مَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنكُمْ الحشر آيت:۷) يعنی هغه مال چه بې جنګه د فئی او خراج په صورت د رسول الله (ص) لاس ته ورځي هغه د الله تعالی، د رسول الله (ص) د ذی القربی، د يتيمانو، مسکينانو او د لارويو پر ديسانو حق دی چه په دوی به ويشل کېږي او دا د دې د پاره چه دولت د څو تنو غنيانو په لاس کښې محبوس او محصور نشي. په دې آيت کښې د مال د توزيع غايه دا ښودل شويده چه سرمايه تراکم ونکړي او د اغنياؤ طبقه ډېره پياوړې نشي. يعنی اسلام ډېر د مخه د طبقاتي تضاد د محنيوي فکر کړی او نه ئې غوښتل چه په اسلامی امت کښې ډېر تيټ و پاس منيځ ته راشي.
غنا او بډائي که څه هم په ظاهري نظر په اسلام کښې صريحاً منع نه ده او هرچا ته دا حق ورکړ شوی چه په جايزه طريقه د شتو خاوند شي او هغه تکاليف په ذمه واخلي چه اسلام د شتمنو په ذمه ايښې دي لکه د زکات، خيرات او صدقاتو ورکړه او د قرض حسن له لارې له محتاجو سره مرسته او نور.
مګر که څوک له ژور فکر نه کار واخلي او اصلي منظور ته ښه خير شي هغه پوهېږي چه شيشګی که حلال دی شکل ئې د مرداردی. د مال پيدا کولو او ډېرولو هغه طريقې چه اسلام منع کړيدي لکه سودخوري، احتکار، بډې اخيستل، غبن فاحش په معامله کښې، دروغ ويل، غدر کول، تقلب يا داسې نور دا ټول د قاروني بډائي په مخکښې بند بزونه دي چه په مستقيم او جدي ډول د قارونيت مخه نيسي. له بلی خوا هغه تشويق او ترغيب چه د خير و احسان په باب په نبوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

احاديثو او قرآني آيتونو كښې وينو مسلمانانو ته دا اجازه نه وركوي چه دفقيرانو او دحاجت د خاوندانو په مقابل كښې له بخل و امساک نه كار واخلي او په خيريه چارو كښې ستر ګې پټې كړي. سربيره په دې اسلام دمسلمانانو اولوالامرته دا حق وركړى چه دخوارانو اوفقيرانو دمړولو او ژوندښه كولو دپاره دضرورت په اندازه دښه ايانو مالونه بيوزلو او غريبانو ته وركړي او موازنه قايمه كړي. حضرت عمر (رض) چه د خپل خلافت په وروستيو وختو كښې اجتماعي وضع ته ملتفت شو چه ځينې كسانو ډېر مالونه جمع كړيدي او نور په فقر او غربت كښې ژوند كوي نو اراده ئي وكړه چه دتعادل او مالي تسوئي دپاره له اغنياو سره فقيران دهغوي په مالونو كښې شريک او سهيم كړي ځكه يې وويل: (نُطعِمُ المُسلمينَ مِن بَيتُ المَالِ حَتىٰ اذالم تَجِد فيهِ شَيأ اَدخَلنَا عَلىٰ كُلِّ اَهلِ بَيت مِن الاَغنيَاءِ مِثلَهُم مِن المُحتَاجِينَ وَمَا نَزَالُ نَفعَلُ ذٰلِكَ حَتىٰ يَطعَمَ المُسلِمُونَ جَميعاً) يعني مسلمانان به له بيت المال څخه مړو وا وچه په بيت المال كښې څه پاتې نشي دښه ايانو په هر كور كښې به هغومره محتاجان ننباسو او دا كاربه ترهغه وخته كوو چه ټول مسلمانان په ګيډه ماړه شي.

په اسلام كښې دمالكيت په باب دا آيت هم دجدي توجه وړدى: (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ التوبة آيت:۳۴) هغه كسان چه سره او سپين زر ذخيره كوي او دخداى په لاركښې ئي نه نفقه كوي د دردناک عذاب زيرى وركړئ دهمدغه آيت په استناد او دنبوي احاديثو په بنا د رسول الله (ص) په اصحابو كښې ابو ذرغفاري دقارونيت په ضد په تبليغي مبارزه لاس پورې كړاو په دغه جهاد كښې ئي ډېر تكليفونه وليدل ترڅو چه بالاخر د ربزې دښتې ته نفى بلد شو او هلته د ډېر غربت په حال كښې مړشو اولارويو خاوروته وسپاره.

دابوذر اويو شمير نورو اصحابو تبليغ دغه معارضه دحضرت عثمان په خلافت كښې ډېره توده شوه، دابوذرتبليغ چه څومره په شتمنو اوښه ايانو بد لګيده هغومره ئي خواران او فقيران ځانته جلبول او طرفداران ئي ډېر بدل.

حضرت علي او ابوذرپه دې عقيده و چه ديوه كال دنفقې دپاره څلور زره درهمه ساتل جايز كاردى او له دينه زيات مال ذخيره كول ممنوعه كنز شميرل كېږي.

په ډېرونبوي احاديثو كښې دا مطلب ښه واضح دى چه اسلام فاحشه غنا بده ګڼي او دانه خوښوي چه ځينې په عيشونو اوخوندونو كښې ډوب وي او نورپه لوږه او تنګسه كښې ژوند وكړي.

(خُذمِن اَغنيَائِهِم وَرُدّ اِلىٰ فُقَرَائِهِم) له ښه ايانو نه ئې اخله او فقيرانو ته ئې وركوه دا اسلام اقتصادي كړنلاره ده. ابى امامه روايت كوي چه رسول الله (ص) ويلي دي: (يَا اِبنِ اٰدَمَ اِنَّكَ اَن تَبذِلِ الفَضلَ خَيرٌلَكَ وَاَن تُمسِكهُ شَرٌّلَكَ–مسلم و ترمذي) يعنى اي بنيادمه ! كه مال وښندې خيردې پكښې دى او كه ئې وساتى درته شردى.

همدارنګه بلال وايي: رسول الله صلى الله عليه وسلم وويل: (مَارُزِقتَ فَلاتَخبَاءِ وَمَا سُئِلتَ فَلا تَمنَع فَقُلتُ: يَارَسُولَ اللهِ وَكَيفَ لِى بِذَالِكَ؟ قَالَ: هُوَذَاكَ اَوالنَّارُ) مطلب دا چه رسول الله (ص) وفرمايل: څه چه ستا روزي شويدي مه ئې ساته او ذخيره كوه ئې مه او څه چه درنه وغوښتل شو منع كوه ئې مه.

بلال وويل دابه زما دپاره څنګه شي؟ هغوى وفرمايل يا همدغه شان اويا د دوزخ اور.

امام احمد حنبل په مسند كښې دا حديث نقلوي: (اَيُّمَا اَهلُ عَرصَةٍ اَصبَحَ فِيهِم اِمرَوٌ جَا يعاً فَقَدبَرِئَت مِنهُم ذِمَةُ اللهِ تَبَارَكَ وَتَعَالىٰ) خلاصه ئي دا چه پاک خداى له هغو څخه بيزاره دى چه په څنګ كښې ئې څوک په لوږه شپه سبا كوي. په قرآن كريم كښې متعددآيتونه راغلي دي چه د (مترفينو) ژوند ئي بد ګڼلى او مسلمانان ئې په جدي ډول دې ته متوجه كړيدي چه آسوده ژوند اودعيش ونوش ژوند ونكړي بلكه متوسط ژوند اختيار كړي چه نور ورته ونه پخسېږي او مزې چړچې پكښې نه وي دآسوده حالى. په غند نه كښې يوعلت چه قرآن په ګوته كړى هغه دادى چه مترفينو يعنى آسوده حالو كسانو هروخت دنوي دين په قبلولو كښې شديد مقاومت كړى او له پيغمبرانو سره ئې خپل خصومت ته دوام وركړى دى يعنى دارتجاع ټينګ حاميان همدغه خلک دي چه دهر تغير او تحول مخه نيسي او دزاړه حال بقاو دوام غواړي.

دبشري تاريخ له مطالعې نه هم دا پته لګېږي چه عياش قومونه له مينځه تللي او هغه قومونه چه په مشقت او زيار و زحمت كښې لوى شوي په نورو غالب شويدي. اوس خلک پدې هم پوه شويدي چه عياشي دصحت په لحاظ هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرخطرونه لري او ډېر فسادونه ورسره تړلي دي. د اسلام پيشوا حضرت محمد (ص) دمترفينو يعنی دعياشانو او اسوده حالوکورونه (بيوت الشياطين) دشيطانانو کورونه بللي دي چه فتنې اوفسادونه ترې ولاړېږي.

الله تعالی فرمايي: (إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَى أَن رَّآهُ اسْتَغْنَى-العلق آيات:۶او ۷) په تحقيق سره انسان سرکشي کوي چه ځان بې پروا او مستغني ووينی. يعنی مال اوثروت دغرور او سرکشۍ باعث ګرزي. په بل آيت کښې راغلی دی:

(وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ الشوری آيت:۲۷) که چيرې خدای دخپلو بندګانو روزي پراخه کړې وای هرګوره به ئې په ځمکه کښې بغاوت کړيو. دهمدغسې ملاحظاتو په وجه مسلمانانو ته دا اجازه نشته چه خپل حلال مال هم په ځان باندې له ضرورته زيات ولګوي او له اسراف وتبذير څخه کار واخلی.

پاک خدای وايي: (وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلاَ تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُواْ إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ الاسراء آيت: ۲۶) يعنی ورکړه خپل قريب ته دهغه حق اومسکين ته اوپرديس ته تبذير او اسراف مه کوه مبذرين بيشکه دشيطانانو وروڼه دي.

په بل آيت کښې وايي: (وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ وَلاَ تُسْرِفُواْ إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ الاعراف آيت۳۱) خورئ، څکئ او اسراف مه کوئ اسراف کوونکی دخدای نه دي خوښ.

داسراف معنی له حد او اندازې نه تجاوزدی په حريصانه ډول خوراک او څکاک او بيځايه خرڅونه په اسراف کښې شامل دي. دمسلمانانو اغنياء نشي کولی چه له نورو نه په عالي سطحه ژوند وکړي او شان وشوکت ېې نظرونه ځانته جلب کړي. په اسلامي جامعه کښې که خواران او غريبان وربښمنې جامې نشي اغوستلی بډايان هم نشي کولی چه دغه فاخر لباس واغوندي. کله چه دعبدالرحمن بن عوف ځوی له خپل پلار سره د دوهم خليفه حضرت عمر مخې ته ورغی او وربښمين کميس ئې اغوستی و خليفه دغه کميس له ګريوانه ترلمنې پورې څيرې کړاو ددغسی معتبراوډېرشمتن صحابی ځوی ئې هم پرينښود چه د اسلام له مقرراتونه سر وغړوي. دهمدغه خليفه خپل ژوند سره له دغه لوړاوعالي مقامه په متوسط حال کښې و او له نورونه ځانته په څه امتياز قايل نه و. يوه ورځ چاتربنه پوښتنه وکړه چه تاته له بيت المال څخه دڅومره مال مصرفول جواز لري. ده وويل په کال کښې دوه جوړه جامې، يوه جوړه د ژمی اوبله داوړي دپاره او دومره څه چه دحج تونښه شی زما او دزما عيال قوت بايد دقريشو دمتوسط شخص په اندازه وي. زه دمسلمانانو له جملې څخه يوتن يم څه چه نوروته رسېږي ماته به هم رسېږي.

پخپله درسول الله (ص) د زهد او رياضت ژوند چه له مشقته ډک و ، همدارنګه دده دغوره اصحابو ساده اوبې عيشه ژوند چه دمجبوريت په وجه نه بلکه دعزم او ارادې له مخې وپه همدغه اساس بنا ؤ ، چه دوی نه غوښتل چه نور په محروميت کښې وي او دوی په نازونعمت کښې.

همدغه وجه وه چه داسلام دوهم خليفه حضرت عمر (رض) د رماده دکال په قحط کښې غوړي ترهغه وخته ونه خواړه ترڅو چه په بازارکښې دنورو دپار ه پيدا شوه او قحطی له منيځه لاړه. په دغه موده کښې خليفه هم دنورو په شان تيل خواړه او دتيلو خوړلو په وجه ورته ناروغي پيدا شوه او پوستکی ئې تک تورشو.

اسلام خپل پيروان په اخلاقي لحاظ داسې روزل چه ددنيا مال، زيب وزينت او عيش وعشرت ته په حقارت وګوري او مينه ورسره پيدانکړي، له خپل نفس او نفسی خواهشاتو سره مبارزه وکړي او ساده ژوند اختيار کړي. حرص او هوس پرېږدي له بخل او امساک نه ځان وژغوري، کبراو غرورپه ځان کښې پيدانکړي، صدق او صفا ولري او دخلکو په خدمت کښې داسلام په خدمت کښې جهادته ملاوتړي اوقربانۍ ته چمتوشي.

اسلام دخپلو پيروانو دتنظيم او ادارې، دتهذيب او تربيت دپاره دوه وسيلې په کا واچولی، تشريع او توجيه. ځينې شيان شته چه په اسلام کښې شرعاًمنع نه دي مګر ديانتاًمنع دی د شريعت او د ديانت تقاضا هر کله يوه نه ده، په ځينو مواردو کښې تشريعي جنبه او توجيهی جنبه يوله بله بيلېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشریعي احکام هغه دي چه په عام ډول هر مسلمان پرې مکلف دي او که څوک ترې مخالفت وکړي شرعاً محکوم کېږي لکه زکات چه که څوک ئې له ادا کولو انکار وکړي اولوالامر ته داحق حاصل دی چه ورسره محاربه وکړي او قتال ته یې ملاوتړي، په توجیهی لحاظ هر مسلمان علاوه په زکات دیانتاً موظف دی چه دصدقاتو او خیراتو نوله لارې له خپل حاجته زیات مال دخدای په لار کښې مصرف کړي او دخیر واحسان نمونه او مثال شي.

توجیهی احکام دتشریعی احکامو په شان په قانونی شکل نه تطبیقېږي بلکه د اخلاقي اصولو په حیث رواج مومي او دخاصانو اورهبرانو کاردی. په اسلام کښې ښه او بد، حلال وحرام ځانته مدارج او مراتب لري. مثلا پیاز یا اوږه خوړل په اصل کښې جایز کاردی مګر د جمعې په ورځ او په هغو وختونو کښې چه سړی له نورو سره ګډون کوي او دخولې بوی یې نور په عذابوي په ممنوعاتو کښې شمېرل کېږي. دتقوی او ریاضت خاوندان د جایز او ناجایز په تشخیص کښې له عامو مسلمانانو نه فرق لري.

دعامو مسلمانانو تقوی همدغه ده چه پردی حرام مال ونخوري او له کبیره ګناهونو څخه ځان وساتي. دزاهدانو تقوی داده چه پخپل حلال مال هم ځان موړنکړي او دنفس دتزکیې او د روح دتصفیې دپاره جایز لذتونه هم په ځان ودروي یا یې ډېر کم کړي.

هغه بډائي چه دحرامو مالونو په غونډولو لاس ته نه وي راغلی او فرایض و واجبات پکښې نه وي ترک شوی شرعاً منع نه ده.

درسول الله (ص) په اصحابو کښې هم اغنیاء موجود ولکه حضرت عثمان غنی، عبدالرحمن بن عوف او وروسته بیا طلحه اوزبیر یاداسې نور، مګر پخپله حضرت محمد (ص)، حضرت ابوبکر، حضرت عمر او حضرت علی او ځینې نور به دومره مال له ځانه سره نه ساته چه بډایانو کښې حساب شي. دوی به د اربشو په ډوډی هم ځانونه نه مړول او دمترفینو له اسوده ژوند څخه یې کرکه کوله.

داکار په اسلام کښې اجباري نه دی اختیاري دی. اسلام هغه دین نه دی چه دبشري فطرت او انسانی غرایزو په مخکښې سد شي او بیخې ئې بنده کړي. اسلام د بشري او عالمي دین په حیث په خلکو باندې عسر او حرج نه راولي. (لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا –وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ –يُرِيدُ اللّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ البقره آیات ۲۸۲او ۱۸۵) داهغه آیتونه او قرآني نصوص دي چه د اسلامی قوانینو اساس یې ګڼلی شو. پدې آیتونو کښې له وسع نه زیات تکلیف له اوږو څخه اخیستل شوی او په دین کښې حرج نفی شویدی خدای نه غواړي چه پخپلو بندګانو عسر او سختي راولي. دقرآن دا آیتونه:

(وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا القصص آیت ۷۷)، (لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ التحریم آیت ۶۶)هغه حیاتي درسونه دي چه د صحت او قوت وقایه ورپورې تړلي ده او سړی له دې څخه منع کوي چه خپله دنیائي برخه هیره کړي یا په ځان باندې دخدای حلال حرام کړي.

رسول الله(ص) هغه زاهد او عابد چه هره ورځ به روژه وه او هره شپه به یې په نفلونو سبا کوله مخاطب کړ او ورته یې وویل: (..... وَلِنَفسکَ عَلَیکَ حَقٌ وَلِبَدَنکَ عَلَیکَ حَقٌ وَلِزَوجَتکَ عَلَیکَ حَقٌ........) په تا باندې ستا نفس حق لري، بدن دې درباندې حق لري، او ښځه دې درباندې حق لري. لکه چه په عبادت او ریاضت کښې افراط منع دی او رهبانیت نفی شویدی دغه شان په صدقاتو کښې هم خپل ټول مال صدقه کول او دپولی ټک ته کښیناستل ښه کار نه دی. که څوک خپل ټول مال صدقه کړي او ځانته هیڅ پرې نږدي. له دې آیت څخه سرغړوي.

(وَلاَ تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلاَ تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا الاسراء آیت:۲۹) مه خپل لاس خپلې غاړې پورې تړه او مه یې خلاصوه په تمام خلاصوالی چه کښېنې ملامت شوی او درمانده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاک خدای هغه کسان ستایلی دی چه دمال په انفاق کښې اعتدال ساتي او له افراط او تفریط نه ځان ژغوري (وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَٰلِكَ قَوَامًا الفرقان آیت ۶۷) یعنی هغه کسان چه مالونه نفقه کوي نه اسراف کوي او نه بخل او وي د بخل او اسراف ترمنځ اعتدال ساتونکی.

دژوند په چارو او انساني اعمالو کښې اعتدال ساتنه په اسلام کښې یو مهم اصل دی چه ښه او بد په همدغه معیار سنجول کېږي او د اسلامی اخلاقو اساس ګڼل شویدی. د اسلام جمالی خوا همدغه اسلامي اخلاق دي چه انسان مهذب کوي او سړیتوب صیقلوي.

د اسلامي تعلیماتو غایه اسلامی تربیه ده چه په اسلامی اخلاقو پوري ټینګ تعلق لري او د افرادو د شخصیت په جوړولو کښې یې نقش ډېر څرګند دی.

د اسلام رښتیاني ممثلین او برجسته افراد هماغه کسان دي چه اسلامي شعایر، آداب او اخلاق پخپل کردار و عمل کښې تمثیلوي او صعودي سیر وحرکت یې د انسانیت دلوړو مدارجو په لوري وي. که د تشبیه له مخې اسلامي روش په بدني ورزشونو کښې دغره ختل وګڼو ویلی شو چه دغه ورزش په مطلق کوه ګردی تامینېږي او په ټیټو غرونو کښې په ګرزیدو او د غونډیو په ختلو هم سر ته رسېږي مګر هغه کسان چه په دغه ورزش کښې خپله فوق العاده لوړتیا او پیشقدمي ښیي هغوی دلوړو غرونولوړو څوکو ته خیژي او تاریخي یادګار پرېږدي.

په اسلام کښې هم اخلاقي رهبران همدغه شان وګڼئ چه د انسانیت ډېرو هسکو مقامونو ته ځانونه رسوي او نورو ته عملاً لوړختل ممکن ګرزوي. دوی دمثل اعلی په حیث اخلاقي معیارونه او مقامونه او چتوي او نور د لوړتیا لور ته رابولي چه ددوی اقتضا وکړي او په دوی پسې لاړشي.

د اسلامی اخلاقو غایه او اغیزه:

انسان چه اشرف المخلوقات بلل کېږي معنا یې دانه ده چه دده ټول خویونه او عادتونه دستاینې وړدي او په هرڅه کښې هرڅه نه ښه دی. دی دخلقت دمثل اعلی په حیث د تکامل په لوړه مرحله کښې واقع دی او په نورو موجوداتو یې دخپلو خاصو استعدادونو او معنوي قواو په مرسته تسلط موندلی مګرله ډېرو فضایلو او محاسنو سره ډېر معایب او نقایص هم لري. دخیروشر، دصلاح او فساد، د پاکی او ناپاکی متضاده جنبې په ده کښې موجود دي او د اضدادو مجموعه ده. حضرت مسیح (ع) او بودا هم انسانان و او چنګیز وهلاکو هم د انسان په ښه و. د جوړولو او ورانولو دواړه استعدادونه په ده کښې شته او علم وجهل یې په وجود کښې داسې خواپه خواوسي لکه چه ابوجهل د حضرت محمد (ص) په ګاونډ کښې او سیده د انسان وجود خوله خاورو پیدا دی مګر داورلمبې داوبوڅپې او دهواطوفانونه پکښې خوندي دي. له خاکسارۍ سره کبر او غرورهم لري او له نرمۍ سره ئې دوسپنې صلابت ملګری دی. په رحم کښې یې قهر، په قوت کښې یې ضعف او په پوهه کښې یې ناپوهی ځان ښیي.

دغه عالم او عاقل موجود که دعقل او پوهې په مرسته دژوند ښه کولو وسایل او اسباب برابروي ورسره دا تم او هایدروجن بمونه هم جوړوي او په دواړو خواو کښې اسباب سازدی.

که له یوي خوا د بشري امراضو دپاره نوي علاجونه او نوي دواګانې کشفوي له بلې خوا دعالمي تباهی مواد او آلات تهیه کوي.

که د انسان ضعیفې او ناوړه جنبې اصلاح نشي او ښه استعدادونه پکښې ونه روزل شي له قوت څخه یې لیوان له عقل نه یې شیطانان او له شتمنۍ نه ئې طوفان پیدا کېږي. عقل د انسان ډېره لویه شتمني او د ټولو شتمنیو مور ده چه انسان ته ډېر څه ورکوي مګرله دغه دنیایي عقل سره یو بل عقل هم په کاردی چه هغه انسان ته سړیتوب ښیي او سړی کوي یې.

دا عقل ددین په رڼا کښې پیدا کېږي او له دین څخه الهامونه اخلي. دا د معاد عقل او هغه د معاش عقل دی. دمعاش

(c) ketabton.com: The Digital Library

عقل له هرچا سره شته او نورحیوانات هم پکښې شته نه شه برخه لري مگر دمعاد عقل لکه عالي تعلیم ټولوته نه دی رسیدلی.

ډیر غولېدلي دي هغه کسان چه دین له عادي او معمولي عقل سره برابر وي او دغې سطحې ته یې راټیټوي. ډیرښه پوهیدلي دي هغه خلک چه دعقل لوړولو کوښښ کوي او د دین عالي مقام ته یې اوچتوي یعنې عقل متدین کوي او ددین په لاره یې برابروي. الهی کتاب (قرآن) دهغو متقیانو لارښوددی چه په غیب ایمان ولري. (یُؤمِنُونَ بِالغَیبِ) په غیب باندې ایمان پیدا کول ددغه ظاهربین عقل کارندی او داعقل هېڅکله مومن کیدلی نشي. داعقل دجسم او خېټې خدمت ته پیدادی او دژوند پاللو مهمه وظیفه ورپه غاړه ده چه په انسانی نړۍ کښې ډېرلوی ارزښت لري او دنیا یې مرهونه ده مگر دمعقولاتو له سرحد نه هغه خواڅه لیدل او په څه پوهیدل دیوه بل عقل کاردی چه ملاخورشوی ندی او دعارفانو په برخه دی.

دپښتوژبې عارف اوصوفي شاعر عبدالرحمن بابا دغو دوو عقلونو ته په دې ډول اشاره کوي:

ددنیا په کارکښې هرسړی عاقل دی

چه سړي پرې سړی کېږي عقل بل دی

سړی څنگه سړی کېږي ؟ داسوال ښايي چه ظاهراً تحصیل دحاصل وګڼل شي او په ظاهري عقل برابر نه وي. مگر دبصیرت خاوندان پوهېږي چه ځینې سړي په معنوي لحاظ سړي ندي صورت به یې د سړي وي مگر سیرت به یې د سړي نه وي او دشر وفساد جنبه به یې ډېره غالبه وي.

داسلام مقدس کتاب چه مطلق انسان ته په کرامت قایل دی دانسانی فطرت په تشخیص کښې دغه دشر او فساد جنبه اودانسان شهواني غوښتنې هرځای بیانوي او داڅرګندوي چه انسان باید داخلاقي تهذیب او نفسي تزکیې په وسیله خپل انسانیت تکمیل کړي او واقعي انسان شي.

انسان دخدای خلیفه دی او داسمان ملکې ورته په سجده پریوتې دي مگر انساني فطرت دملایکوله خولې داسې ښودل شویدی: (قَالُواْ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ البقره آیت ۳۰)یعنې په ځمکه کښې هغه څوک پیدا کوې چه په ځمکه کښې فساد کوي او وینې تویوي. سربیره په دې په ډېرونورو آیتونو کښې بشري طبیعت داسې معرفی شویدی:

۱- (إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا وَ اِذا مَسَّهُ الخَیرُ مَنُوعاً- سورة المعارج آیات ۱۹،۲۰ او ۲۱)

یعنې انسان بی صبره، بې ثباته حریص او بخیل پیدا شوی که شر ور ورسیده جزع وفزع کوي که خیر او د دنیا مال یې وموندنو بیاله ډېربخل نه کار اخلی.

۲-(وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ - والعادیات آیت ۸) په دې آیت شریف کښې خیر دمال په معنی دی چه انسان ورسره ډېره شدیده مینه لري.

۳-(قُل لَّوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الإِنفَاقِ وَكَانَ الإنسَانُ قَتُورًا -الاسراء آیت ۱۰۰)

داآیت انسان داسې ممسک ښیي چه که دخدای درحمت خزانې یې په برخه شي بیاهم ویرېږي چه د لګښت او مصرف په صورت کښې به ټولې تمامې شي داځکه چه انسان ډېر حریص او ډېر بخیل دی.

۴- (كَلَّا إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَى ، أَن رَّآهُ اسْتَغْنَى -العلق آیات ۲،۷) انسان چه ځان غني ووینې ارومرو سرکښې اونافرماني کوي.

۵-(إِنَّ الإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ -ابراهیم آیت ۳۴) انسان هرګوره ډېرظالم او ډېر ناشکره بنده دی.

۶-(وَكَانَ الْإِنسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا -الکهف آیت ۵۴) انسان له هر څه نه زیات خصومت کوونکی او کج بحثه دی یعنې جدل یې په خټه کښې ګډ دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷-(خُلِقَ الْإِنسَانُ مِنْ عَجَلٍ -الانبياء آیت ۳۷) انسان له بیړې او شتاب نه جوړ دی.

۸- (وَكَانَ الإِنسَانُ عَجُولاً -اسرىٰ آیت ۱۱) انسان ډېر بې صبره او الپته دی.

۹-(زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاء وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ......آل عمران آیت ۱۴) په دې آیتونو کښې هغه شهواني میني بیان شویدي چه انسان دهغو دپاره هر څه کوي او ځان اوراوبوته غورځوي.

داسلام اخلاقي لارښودنې، دحرام مال غندنه، دنفسي خواهشاتو دپاره حدودټاکل، دقناعت اوصبرتوصیه، دعفت اوتقوی درسونه دهمدغو غرایزو اوانساني طبیعت د اصلاح او تعدیل دپاره دي او په ډېر صحیح تشخیص بنا دي.

دا چه په قرآن کریم کښې دصبرتوصیه بیابیا په مکرر ډول هر ځای شویده ددې دپاره نده چه سړی دظلم او ناروا په قبلولو کښې صابراوسي او مظالمو ته تسلیم شي یاذلت ته غاړه کېږدي، بلکه ددې دپاره ده چه په سختوحالاتو او بدو ورځو کښې حوصله له لاسه ورنکړي اوله مشکلاتو نه ونه تښتي یادخپل عجولانه فطرت په تقاضا په هرڅه کښې دومره بیړه ونکړي چه تفکر اوتعقل ته هېڅ موقع پاتې نشي او عاقبت اندیشی هېره کړي.

دقناعت درس هم له حراموشخه دځان ژغورلو معنی لري او دتجاوزمخه نیسي، نه داچه دکسب اوکارپه مقابل کښې دانسان لاس اوپښې تړي اوسعی اوعمل ته یې نه پرېږدي.

دا راز آیتونه چه انساني فطرت اوفطري غرایز مشخص کوي او ددیني لارښوونو محور بللی شو نورهم ډېر دي چه دټولو لټون ډېر وخت اوډېر کارغواړي.

لوی خدای چه د انسان خالق دی او په نفسي وسوسو یې ډېر ښه خبردی: (وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ -سورت ق آیت ۱۶) انسان په مطلق ډول زیانکار ګڼي او هغه کسان مستثنی کوي چه مومنان او دنیک عمل خاوندان دي او نوروته هم دحق اوصبر توصیه کوي.

(وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ) په عصرقسم دی چه انسان هرګوره په زیان کښې دی مګرهغه کسان ندي په زیان کښې چه ایمان یې راوړی اوکړي یې دي نیک کارونه، یوه اوبل ته ئې دحق توصیه کړې او دصبر توصیه یې کړېده.

دادی دانسان تشخیص او دعلاج نسخه.

داسلام دین دانسان داخلاقي اونفسي امراضو علاج د ریاضت اوعبادت ،د زهد وتقوی، دنفسي او روحي تزکیې او تطهیرپه وسیله کوي او له حرامو شخه یې پرهېزوي. لکه چه دطب علم دبدني امراضو علاج کوي، دین داخلاقي مرضونو معالجه خپل اساسي هدف ګڼي او دبشر باطني رنځونه له مینځه وړي ځکه وایي:(اَلعِلمُ عِلمَانِ عِلمُ الاَبدَانِ وَعِلمُ الاَديَان) بدني طب په غذا او دواو جود تقویه کوي او دتقویې په وسیله مرض مغلوبوي او محوه کوي ئې مګردین دنس اونفس په خوارولو اوضعیفولو دتقوی اوپرهیزګاری له لارې دشهواني اونفساني امراضو مخه نیسي یاورسره مجادله کوي یعنی دنفس اوشیطان په مغلوبولو او دجسماني قوت په کمولو معالجه بنا کوي او لوږه یې هم غذا ده او هم دوا ده.

دهرچاچه حیواني قوت زیاتېږي
نفس شیطان لره هغومره مغلوبېږي

که څوک غواړي چه غالب شي په شهواتو
په مرښت نشي داکارپه لوږه کېږي

****

کموي روژه غوښتني شهواني
مضمحل کړي هوسونه نفساني

د روژې غایه همدغه ده نوځکه
روژه نه نیسي صغیرشیخ فاني

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادی دعلم الابدان او علم الادیا ن د اساسي فرق یومثال چه مونږ دبدني طب اودیني طب په مغایرت پوهوي او دایقین راکوي چه هغه شفا چه په قرآن کریم کښې شته:

(وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاء وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ -الاسراء آیت۸۲) (قَدْ جَاءتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاء لِّمَا فِي الصُّدُورِ –یونس آیت ۵۷) هیڅکله بې دبوعلی سینا په شفا کښې نشو موندلی.

دنن ورځې عصري طب که دصدري او قلبي امراضو په علاج موفق هم شي او د شفاءالصدور دارو ومومي بیا هم نشي کولی چه (مافی الصدور) لره د شفا موجب شي او د حرص او حسد یا قلبی قساوت علاج وکړي او په بې رحمه زړه کښې رحم پیدا کړي.

په دغسې اخلاقي امراضو کښې ددنیا طبیبان له مریضانونه ډیر بتر دي، او دا مرضونه په مترقي ممالکو کښې ډیر زیات دي.

(حُبُّ الدُّنيَا اوحُبُّ المَال) چه دټولو خطاګانو او غلطیو راس بلل شوی. (حُبُّ الدُّنيَا رَأسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ) هغه بې علاجه مرض دی چه یوازې دین بې مخه نیولی شي.

په صدر اسلام کښې چه له دغه اخلاقي مرض سره مجادله شروع شوه، په مسلمانانو کښې دایثار داسې جذبه پیدا شوه چه خپل مالونه، کورونه او ډیر څه ئې ددین په لاره کښې یا د دین دپاره قربان کړه او په حرص اوبخل داسې غالب شوه چه مقتصد عقل ورته ګوته په غاښ ونیوله، مهاجرینو په همدغه جذبه خپل اصلي وطن اوټوله شتمني په مکه کښې پرېښوده او مدینې ته بې ددین ساتلو دپاره هجرت وکړ او انصارو په همدغه جذبه په مهاجروباندې له ځانه زیاته پېرزوینه څرګنده کړه یعنې په نفسیاتي او اخلاقي لحاظ یو عظیم انقلاب په اسلامي امت کښې پیدا شو چه نظیرئې چا نه و لیدلی.

ددغه انقلاب اثر تراوسه په مسلمانانو کښې لړ او ډیر یوځای بل ځای وینو او په یو زراو څوسوه کاله کښې بې نښې نښانې لا ندي محوه شوي چه رحمن بابا بې هم په وصف الحال کښې وائي:

داهنرندی چه خاورې څوک سره زر کا   چه زر خاورې کړي رحمانه هنر دادی

علوم اوفنون خلکوته دا هنر ښیی چه خاورې زرکړې او ددنیا شتمني زیاته کړي مګردین ورته ددغه هنر بل اړخ څرګندوي او په دغه ډول انسان له دواړو هنرونو سره اشنا کوي.

د انفرادي او اجتماعي ژوند موافقه او مصالحه په همدې راځي چه دغه دواړه هنره دانسان په برخه شي چه هم خاورې زرکړي او هم زرخاورې کړي. که څوک لومړی هنر ونلري دوهم هنر بې نه نصیب کېږي چه زر نه وي نو زربه څنګه خاورې کړي؟ که اول هنر ولري اودوهم هنر پکښې پیدا نشي لومړی هنربه هرګوره منفوراو مردود وي دا څرګنده ده چه علم وفن، صنعت او حرفت دژوند او معیشت حاجتونه او ضرورتونه پوره کوي او مدنیت ته رنګ او رونق ورکوي. ددنیا ودانی اوزیبائي په هغه وسایلو او اسبابو پورې تړلې ده چه دعلم وفن په مرسته لاس ته راځي او لاس ته راغلي دي مګر دین دتساند او تعاون په پیدا کولو او دمعنوي ارتباط په قایمولو دبشري جامعې سعادت تامینوي او داجتماع مزي ټینګوي.

دبشري سعادت لوښی او ظرفونه دعلم اوصنعت په کارخانو کښې جوړېږي مګرپه دغو لوښو کښې دحیات او بهٔ د دین ساقي اچوي اودین دی چه داخلاقو په تهذیب انساني باغ و بڼ له وحشي بوټو دربو اوکبلونه ساتي او دښو بوټونیلې اوریښې تقویه کوي.

که اخلاقی تهذیب او دنفس تزکیه نه وي کیدی شي چه ډیر ژر دجهان سمسور باغونه په هغو ځنګلونو بدل شي چه ځناور او وحشي حیوانا ت پکښې استوګنه کوي او ماران پکښې اوسېږي.

کیمیاوي پوهه مونږ ته هغه صابونونه په لاس راکوي چه دبدن او جامو خیرې اوناپاکی وړي او دلباسو نو توري لکې محوه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مونږ دغې پوهې او دغو صابونونو ته حياتي ضرورت لرو او په ډېر ښه ارزښت ورته قايل يو مګر هغه خيرې، کثافتونه او خباثتونه چه په زړه او دماغ په نظر او احساس کښې پيدا کېږي ديني پوهه او داخلاقو کيمياييي سعادت ته شديد ضرورت لري او بل صابون ورته په کار دی چه هغه د انسان کبر او غرور د زړونو کينه او قساوت حسادتونه او شرارتونه له مينځه وړي او دهوی‌ٰ وهوس ناولتيا پاکوي.

که دانسان باطن پاک نه وي او په اخلاقي مفاسدو لړلی وي نو د سر و صورت ظاهري سپين والی او پاکوالی خو لولۍ هم لري او دمتمدنو خلکو سپي هم هره ورځ په صابون مينځل کېږي.

دين يوازې دغه راز نظافت او طهارت کافي نه بولي او ظاهر بين ندی، د اسلام سپيځلی دين د طهارت او تزکيې په باب ډېر عميق او دقيق نظر لري او له ظاهر نه بې باطن ته توجه ډېره زياته ده مګر له ظاهر نه هم صرف نظر نکوي او په ارزښت ورته ګوري.

د اسلام په دين کښې چه ژوره څېړنه وکړو په نهائي تحليل کښې دې نتيجو ته رسېږو چه د اسلامی هدا ياتو او ارشاداتو اصلي او اساسي هدف د نفس تزکيه او د جسم او روح تطهير يعنې پاکوالی دی.

تزکيه او تطهير هغه ټکي دي چه په قرآن کريم کښې په مکرر ډول راغلي دي او معنیٰ بې ډېره عامه او هم ډېره عميقه ده.

په دې ټکو کښې له هر راز نجاست خباثت او کثافت نه د جسم او روح ظاهري او باطني طهارتونه شامل دي چه د اخلاقو تهذيب او د انسانيت لوړول بې لازمي نيتجه ده.

اديان عموماً پداسې وخت کښې دنياته راغلي دي چه انساني اخلاق ډېر فاسد شوي او انسانيت ډېر ټيټ شوی دی يعنی د دين ډيوه هروخت په تورتم کښې بله شويده او خلکو هغه وخت ځانونه مينځلي دي چه ډېر خيرن شوي دي.

د اسلام د ظهور په وخت کښې هم د عربو مختلف او مخالف قبايل په اخلاقي او روحي لحاظ په ډېرو مرداريو ککړ و او په ډېر تورتم کښې بې ژوند کاوه، فحشا او منکر نهائي حد ته رسيدلی و د حلال او حرام فرق نه و، د خير و شر معيار ازلام يعنې د فال غشي و، د خدای کور بتانو نيولی و، د ښځو او نرو بربنډ طوافونه طاعت او عبادت ګڼل کيده.

شرک، بت پرستي، سودخوري او چوروچپاو، قتل وقتال، شراب او قمار، لوڼې ژوندۍ خښول، ضعيفان غلامول او د حيواناتو په څېرېې استعمالول د ژوند دود او دستور و، په دغسې وخت او دغسې ځای کښې حضرت محمد (ص) ته د خدای له لورې جبرئيل امين داوحی راوړه:

(يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنذِرْ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ......المدثر آيات ۵-۱.) يعنی له بړستنې پاڅېږه خلک له خدايه وويروه، خپل رب لوی وګڼه جامې دې پاکې کړه او پليدي لرې کړه.

په دې وحی کښې د تطهير مکرر امر دا ښيي چه پاکيدل او پاکول په عام و تام ډول د اسلام اصلي او اساسي منظور دی.

(رجز) په لغت کښې د ګناه په معنیٰ، د بت پرستۍ په معنی او د پليدۍ په معنیٰ استعمالېږي او مفهوم بې ډېر عام دی.

پيغمبر(ص)ته اول د جامو پاکولو امر وشو چه د ځان پاکولو امر پکښې دلالتاً موجود دی ځکه چه پاک کالي په پاک بدن اغوستل کېږي. په دغه ظاهري پاکوالي پسې په بل آيت شريف کښې له (رجز) څخه لريوالی باطني پاکوالی دی چه له شرک او اخلاقی مفاسدو نه د زړه او روح صفائي ايجابوي.

دغه آيتونه چه د نزول په اعتبار بې د قرآن کريم مطلع ګڼلی شو د تطهير او تزکيې اهميت ډېر ښه ثابتوي او مونږ پدې پوهوي چه په اسلام کښې د مراد ټکی دی.

په سورت (الاعلی) کښې دا دوه آيتونه (قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّى وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى آيات ۱۵-۱۴) اول تزکيه او بيا د خدای ذکر او لمونځ د فلاح موجب ګڼي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته تزکيه يوازې د تن او جامو هغه پاکوالی نه دی چه د لمانځه شرط ګڼل شوی ځکه چه د دغه لغت په معنی کښې اول معنوي پاکي او اخلاقي تهذيب او بيا ورسره ظاهري او جسماني پاکوالی مقصد دی. د فلاح کلمه په قرآن کريم کښې کله د مفلحون په صورت او کله په (قد افلح) کښې ډېره راغلي ده چه معنی يې بری او مقصد ته رسيدل دي.
په صورت (المومنون) کښې په لومړيو نهو آيتونو کښې د مومنانو د فلاح موندلو د پاره څو شيه ذکر شويدي چه يو يې کښې لمونځ او په لمانځه کښې خشوع، او خضوع ده. آيتونه دادي:
(قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاء ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ) يعني هغه مومنان بری مومي او مقصد ته رسيږي چه په لمانځه کښې ويره او تواضع ولري، له بيهوده خبرو او کارونو څخه ډډه وکړي، د مالونو زکات ورکړي، له زنا او فحشا څخه ځان وساتي، امانت خيانت نکړي په عهد ولاړ وي او په لمانځه ټينګ وي.
په صورت اعلی کښې چه يوازې تزکيه او لمونځ د فلاح موجب ښودل شوي او په صورت مومنون کښې شپږ يا اوه شيه وښودل شوه تطبيق يې پدې شان کيدی شي چه تزکيه ډېره عامه وسعيه معنی لري او په دغو ټولو صفاتو او افعالو د لمانځه په شمول حاوي ده.
زکات خو د لفظ او معنی په اعتبار له تزکيې سره اشتقاقي تړون لري او زکات هم ورته ځکه وائي چه د زکات په ورکولو هم مال او هم زکات ورکوونکی له بخل څخه پاکيږي، لکه چه په سورت توبه کښې پاک خدای رسول الله (ص) ته امر کوي چه د مسلمانانو له مالونو څخه صدقه قبوله کړه چه دوی پرې پاک شي (خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا التوبه آيت ۱۰۳) زنا او فحشا هم يو مردار عمل دی او ځان ساتل ترېنه تزکيه ده ځکه پښتانه هم د غسې سړي ته پاک لمنی وائي.
په امانت کښې خيانت کول، عهد ماتول، بيهوده مشغولتيا هغه ناوړه او ناولي صفتونه دي چه له خبث باطن څخه نشات کوي.
لمونځ هم سړی له ګناه څخه پاکوي او د تزکيې معنی لري ځکه د اهتمام په وجه په مستقل ډول ذکر شويدی، د خدای پاک په کتاب کښې عمومي مطالعه دا ښيي چه د تزکيې کلمه په ټولو ظاهري او باطني طهارتونو مشتمله ده ځکه د سورت (الشمس) په دې آيت کښې (قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا) يوازې د نفس تزکيه د فلاح وسيله ښودل شويده.
په سورت (التغابن) کښې دا آيت شريف: (وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفسِهِ فَاُولٰئِکَ هُمُ المُفلِحُون) د عبارت په تغير هماغه کسان مفلحون ګڼي چه نفسونه يې له بخل څخه پاک وي او د نفس تزکيه يې په برخه وي. همدغه تزکيه ده چه هم د خدای د پاره د مال په ورکړه حاصليږي لکه چه په سورت (الليل) کښې وايي: (وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى آيات ۱۷-۱۸) يعنې د دوزخ نه به په څنګ وي هغه پرهيزګاران چه خپل مال د ځان د پاکولو د پاره ورکوي او هم له حرامو څخه په سترګو پټولو او له فحشاء نه په ځان ساتلو د مومنانو نصيب کېږي لکه په سورت (النور) کښې چه راغلی دی: (قُل لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ آيت ۳۰) د فلاح ارتباط تزکيې او طهارت سره په قرآنکريم کښې ډېر ټينګ ښودل شوی يعني له پليديو څخه ځان ژغورل فوز او فلاح ته رسيدل دي.
پليدي يوازې ظاهري نجاست نه دی ګناه او معصيت هم د قرآن کريم په حکم (رجس) ګڼل شويدی لکه په سورت (المايده) کښې چه وائي: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالأَنصَابُ وَالأَزْلاَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ آيت ۹۱) يعنی شراب، قمار، بتان او په غشو فال نيول پليد شيطانی عملونه دي او ځان ساتل ترېنه د فلاح موجب دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دخلکو ظاهري او باطني پاکول (تزکيه) دپيغمبر وظيفه ده لکه چه په سورت البقرة کښې راغلي دي:
(کَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِّنكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ آيت۱۵۱) په دې آيت شريف کښې (ويُزکيکم) په ډېر وضاحت او صراحت دا مفهوم اداکوي چه رسول الله(ص)تاسو پاکوي او دهمدغه مقصد دپاره استول شويدی.

په يوه بل آيت کښې هم دغه مطلب ډېر ښه څرګند وي چه وايي: (رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ البقرة آيت ۱۲۹) دلته حضرت ابراهيم او حضرت اسمعيل دعا کوي او له خدايه غواړي چه ددوي په اولادونو کښې رسول مبعوث شي چه په دوی دخدای پاک آيتونه ولولي، په کتاب او حکمت يې پوه کړي او پاکيزه يې کړي.

په سورت (النازعات) کښې هم راغلی دی چه الله تعالی موسی (ع) ته ويلي و: (اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى فَقُلْ هَل لَّكَ إِلَى أَن تَزَكَّى آيات ۱۸-۱۷) فرعون ته ورشه !.........او ورته ووايه آيا ميل لرې چه تزکيه دې نصيب شي. دموسی(ع) په بعثت کښې هم د رسالت غايه (تزکيه) ده له دغو شواهدونه ښائي چه دا مطلب ډېر ښه ثابت شوی وي چه دخلکو تزکيه او تطهير ددين کاردی او پيغمبران دهمدغه کار د پاره وخت په وخت استول شويدي چه دخلکو فاسد اخلاق او ناوړه عادتونه سم کړي، په زړونو کښې يې صفائي او دخير واحسان مينه پيدا کړي په نفسياتی حالاتو او کيفياتو کښې دانسانيت په ګټه ښه بدلون راولي او په اجتماع کښې نوي روحيه خلق کړي مګر دا کار يعنې دنفس تزکيه او دا خلاقو مهذب کول څه اسانه او ارزانه کار نه دی.
داجتماع په اخلاقو او عرف وعادت کښې بدلون راوستل او دزړو عقايدو په ځای نوي عقايد په ذهن کښې کښينول دهغو بتانو ماتول دي چه حضرت ابراهيم (ع) يې دنمرود سرولمبوته وغورځاوه او حضرت مسيح يې په سولی وخيژاوه.
دخلکو اجتماعي اخلاق که هر څومره فاسد او کاسدوي او زاړه عقايد که هر څومره خرافاتي وي بياهم دجامعې په ذهن او دماغ يې قيد وشرط حکومت کوي او مخالفين يې په فنا محکومېږي.
يو شخص که هرڅومره مقتدر سلطان وي عمر يې لنډوي او زمانه ډېر مهلت نه ورکوي مګر اخلاق او عقايد خپل حاکميت له يوه نسل نه بل نسل ته په ميراث پرېږدي او څومره چه زړېږي هغومره قوي کېږي.
زمانه چه کاريې تغير راوستل دي ددغه ذهني سلطان مقابله په ايوبي صبر کوي او دنوح عمر غواړي ترڅو چه غير مرئي تدريجي تغير پکښې راولي او له نظره نشي. په انقلابی ډول د زاړه اجتماعي نظام نړول او نوی دين په خلکو منل د اولوالعزمه پيغمبر کاردی چه په خپل سر اره قبلوي او دغه کار سرته رسوي.
حضرت محمد (ص) ددغه جهاني اجتماعي انقلاب په سرته رسولو کښې دډېرو کړاوونو په قبلولو خپل مشکل رسالت په ځای کړ او په ډېرو سختو خطرناکو حالاتو کښې يې صبر واستقامت له لاسه ورنکړ داځکه چه په خپل نبوت او رسالت يې ډېر ټينګ ايمان درلود او دغه قوي ايمان په ده کښې خارق العاده روحي قدرت پيدا کړی ؤ دا ايمان د په نورو کښې هم پيدا کړ چه مومنان يې په جهان مسلط کړه او عمومی حالات يې بدل کړه. دخدای کور (کعبه) يې له بتانو پاکه کړه دخلکو زړونه او دماغونه يې صفا کړه، اجتماعي مفاسد او ناولي عقايد يې محوه کړه او سيئات يې په حسناتو له مينځه يوړل.

کوم امر چه پاک خدای حضرت ابراهيم (ع) او حضرت اسمعيل (ع) ته دخپل کوردپاکولو په باب کړي و: (وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ البقرة آيت ۱۲۵) دا امر په خپل وخت کښې حضرت محمد (ص) هم په ځای کړ او چه خلک يې له شرک او بت پرستۍ نه پاک کړه نو بيا يې قرآن کريم پاکانو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطهرونو ته په لاس ورکړ: (إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ لَّا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ الواقعة آيات ۷۹-۷۷) دغه کتاب دنيولو د پاره پاکې منګولې په کاروې او طهارت ته ضرورت و.

داطهارت دخدای پاک په اراده اول له اهل بيتو څخه شروع شو: (إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا الاحزاب آيت ۳۳) لکه چه په (وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ الشعرا آيت ۲۱۴) کښې هم اهل بيت خاص ډول ياد شويدي.

داهل بيتوله تطهير سره د امت تطهير هم شروع شو او خلک د وحدانيت په منلو دصالحو اعمالو په اجراکولو داخلاقو په تهذيب او دنفس په تزکيه له کفر او عصيان څخه پاک شوه.

ددينې پوهانو له جملې څخه يوتن (شاه ولی الله) وايي: پيغمبران داخلاقو، تهذيب او نفس تزکيې ته توجه لري او په علمي مسايلو کښې مستقيم دخالت نکوي، مطلب دا چه پيغمبر دعلم او فلسفې معلم ندی دانسانيت مربي او اخلاقي رهبردی ځکه دنفس تزکيه او دروح تربيه خپل هدف ګڼي او وايي:

(بُعِثتُ لِاُتَمِّمَ مَكَارِمِ الاَخلَاق) الله تعالی هم د ستاينه په خلق عظيم کوي: (وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ القلم آيت ۴)

ددې دپاره چه خلک سړي شي او سړيتوب زده کړي بايد پيغمبر په خپله دکامل انسانيت مثل اعلی شي او خپل عالي کردار د هغوی دپاره سرمشق وګرځوي يعنې په عملي ډول خلکو ته دصبر و استقامت، درحم او شفقت، دعدل او انصاف دايمان او احسان، دصدق وصفا، دايثار او قربانۍ او دشجاعت او شهامت ګران ګران درسونه ورکړي او دا ثابته کړي چه انسانان دعزم او ارادې دروحي قوت او قدرت په مرسته په جهان کښې څومره لوی بدلون راوستلی شي. امت جوړول او تربيه کول او دامامت وظيفه عملي جهاد او مقاومت غواړي.

په خلکو باندې دژبې په سر يوڅه زده کول دومره ګران کارندی مګر په خلکو کښې څه پيدا کول، په زړونو کښې بې څه کښېنول او په دماغونو باندې دنووعقايدو منل دهرڅا کارندی.

يوسړی کولی شي دالفاظو او کلماتو په وسيله خلکو ته دعفت، تقوی او رياضت مفهوم او معنیٰ توضيح کړي يا مقالې او رسالې پرې وليکي او کتابونه ترې جوړکړي مګر خپل ژوند ددغو صفاتو او حالاتو مظهر او مثال ګرځول او د کردار په هنداره کښې بې تمثيلول ځان خوارول او له نفس و شيطان سره مجادله او مبارزه غواړي.

که څوک چاته داخلاقو درس ورکوي دا نده لازمه چه په خپله دې ښه اخلاق ولري بلکه يوازې همدغه کافي ده چه د اخلاقو پوهه ولري مګر هغه څه چه په خلکو کښې اخلاقي فضايل پيدا کوي نو بيا په کاردي چه پخپله بې هم ولري يعنې اول بې په ځان کښې پيدا کړي بيا بې په نورو کښې د پيدا کولو کوښښ وکړي.

د اخلاقي امراضو طبيب دبدني امراضو دطبيب په شان نه دی. کيدی شي چه دقلبي امراضو طبيب په خپله قلبي مرض ولري او په دغه مرض اخته وي، يوسودخورکه دمنبر په سر سود هرڅومره وغندي او قرض حسن هرڅومره وستايي په چا باندې ښه اثرنه کوي. که بې حيا سړی نوروته دحيا درس ورکوي دا په خپله لويه بې حيايي ده.

پاک خدای اسلامي امت په امر معروف مامور کړيدی مګر هغه واعظان او ناصحان بې تهديد کړيدی چه نوروته دنيکۍ امرکوي او ځانونه بې هيروي: (أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ البقره آيت ۴۴) که دغه ايت يو بې لاري سړی له دينه نه وي منع کړی چه نور سمې لارې ته راوبولي بللی بې شي مګر په سمه لارئې بيولی نشي. خلکو ته دحق توصيه او دصبر توصيه بايد له قرآني ترتيب سره سم هغه مومن وکړي چه دصالحو اعمالو خاوند وی: (وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ العصر) تش په ژبه امرمعروف ډېرګران کارندی مګر د امرمعروف اهليت او صلاحيت په ځان کښې پيدا کول له ګران نه ګران کاردی.

حضرت محمد (ص) چه ډېر عالم بې په سمه لار وخوځاوه او ډېر عالي اخلاق بې په خپلو پيروانو کښې پيدا کړه يومهم علت بې دا و چه په خپله دکامل انسانيت او خلق عظيم خاوند و او په همدغه حقيقی معجزه بې عالمونه مسخر کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم کسان چه معجزه د نبوت شرط ګڼي او معجزه د علت او معلول له سلسلې نه بهر خارق العاده امر بولي نو د شق القمر یاد معراج مسئله مطرح کوي حال دا چه د رسول الله (ص) عظیم خلق داسې عظیمه معجزه ده چه په دنیا کښې نظیر نلري او انکار تر ېنه نشي کیدی.
ځیني خارق العاده کارونه شته چه د سحر وافسون په وسیله دیوه او بل له خوا وخت په وخت ثرګند شوي او د حیرت وړ ګڼل شویدی لکه چه مشهوره ده چه عبد الله بن مقنع (حکیم بن عطا) د نخشب په شاوخوا کښې له یوې څاه نه د سپوږمۍ په شان رڼا راویستله او ځلور فرسنګو پورې یې ځمکه رڼا کوله او مزدک هم یوه داسې وسیله راپیدا کړې وه چه له اور څخه به خبرې اوریدل کیدی.
داوسنی علم مطابق د مسمریزم او هیپنو تیزم په بنا ځیني د تعجب او حیرت وړ کارونه کیدی شي د دې عصر الوتکې او فضائي بیړۍ هم د سلیمان علیه السلام له هوا پیما تخت سره بې شباهته ندي مګر هغه لوړ اخلاقي معیار چه حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په خپل کردار قایم کړ او انسانیت یې معراج ته ورساوه هغه حقیقي او واقعي معجزه ده چه تقریباً په یوزر او ځلورسوه کالو کښې یې خپل اعجاز ساتلی دی.
د معجزې په اووشرطونو کښې یو شرط دا دی چه له دعوې سره دې موافقت ولري یعني که څوک دا دعوه کوي چه زه خلک سمې لارې (صراط المستقیم) ته رابولم او مفاسد له منځه وړم او د رسالت یانبوت دلیل (معجزه) مې دا ده چه خاورې زر کومه نو دا کار معجزه نشو ګڼلی ځکه چه له دعوې سره څه ارتباط نلري مګر دا چه حضرت محمد صلی الله علیه وسلم عملاً خپل ځان د ډېر لوړ کردار په لرلو د مثال اعلی په حیث د امامت وړ وښود او د خلکو په اخلاقي او نفسي حالت کښې یې معجزه آسا بدلون راووست، دده د رښتیانۍ ادعاډېر ښه ثبوت دی. انس بن مالک وایي: زه لس کاله د رسول الله (ص) په خدمت کښې وم او په دغه دومره موده کښې یې ماته کله (اف) هم ونه ویل څه مې چه کړي نه یې دي ویلي چه ولې دې وکړه، کوم کار مې چه ندی کړی بیا یې هم داندی ویلی چه ولې دې ونکړ، له یوه خدمتګار سره په لسو کالو کښې دغه شان سلوک کومه عادي او وړه خبره نده ښائي چه ډېر علم او تربیت خاوندان هم له خپلو ډېرو ګرانو زامنو سره دغه شان رویه ونکړی شي چه په لسو کالو کښې ورته (اف) قدرې هم ونه وایي. داکیدی شي چه یوه زړه سواندي مهربانه سړی کله د عفوې او حلم ډېر عالی مثال قایم کړی حتیٰ چه د خپل څوی قاتل یا خپل قاتل د مرګ د سلګیو په وخت کښې معاف کړي مګر ټول عمر په مختلفو احوالو کښې د غومره ضبط نفس او په نفسي حالاتو تسلط لرل خارق العاده امردی.
د احد په جنګ کښې چه د حضرت محمد (ص) غاښ مات او مبارک مخ یې زخمي او کړم شو نو اصحابو د ډېر قهر په وجه له دوی څخه وغوښتل چه د دښمنانو د تباهۍ دعا وکړي او لعنت پرې ووائي مګر رسول کریم صلی الله علیم وسلم وفرمایل زه د لعنت ویلو او ښیرو کولو دپاره نه یم راغلی بلکه د رحمت په حیث سمې لارې ته د بلنې دپاره استول شوي یم. (اَللّٰهُمّ اِهدِ قومِي فَاِنَّهُم لَايَعلَمُونَ). دهغه چا معافول چه په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې یې د قتل په اراده توره راوایستله، هغې یهودۍ ښځې ته سزا نه ورکول چه د پسه په غوښه کښې ئې ورته زهر ګډ کړي و او په خپل جرم ئې اعتراف هم وکړ د عفو او بخښنې برجسته مثالونه دي.

جود او سخا:

د رسول الله (ص) کرم او سخاوت د کیفیت او کمیت په لحاظ ساري نلري، او د خپلو خصوصیاتو په وجه ئې منحصر بفرد صفت ګڼلی شو بلکه ویلی شو چه سخاوت نه وایثا رو چه مقام او منزلت یې له سخاوت نه ډېر لوړ دی.
له خپل ډېر مال نه لږ څه نوروته ورکول یا له خپل حاجته زیات مال صدقه کول جود او سخا بللی شو مګر ځان محرومول، خپل نفس خوارول او نور مړول بلکه غني کول هماغه صفت دی چه په قرآن مجید کښې یې ستاینه شویده: (وَيُؤْثِرُونَ

(c) ketabton.com: The Digital Library

عَلَى أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ الحشر آيت ۹) هغه درياضت او دمشقت ژوند چه رسول الله (ص) درلوده له حده زيات فقيرانه او غريبانهٔ مگر دا د بيوسۍ په وجه او دمجبوريت له مخې څخه نه و بلکه اخلاقی غايه او پايه يې در لوده او همدغه قرآنی منظور پکښې مضمرو.

قرآنی فلسفه ډېر شخوند او ډېر خوند ژوند مردودگڼي ځکه مترفين او د ناز او نعمت خاوندان په مکرر او موکد ډول غندي او بد ورته وايي قرآن کريم په ډېر وضاحت او صراحت بډايان او متمولين د هر ديني نهضت او ارتقائي حرکت په مخکښې سدگڼي او د زاړه ارتجاعي حال محا فظين يې بولي.

هغه اسلامي ژوند چه الهی کتاب او نبوي سنت يې د مسلمانانو دپاره خوښوی که مسلمان يې په ځان باندې تطبيق کړي طبقات له مينځه ځي او د غني او فقير مسئله په ښه شان حل کېږي.

د رسول الله (ص) دژوند عملي اړخ همدغه وجه د دنيا مال يې لکه غليم خپل کورته نه پرېښوده او نه ئې په کورکښې ځای ورکاوه هرڅومره مالونه به چه ورته راغله په فقيرانو او مستحقينو به يې ويشل او تش د قوت لايموت په اندازه يې ډېرلږ څه ځانته ساتل مگر څومره چه په ځان سختگير و هغومره په نورو زهير واو بخششونه يې بې حسابهٔ. وايي چه دحنين په ورځ رسول الله صلی الله عليه و سلم صفوان بن اميه ته د پسونو دومره رمې وبښلې چه يوه لويه دښته پرې ډکه شوه.

په همدغه ورځ يې ابو سفيان ته څلويښت اوقيې سپين زر او سل اوښان ورکړه د هغه زامنو معاويه او يزيد ته او حکيم بن حزام ته يې هم سل سل اوښان وبښل، مگر حکيم بن حزام سل اوښان نورهم وغوښتل او هغه يې هم ورکړه.

دغه شان نورډېرو کسانو ته لکه: نصر بن حارث، اسيد بن جاريه، حارث بن هشام، قيس بن عدي، سهيل بن عمر حويطب بن عبدالعزی اقرع بن حابس عينيه بن حصن، مالک بن عوف، عباس بن مرداس، مخرمه بن نوفل، علا بن حارثه سعيد بن يربوع، عثمان بن وهب او هشام بن عمرته په دغو بخششونو کښې چا ته سل چا ته پنځوس او چاته څلويښت اوښان ورسيدل او عباس ته خوئې دومره سره زر ورکړه چه جگولی يې نشوه، پدې دومره ډېرو مالونو کښې رسول الله (ص) پخپله خپل کورته هېڅ يونه وړل او اهل بيتو دغه شپه په نهره تېره کړه.

ايا خپل ځان په مطلق حرمان کښې ساتل او په نورو باندې د کرم او احسان بارانونه ورول معجزه نده؟ څوک چه په يوه ورځ دغومره فياضي لري کله چه له دنيانه رحلت کوي هرچاته دا څرگند يږي چه په کورکښې يې داوربشو له ډوډۍ پرته نورڅه نشته او د جنگ زغره يې په يوه يهودي د کورد نفقې دپاره گروکړيده، دغه راز غيرعادي ژوند چه انساني غرايز بې مهار کړي و او عادي عقل ورته حيران حيران کتل خارق العاده امر دی.

دشرک او بت پرستۍ په وطن کښې دعربو مختلف او يو له بله مخالف قبايل چه لونې به ئې ژوندي خښولې او ابوجهل يې دجهالت سمبول و دا ټول دتوحيد په يوه کلمه راغونډول او يو داسې ملت او امت ترېنه جوړول چه اسلام په اسيا، افريقا او اروپا کښې خپورکړي او دجهان دين او آئين بدل کړي که معجزه نه وي نوڅه به وي؟

دا منوچه فاتحين او جهانگيران په دنيا کښې ډېرپيدا شوي چه خپل پريوتې او بې نام ونشانه قوم يې تاريخ ته بريالی او توريالی ښودلی او خپله امپراطوري يې په نورو قهراً منلې ده مگر ديوه ملت معنوي اوروحي سويه لوړول په اخلاقو کښې لوی بدلون راوستل او انسانيت معراج ته رسول دچنگيزاو هلاکو، داسکندر او ناپليون کار نه دی.

حضرت محمد صلی الله عليه و سلم چه نه سړي ئې سړي کړه او سړي يې ملکوتي مقام ته ورسول دداسې معجزې خاوندی چه بشري تاريخ يې کامل مثال نشي ښودلی.

په زور او قوت ډېرخلک غلامول کوم خارق العاده کار نه دی غلامان ازادول او دضعفيانو مرسته که څه هم دخير و احسان عالی مثال دی مگر اعجاز ندی، خوغلامان او ضعيفان له سردارانو او سرکردگانو سره برابرول بلکه په هغوی باندې يې لوړول او يو حبشي دنيک عمل په وجه له قريشي نه ښه گڼل محمدي معجزه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيدبن حارثه:

درسول الله(ص) په مواليوکښې زيدبن حارثه زيات شهرت لري، دی دبی بی خديجې غلام و چه رسول الله(ص) ته يې بخښلی و. رسول الله(ص) هغه ازاد کړاو خپل ځوی يې وګاڼه ځکه به خلکو زيدبن محمد باله ترڅو چه داآيت: (أُدعُوا هُم لِاٰبَائِهِم) نازل شواوپس له هغه زيدبن حارثه وبلل شو.
کله چه دزيد پلار حارثه او تره يې کعب دزيد په لټون مکې ته راغلل او دی يې له حضرت محمد (ص) سره وموند نوله رسول الله صلی الله عليه وسلم نه يې خواهش وکړچه زيد دوی ته وسپاري حضرت محمد (ص) وويل که زيد له تاسوسره ځي هيڅوک يې مخه نه نيسي مګر زيد تګ ته غاړه کېنښنبوده او رسول الله(ص) يې ترهرچا بهتر وګاڼه.
موالي که څه هم له غلامۍ څخه ازاد ومګر بياهم عربو مخصوصا قريشو خپل سيالان نه ګڼل او دکفائت له نعمته محروم و.
دمواليو له جملې څخه هيڅا ته دا حق حاصل نه و چه دقريشو خور يا لور په نکاح کړي او دهغوی اشرافيت ته صدمه ورسوي.
رسم و رواج پدې کارډېر سخت بنديزلګولی و مګر حضرت محمد (ص) په اسلامی تعليماتو ټول خلک اسلامی اخوت ته رابلل او هر راز امتيازات او تبعيضونه يې له مينځه وړل يوازې تقوی او نيک عمل يې دفضيلت معيار ګاڼه اوبس. ځکه يې دخپلې ترورلور (زينب دجحش لور) زيد ته په نکاح کړه او دعرف او عادت بت يې مات کړ. داکار په هغه وخت کښې له هغه اشرافی ذهنيت سره له معجزې نه کم نه و. هغه وخت لا څه چه اوس به هم په امريکا غوندې ازاد اومترقي هيوادکښې څوک حاضر نشي چه له يوه تور پوستکې سره دغه راز معامله وکړي.
حضرت محمد (ص) په خپله کورنۍ کښې دغه تبعيض او امتياز له مينځه ويوړمګر هغه توافق چه دښځې او ميړه ترمينځ په کاردی اوپه نفسياتي کيفياتو پورې تعلق لري د زيد او زينبې ترمينځ موجود نه وه ځکه دغه ازدواج تراخرعمره دوام ونکړ اوڅه موده وروسته زيد دزينبې دېرېښودوپه باب خپله اراده حضرت محمد (ص) ته ښکاره کړه دوی ورته دعقد د دوام توصيه وکړه مګر زيد دخپل معذرت په وړاندې کولو اصرار وکړ او داعقد فسخ شو.
رسول الله(ص) دخدای په امر بيا زينب ځانته په نکاح کړه چه په دغه وسيله دهغې په زخمې زړه ډېره ښه پټۍ ولګيده.
ديوه ازاد شوي غلام مطلقه په نکاح کول يوبل اخلاقي درس وچه خپلو پيروانو ته يې ورکړاو ددغه کار عار يې له مينځه يووړ.
دزيد بن حارثه خبره په همدغه ځای نه تماميږي کله چه رسول الله(ص) دڅړ زره مسلمانان د موته ښارته چه په شام پورې مربوط ؤ دغزا دپاره لېږل او دا دمسلمانانولومړی جنګ و چه دهجرت په اتم کال د روم دقيصر له امير اومسيحيانو سره کيده نو د دغه اسلامي لښکر امير د رسول الله(ص) لخوا زيدبن حارثه وټاکل شو.
په دې لښکر کښې جعفر بن ابيطالب دحضرت علی کرم الله وجه وررور او د پيغمبر دتره زوی، عبد الله بن رواحه، خالدبن وليد دعربو مشهور قهرمانان او نور قريش شامل و يعنې دقريشو سرداران چه جنګی مهارت اوقابليت يې درلود دزيد سپايان و.

اسامة بن زيد:

دزيد بن حارثه زوی اسامة هم رسول الله(ص) دمسلمانانو دهغه لښکر مشر وټاکه چه د روم غزا ته يې ليږه پدې لښکرکښې مهاجرين او انصارپه ډېرزيات شمير شامل واو په دغه حمله کښې حضرت ابوبکرصديق (رض) حضرت عمر(رض)، سعدبن ابی وقاص غوندې لوی لوی شخصيتونه داسامة له فرمان لاندې و.
د اسامة عمرپه دغه وخت کښې له (۱۷) کالونه زيات نه و ددغسې نوي ځلمي لاس لاندې دغه راز مهم اشخاص په اطاعت او انقياد مامورول او دهغوی له خوا په خوښۍ ددغه امرمنل دنفس د تزکيې ډېرښه ثبوت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز اخلاقي تربيه او دفداكارۍ روحيه په خپلو پيروانو كښې پيدا كول چه دډېرلوى اجتماعي مقام او منزلت خاوندان او داوليت او الويت حق لرونكي دېته حاضر شي چه د اسلام د خدمت دپاره د موالیو له جملې څخه له ځانه ډېر كشر سړى په مشرتوب ومني او د هيڅ راز كسرشان احساس ونكړي كه خارق العاده كارنه وي نو څه به وي؟
درسول الله (ص) دغه امر په داسې وخت كښې صادر شو چه دى د مريضۍ په بستر كښې و او دلښكر له خوځيدو نه دمخه يې ظاهري ژوند خاتمه ومونده او حضرت ابوبكر (رض) د اسلام لومړى خليفه شو.
په دغه حال كښې چه ابوبكر صديق (رض) په انتظامى چارو ډېر زيات مصروف و او ډېر مشكلات يې په مخكښې و بيا يې هم درسول الله (ص) په امر كښې تاخير جائز و نه ګڼه او سمد لاسه يې د اسامة د حركت د پاره لازم ترتيبات ونيول. خليفه په خپله له دغه لښكر سره د مشايعت او وداع د پاره له مدينى نه د باندې پياده روان ؤ. او اسامة په آس سپور و، هغه كه هر څو مره اصرار وكړ چه يا به خليفه هم په آس سپرېږي يا به دى له آس څخه كوزېږي خو حضرت ابوبكر صديق (رض) قسم ياد كړ چه نه به ته كوزېږي او نه به زه سپرېږم.
په دغه وخت كښې حضرت ابوبكر (رض) د حضرت عمر (رض) مرستى او مشورې ته ډېر احتياج درلود او هغه يې د اسامة له اجازې څخه نشو پاتې كيدى ځكه يې اسامة ته وويل: كه ما سره دا مرسته وكړې چه عمر راته پرېږدې څو مره به ښه وي. هماغه وچه حضرت عمر (رض) د اسامة په اجازه له خليفه سره پاتې شو او نور لښكر غزا ته روان شو. دا و درسول الله (ص) هغه كامل روحي نفوذ چه د خپلو اصحابو د روح په اعماقو كښې يې درلود او په ډېر قوي ايمان يې د هغوى نفسي او شعوري حالت بيخي بدل كړى و.
درسول الله (ص) نه وروسته هم دغه عالي اخلاق تريوه وخته په اصحابو كښې باقي ؤ او اسلام په همدغه قوي روحيه مخ په ترقي روان و مګر د حضرت عمر (رض) د خلافت له ختميدو وروسته اسلامي تربيه او اسلامى اخلاق مخ په ټيټيدو شوه او ښكاره تغيرپكښې راغى.

حضرت ابوبكر صديق (رض):

د اسلام لومړى خليفه چه درسول الله (ص) له وفاته وروسته د خلافت لوړ مقام ته ورسيده، دغه لوړ او عالي مقام دده په وضع او حال كښې هيڅ تغير پيښ نه شو كړى او څنګه چه و هغسې و، خلافت او رياست په هرسړي كښې ارو مرو يو څه تغير راولي، هر څوك چه اولو الامر شي او خلك يې په اطاعت مكلف شي د جاه وجلال او شان وشوكت له اغيزې لاندې راځي او بايد چه راشي مګر درسول الله (ص) ځينې اصحاب له دغه تاثير لاندې رانغله او له ډېر اقتدار سره بيا هم متواضع متقيان او د خداى د مخلوق رښتوني خدمتګاران و نه باداران.
خلافت دا ونكړى شوچه حتى د ابوبكر صديق (رض) د استوګني په كور كښې څه جزئي تغير راولي په خپله دى خو لا پرېږده هماغه وړوكى كورچه له مدينې نه د باندې ده درلود له خلافت نه وروسته هم دده د استوګني ځاى و او څه فرق پكښې رانغى لكه چه پخوا به كله پياده او كله په خپل شخصي اس مدينې ته راته، پس له خلافته يې هم تګ او راتګ كله پخپل هماغه اس و او كله به پلى روان و يعنې د بيت المال په اس نه سپريده.
ده غوښتل چه په خلافت كښې هم له بيت المال نه څه وانخلي او د خپل لاس په ګټه ژوند وكړي يعنى د خلافت د چارو د اجراكولو سره خپل كار وكسب هم وكړي او يې معاشه دغه درنه وظيفه په غاړه واخلي مګر مسلمانانو اجازه ورنكړه او و يې ويل له دغه لوى اجتماعي خدمت سره بل شغل امكان نه لري ته بايد د ځان او خپل عيال د قوت په اندازه له بيت المال څخه معاش واخلې او هغه معاش هم خلكو د كفايت په قدر وټاكه خو كله چه خليفه وفات كيده نو امر يې وكړ څه چه ده له بيت المال څخه اخيستي دي دده له مال څخه دې بيت المال ته مسترد شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حضرت ابوبکر (رض) لکه چه له خلافت نه پخوا دضعیفانو دمرستې په لړ کښې دیوې ضعیفې کونډې مېږې ورته لوشلې له خلافته وروسته بې هم دغه کار دخدای دپاره کاوه.

حضرت عمر (رض):

داسلام دوهم خلیفه چه دکسری او قیصر دوه لوبې امپراطورۍ بې له اغیزې لاندې شوې او د مسلمانانو بیت المال دده په وخت کښې له حده زیات غني و بیاهم ده خپل نفس ددنیا له خوندونو او نعمتونو محروم کړی و او ژوند بې ډېر فقیرانه و یوازې دانه چه مادي عیش اولذت بې په ځان حرام کړی و بلکه معنوي او احساسي لذتونه بې هم په نفس درولي و.
وایې چه یوه ورځ دغه ستر خلیفه چه دعدالت له هیبته بې د زورورو زړونه رپیدل د اوبو مشک په شاکړی و چه خلکو ورته په حیرت او تعجب کتل، دده ځوی چه په مخه ورغی نو د انکار په ډول بې ورته وویل: داڅه کوې؟ خلیفه ځواب ورکړ، نفس ته مې عجب او غرور پیدا شوی غواړم چه ذلیل او حقیر بې کړم.
همدغه خلیفه چه دحج دفریضې په اداکولو کښې بې له خپلو ملګرو سره شپاړس دیناره مصرف کړې و دتاسف په ډول بې وویل: بیت المال ته مو ډېر زیان ورساوه یو خلیفه چه دخپل مصرف دپاره د ورځې دوه درهمه له بیت المال څخه اخلي او په قوت لایموت قناعت کوي باید شپاړس دیناره مصرفول له حده تیری وګڼي.
دحضرت عمر(رض) دغه سختګیري یوازې په ځان باندې وه او خپلو عمالوته بې کافي معاشونه ورکول مثلا عمار بن یاسر دکوفې والي ته بې په میاشت کښې شپږ سوه درهمه ورکول او د ورځې نیم پسه له څه اوړو سره همدارنګه عبدالله ابن مسعود ته بې یوسل درهمه او د ورځې دیوه پسه څلورمه برخه ورکوله، عثمان ابن حنیف ته یوسل او پنځوس درهمه او په ورځ کښې دپسه ربع.
حضرت عمر (رض) د اسلامی روحیې په بنا داسیاست ډېر ښه عملي کاوه چه صالح اشخاص او دتقوی خاوندان بې که موالی هم و له هغو قریشو نه ډېر ښه ګڼل چه اسلامی پایه به بې ټیټه وه او ضعیفان ورته له زورورو نه ډېر محترم و.
په همدغه اساس بې عماربن یاسر چه دموالیو له جملې څخه و دکوفې والي کړی و.
وائي چه یوه ورځ دده په دروازه کښې ابوسفیان بن حرب، سهیل ابن عمر، حارث ابن هشام او دقریشو نور سرداران ولاړ و اوله دوی سره صهیب اوبلال هم چه دموالیوله جملې څخه و دخلیفه دلیدو په انتظار کښې شریک و، خلیفه اول خپل حضورته صهیب او بلال وغوښتل اونور هماغسې منتظرپاتی شو، دابوسفیان پزه له ډېر قهره وپرسیده او په ډېرتاثر بې وویل: داسې ورځ هم راورسیده چه مریان غوښتل کېږي او مونږ په دروازه کښې ولاړ پاتې کېږو.
دحضرت عمر (رض) دغه کار تصادفي یاغیر ارادي نه و هغه پدې ډېر ښه پوهیده چه داکار دقریشو په سردارانو اوخصوصاً په ابوسفیان څومره درنه روحي اونفسیاتي اغیزه لري مګر اسلامي روحیه او دیني مقدسه غایه په ده حاکمه وه او ځان ئي اخلاقاً او دیانتاً مجبور ګاڼه چه همدغسې وکړي.
دقرآن کریم په سورت قصص کښې دفرعون او هامان په مقابل کښې دضعیفانو اوناتوانو خلکو دقوي کولو او دهغوی دخوارولو اوذلیلولو بیان: (وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ القصص آیت ۲) همدغه اسلامي روحیه څرګندوي چه ترجمه ئي داده: غوښتل موچه دځمکې له ضعیفانو سره احسان وکړو او پیشوایان بې وګرزوو، دځمکې وارثان او صاحبان بې کړو، فرعون وهامان او ددوی لښکر وته دضعیفانو له لاسه هغه عذابونه وښیوچه دوی ترېنه حذر کاوه.
دادی دخدای هغه قانون چه قرآن بې بیانوي او د الهي سنت په حیث تاریخي سابقه لري.
حضرت عمر(رض) داسلام دغه اساسي هدف ډېر ښه تشخیص کړی و او دخپلې خط مشې اصلي مرام بې باله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو وخت عمر ابن الخطاب په مکه کښې ولیدل چه د قریشو سرداران په ډوډۍ ناست او خدمتګاران ورته ولاړ دي ځکه بې په قهر وویل: (مَالِقومٍ یَستَاْ ثِرُونَ عَلیٰ خُدّامِهِم) یعنی نه ښایي چه یو قوم ځان له خادمانو نه غوره وګڼي، بیا یې خدمتګاران په یوه دستر خوان له خپلو صاحبانو سره په ډوډۍ کښېنول او دغه امتیاز یې مردود وګاڼه.

دغه خلیفه چه په عسفان نومی ځای کښې یې د مکې عامل او په اوسنۍ اصطلاح والي (نافع ابن حارث) ولید پوښتنه یې ترې وکړه چه د خپل قایمقام دې څوک پرېښود هغه وویل: ابن ابزي مې پرېښود. خلیفه بیا پوښتنه وکړه: ابن ابزي څوک دی؟ نافع وویل: زموږ له موالیو څخه یو تن.

عمر (رض) وویل: مولی دې خپل خلیفه پرې ایښی دی؟ نافع ځواب ورکړ هغه د قرآن قاري او په فرایضو ښه پوه سړی دی.

حضرت عمر (رض) وویل: ایا زموږ پیغمبر دا ندي ویلي: (اِنّ اللهَ یَرفعُ بِهذَا الکِتَابِ اَقوَاماً وَیَضَعُ بِهِ اٰخَرِینَ) یعنی پاک خدای د دې کتاب (قرآن) په وسیله قومونه لوړوي او نور راټیټوي. پس له هغه نافع پوه شو چه د حضرت عمر دغه پوښتنه د انکار د پاره نه وه د استفهام د پاره وه. او غوښتل یې چه د ابن ابزي په مزیت پوه شي. که داسې نه وای نو ده به ولې عمار بن یاسر د کوفې والي کاوه او ولې به یې صهیب او بلال له ابوسفیان نه د مخه خپل حضور ته غوښتل. بله دا چه د حضرت عمر نه چا پوښتنه وکړه چه وروسته له تا نه به څوک د خلافت د پاره مناسب وي او د شورۍ په غړو کښې درته کوم یو ډېر وړ معلومېږي.

ده وویل: (لَوکَانَ سَالِمٌ مَولیٰ اَبِی حُذَیفَةَ حَیاً لَوَلّیتُهُ) که سالم د ابی حذیفة مولی ژوندی وای ما به وړګڼلی و. د شورۍ غړي دغه کسان و: عثمان، علی، طلحه، زبیر، عبدالرحمن بن عوف، سعد بن ابی وقاص او عبدالله بن عمر یعنی د ده خپل زوی چه د رایې حق یې ورکړی نه و مګر په شورۍ کښې یې شامل کړی و.

حضرت عمر په خپل خلافت کښې معاشونه او عطایا په دې اساس ورکول چه په اسلام کښې د چا سابقه زیاته ده او په څومره غزاګانو کښې له رسول الله (ص) سره ملګری و مګر دا قاعده یې د اسامة بن زید په حق کښې ماته کړه ځکه چه هغه ته یې څلور زره درهمه وټاکل او خپل ځوی عبدالله ابن عمر ته یې درې زره درهمه ټاکلي و. عبدالله د اعتراض په ډول وویل: زه په ډېرو غزاګانو کښې شامل شوی یم چه اسامة پکښې ګډون نه درلود او سابقه مې له هغه نه زیاته ده مګر د هغه معاش ډېر او زما لږ دی. حضرت عمر وویل: هغه له تا نه په رسول الله (ص) ډېر ګران و او پلار یې هم ستا له پلار نه رسول الله (ص) ته محبوب و.

حضرت علی کرم الله وجهه:

د اسلام څلورم خلیفه په داسې وخت کښې د خلافت قبلولو ته مجبور شو چه اسلامي تربیه او اسلامي اخلاق مخ په ځوړ و او مسلمانان د ډېرو عظیمو فتوحاتو له برکته د ډېرو شتو خاوندان شوي و.

ثروت او بډائي له ځان سره عیاشي او تن آسایي راوړي، په زړونو کښې د جاه وجلال مینه پیدا کوي او غفلت زیاتوي.

څوک چه په دنیا پورې زړه وتړي او د نفسي خواهشاتو پنډې شي په اخلاقو کښې یې بدلون راځي او روحاني تعلقات یې کمېږي.

د حضرت عمر(رض) له خلافته وروسته د حضرت عثمان(رض) په خلافت کښې مسلمانان که څه هم د هیوادونو په فتح کولو او د اسلام په خپرولو کښې کامیاب و مګر له دغو کامیابیو سره معنوي او اخلاقي انحطاط هم ملګری ؤ.

په مسلمانانو کښې د اقتدار او شخصي ګټو مینه را ژوندۍ شوې وه حرص وهوس غځونې شروع کړې وې، امویانو د موروثي سلطنت خوبونه لیدل او ځانونه یې د سبا ورځې د پاره قوي کول.

د خلافت په باغ وبڼ کښې د حکم او مروان په شان بدبوټي پیدا شوي و، سیاسي رشوتونه رایج شوه او د ضمیرخرڅولو تجارت په مزه کښې و. حضرت علی د دغه بازارسړی نه و او د وخت ناوړه غوښتنې یې ردولې. ده په موقت ډول هم دیوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسيلې په حيث مسلک له سياست څخه نه قرباناوه او د اخلاقي انحراف په بيه يې سياسي کاميابي لويه ناکامي ګڼله.
دی په دې پوهيده چه ديني جذبه په خلکو کښې ضعيفه شويده او اکثر اشخاص دهغه چا ملګري کېږي چه ددوی ضميرونه په پيسو رانيسي يا يې اقلاً په وعدو خوشحالوي مګر ده داکار نه کاوه او سمه لاره يې نه پرېښوده هيڅاته يې بې شرعي استحقاقه څه نه ورکول او نه يې څوک په طمع کښې ساتل.
کله چه ده ته ده ورور عقيل په ډېر لوی اميد راغی چه له بيت المال نه دومره څه ورکړي چه نيستي يې غوڅه شي نو ده امام حسن ته وويل: زمابرخه چه له بيت المال څخه راووته له خپل تره سره بازار ته لاړشه يو جوړ نوي جامې او نوې پڼې ورته واخله، همدغه عقيل چه له ده نه خوابدی حضرت معاويه ته ورغی هغه له بيت المال څخه سل زره درهمه ورکړه.
د سياست تقاضا همدغه وه چه ورور له ورور نه په دغه ډول بيل کړي مګر ديانت او مسلکي تقوی حضرت علي ته اجازه ورنکړه چه د بيت المال پيسې د سياسي مصلحت د پاره ولګوي.
حضرت علی به ويل: زه پوهېږم چه څه شی تاسو اصلاح کوي مګر نه غواړم چه د ځان په فاسدولو تاسو اصلاح کړم.
دده په عقيده هغه څوک بريالی نه و چه ګناه پرې بريالۍ شي.
ده هغه غالب مغلوب ګاڼه چه په ناجايزه طريقه او وسيله يې غلبه حاصلوله.
يو مصلح اخلاقي لارښود دا نه خوښوي چه دوخت په تقاضا خپله لاره بدله کړي او د سياسی مصلحت دپاره مسلکي اصول قربان کړي.
علی کرم الله وجهه غوښتل چه د رسول الله (ص) او دوو لومړيو خليفه ګانو په لاره مستقيم لاړشي او هيڅ راز انحراف ونکړي مګر مسلمانانو په عمومي صورت هغه اخلاق او ديني احساسات بايللي وچه دهغوی په زمانه کښې يې لرل.
همدغه اخلاقی انحطاط او معنوي سقوط ددې باعث شو چه په اسلام کښې رخنې او تفرقي پيدا شي او فتنة الکبری ته لاره خلاصه شي دهمدغه فاحش تغير په وجه اسلامي زعامت خپل عظمت بايلود او نتيجه يې دا شوه چه بالاخره يزيد او يزيديان د قدرت خاوندان شوه او اداري دستګاه بيخي فاسده شوه.
د رسول الله (ص) له رحلت څخه پنځوس کاله وروسته د مسلمانانو دا حال وچه د کوفې والي زياد ابن ابيه به مسلمانان مجبورول چه په مجامعو کښې د منبر په سر علی او اهل بيتو ته کنځلې وکړي او فحش وو ايي که چابه لدې خبرې انکار کاوه نو په ډېرې بې رحمۍ به وژل کيده حال دا چه قرآن په ډېر صراحت خپل پيروان له کنځلو نه ډېر سخت منع کړيدی که څه هم مقابل لوری کافران او مشرکان وي: (وَلاَ تَسُبُّواْ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللّهِ ......الانعام آيت ۱۰۸).
زياد ابن ابيه د کوفې والي هغه سړی وچه مور يې (سمية) له ابو سفيان سره بې نکاح شپې تيرولې او رسمي ميړه يې بل څوک و، همدغه وجه وه چه ده ته ابن ابيه ويل کيده او معلوم پلار يې نه درلوده.
ده د دې دپاره چه نسب يې له معاويه سره ګډ شي او دهغه ورور وبلل شي په رسمي محفل کښې يې دا خبره اعلان کړه چه دی د ابو سفيان ځوی دی او د خپلې مورله رسمي او قانوني ميړه څخه ندی پيدا شوی او دا د اخلاقي انحطاط ډېر برجسته مثال دی.
د رسول الله (ص) ډېر ګران لمسی امام حسين(رض) د زياد ابن ابيه په امر له او يا تنو ډېرو نژدو خپلوانو، ښځو او ماشومانو سره په کربلا کښې د عمربن سعد بن ابی وقاص په لاس ووژل شوه دا حقيقت ډېر ښه څرګندوي چه په مسلمانانو کښې څومره لوی بدلون راغلی و.
دهمدغه عمر پلار سعدبن ابی وقاص هغه سړی وچه د احد په غزا کښې يې د خپل سر په سودا په ډېرې ايمانداری او فداکاری له رسول الله (ص) څخه په ډېر سخت خطرناک حالت کښې تر اخره په ډېر وزيا تو غشو ويشتلو بې مثاله مدافعه وکړه او په همدغه وجه په ډېرو خاصو اصحابو (عشره مبشره)کښې حساب شو.
د اسلام په تاريخ کښې که څه هم د يزيديانو توره منحوسه دوره د اخلاقی مفاسدو او ناوړه اعمالو يو طغياني حالت و چه قهقرائي رجعت ورته ويلی شو مګر د غو تولو شوموحوادثو ونکړی شوه چه د اسلام عميق معنوي تاثيرات بيخي له مينځه يوسي او د اسلامي اخلاق وجرړې وباسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه معنوي او ظاهري خزان د اسلام باغ و بڼ سپيره ډاګ کړ او ښاروي ېې پکښې وښرول مګر له خاورو لاندې نيلې ريښې ېې محوه نشوې کړې او په دغه ګلشن کښې کله ناکله ډېرښه بوټي وټوکيدل چه په دغه جمله کښې عمر بن عبد العزيز د حضرت عمر بن خطاب ډېر ښه پيرو ګڼلې شو.

عمر ابن عبد العزيز:

د خلافت د عهد وروستی ځلانده ستوری همدغه مبارک شخص دی چه اسلامی روحيه ئې په ډېر ښه شان تمثيل کړه.
کله چه ده د خلافت په نامه د سلطنت واکې په لاس کښې ونيولې منبر ته وخوت او داسې ئې وويل:
((...... زه په يوه داسې کار کښې له ازميښت سره مخامخ شوم چه ما نه غوښته او تاسو هم د انتخاب له لارې دا کار ما ته نه دی راسپارلی دغه دی ما خپل ځان خلع کړ او تاسو اختيار لرئ چه هرڅوک انتخابوئ....)) وروسته له دغې خطابې له هرې خوا دا اوازونه اوچت شوه چه موږ ته انتخاب کړې تا غواړو او په تا ويارو اې اميرالمومنينه !
وروسته تردې خليفه بيا خلک مخاطب کړه او وئې ويل: په دې يوه شئ چه مخلوق ته داسې اطاعت نه ښايي چه هغه د خالق په معصيت کښې وي. که څوک د خدای اطاعت کوي اطاعت ئې واجب دی او که له خدايه غاړه غړوي په چا باندې د اطاعت حق نه لري. تاسو تر هغه حده زما اطاعت وکړئ ترڅو چه زه د خدای فرمان وړم که هروخت مې د خدای له امر سر وغړاوه نو بيا زما امر ته غاړه مه ږدئ.
پس لدې نه عمر ابن عبد العزيز سمدلاسه د تېرو مظالمو په ردولو کښې اول له ځانه شروع وکړه کوم مالونه چه ده ته د اسلافو اقتدار په ميراث پرېښی وهغه ئې د مسلمانانو بيت المال ته مسترد کړه حتی چه هغه قيمتي ګوته ئې چه په ګوته وه او وليد ورکړې وه هغه ئې هم له لاسه ور وايستله، کومې ځمکې چه يو ځای اوبل ځای ده ته ورکړه شوې وې ټولې ئې پرېښودې يوازې يو کاريزئې چه په سويدا کښې په خپلو پيسو ويستلی وځانته وساته چه په کال کښې ئې يوسل او پنځوس ديناره کله لږ کم کله لږ زيات حاصل ورکاوه، اوده خپله ګذاره پرې کوله يعنې له بيت المال څخه ئې هيڅ نه اخيستل او ټول عايدات ئې همدغه و.
يوه ورځ چاورته وويل چه عمر ابن الخطاب خوله بيت المال څخه دورځې دوه درهمه اخيستل ته ئې هم بايد واخلې عمر ابن عبد العزيز وويل هغه په خپله څه نلرل ځکه ئې اخيستل زه خودومره څه لرم چه ګذاره مې پرې وشي.
دده ښځه د عبد الملک بن مروان لوروه او پلار ئې څه قيمتي جواهر د تحفې په ډول ورکړی و عمر فاطمې ته وويل: ته اختيار لرې چه په دې دوو خبرو کښې هره يوه منې او هغه دا چه يا دغه جواهرات بيت المال ته وسپاره يا ماته اجازه راکړه چه له تانه بيل واوسېږم ځکه چه زه او دغه جواهر په يوه کوټه کښې نشو ياتې کيدی.
فاطمې وويل: يا اميرالمومنينه ! ماته له دغو جواهرو اودې څوچنده جواهرونه ته ښه ئې هماغه وچه جواهر هم بيت المال ته وسپارل شوه، په دغه ډول هغه ټول مالونه چه په غير عادلانه توګه له يوه اوبل سره جمع شوي و اود بيت المال حق و بيرته بيت المال ته مسترد شوه او اسلامي عدالت بيا قايم شو.
کله چه عمر ابن عبد العزيز وفات شو او يزيد ابن عبد الملک اميرالمومنين شو نو خپلې خور فاطمې ته ئې وويل: ته کولی شې چه خپل جواهر له بيت المال نه بيرته واخلې، هغې وويل: ما د عمر په ژوند په خپله خوښه بيت المال ته سپارلي دي د هغه له مرګه ئې وروسته هم بيرته نه اخلم. هماغه وچه يزيد هغه جواهر په خپل اهل وعيال وويشل او له بيت المال نه بيا شخصي ملکيت او عين المال ته لاړل.
داؤ د هغه لوړ و اسلامي اخلاقو ځينې ممثلين چه حضرت محمد صلی الله عليه وسلم د خپل سيرت او عمل په وسيله په خپلو پيروانو کښې پيدا کړي ؤ.
هغه محمد (ص) چه مسلمانانو ته له ځانه او له مورو پلاره ډېر ګران و او ايمان ېې پرې راوړی و په ورځنې ژوند کښې ځانته په کوم شخصی امتيازنه وقايل او له نورونه ئې څه فرق نه درلوده. همدغه عملي تعليم او تربيت و چه اغيزه ئې دده

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصحابو او دهغوی په وسیله په تابعینو او تبع تابعینو کښې ثم فثم دسکې دضرب په شان باقي پاتې شوه او انفوسو کښې ئې داسې لوی معنوي بدلون راووست چه ددایمي معجزې حیثیت او ماهیت لرې.
دا اغیزه کله لږ او کله ډېره د اسلام په نخبه اشخاصو کښې د کامل انسانیت مظهر بللی شو چه ځینې نور مثالونه ئې دادي:

ابو عبیده بن جراح:

درسول الله(ص) په اصحابو کښې ابو عبیده ډېر لوړ مقام او منزلت درلود ، دی هغه وخت د اسلام منونکی او د پیغمبر (ص) ملګری شو چه د مسلمانانو شمیر لاځلو پښتو تنو ته نه و رسیدلی او د اسلامي سابقې په لحاظ له حضرت عمر نه دمخه دی.
رسول الله (ص) دی په ډېرو خاصو اصحابو (عشره مبشره) کښې شمیرلی و او د امین الامة لقب ئې ورکړی و.
دغه جلیل القدره صحابی د حضرت ابوبکر صدیق په خلافت کښې په شام کښې د اسلامي لښکر وعمومي قوماندان وچه حضرت ابوبکر(رض) دده په ځای خالدبن ولید مقرر کړاو ده ته ئې ولیکل زه په دې ښه پوه یم چه ته په دیني لحاظ له خالد څخه بهتر او افضل یې مګر په جنګ کښې هغه خاص مهارت او زیرکي لري ځکه مې هغه په تا باندې امیر کړ ته دهغه اطاعت کوه او له امرنه ئې سرمه غړوه.
ابو عبیده چه دنبوي اخلاقو په پیروی خپل نفسي خواهشات محوه کړي و او بې د اسلام له اعتلا نه یې بل مقصد نه درلوده په ډېرې خوښۍ ئې دغه امر ومانه او د خالد لاس لاندې د خدای د پاره جنګیده، حسد اورقابت په ده باندې څه بری ونه موند یعنې دی غالب او نفس و شیطان مغلوب و ، همدغه حقیقي مجاهد چه د حضرت عمر په خلافت کښې د لشکر د قاید په حیث په عمواس کښې و او هلته ډېره سخته وبا ولګیده او د مرګ خطر په هران کښې موجود و نو حضرت عمر په امین الامة (ابو عبیده) وویریده ځکه یې یو خط ورو لیږه چه مضمون ئې دا و:
((زه تا ته ضرورت لرم او غواړم څه خبرې در سره وکړم ته د خط له رسیدو سره سم راروان شه او ما ته ځان راورسوه)).
ابو عبیده چه خط ولوست پوه شو چه خلیفه دی د څه دپاره ورغوښتی دی ځکه ئې په جواب کښې خلیفه ته ولیکل: ((زه ستاسو په ضرورت پوه شوم زه د اسلامی لښکر یوتن یم او ځان راباندې له هغوی نه ګران نه دی زه ډېر خوښ یم چه دوی سره د خدای امر او قضاته منتظر اوسم، امید دی چه امیرالمومنین ما معاف کړی او لښکر سره د پاتې کیدو اجازه راکړې)) ښائې چه ډېر عسکري قوماندانان د محاربې په میدان کښې ثابت قدم پاتې شوي وي مګر د ابو عبیده دغه ثبات او په دغسې حال کښې د خلیفه د امرله تعمیل نه معذرت غوښتل ډېر قوي ایمان او قضاو قدر ته کامل تسلیم غواړي. کیدی شي چه ډېر توریالي اشخاص هم چه له ویستلو تورو څخه نه ویرېږي. له وبا څخه وویرېږي او د دولت دمشر دغه راز له لوړینې ډک امر په ډېره ښېړه ومني او شکرونه ئې اداکړي.

خالد بن ولید:

د اسلام دغه مشهور فاتح چه هیڅکله ئې شکست نه و خوړلی او د جنګ په چارو کښې دعزم وتدبیر او ډېر مهارت خاوند و په شام کښې د اسلامي لښکر وقوماندان و چه دوهم خلیفه حضرت عمر(رض) دی عزل کړ او په عوض ئې ابو عبیده بن جراح دلښکرو مشرو ټاکه نو بیا خالد دیوه سپاهي په حیث د ابو عبیده له قیادت لاندې ددین د اعتلاد پاره هماغسې جنګیده او دمقام ومنزلت دغه ظاهري تنزیل په ده باندې کوم څرګند اثر ونکړی شو.
د خالد هغه حیرانوونکي فتوحات چه د جنګ په میدانونو کښې ئې په برخه شوي و او ده ته ئې دیوه لوی قهرمان حیثیت ورکړی ښائې چه د تاریخ په اوږدو کښې دنورو هم نصیب شوی وي مګر دنفسي اغیزو او د انساني غرایزو په مقابل کښې دغه اخلاقي بریالیتوب ډېر نادر او نایابه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام ابو حنیفه:

داسلامی اخلاقو په لړکښې دصداقت اوراستکارۍ، دتقوی اوپرهیزګارۍ یوښه مثال ددغه مجتهد امام دتجارت قصه ده. ده دخپل معیشت دتامین دپاره دتجارت پیشه غوره کړې وه اوحفص بن عبد الرحمن ورسره په تجارت کښې شریک و، یو ځل امام ابو حنیفه یوڅه کالي دپلورلو دپاره خپل دغه شریک ته ولیږل او تاکیدئې وکړچه په دغو کالیوکښې دغه عیب موجوددی په هرچائې چه خرڅوې باید اول ورته دعیب یادونه وکړې اوبیائې پرې وپلورې.
حفص هغه کالي خرڅ کړه مګر دعیب بیانول ئې هیر کړه، د کالیو قیمت په یوه روایت دیرش زره او په بل روایت پنځه دیرش زره درهمه په لاس ورغله چه هغه ئې امام ابو حنیفه ته وروړل نو امام پوښتنه وکړه چه خریداردې له عیبه خبرکړ حفص وویل نه هېرمی شوه، امام صاحب روپۍ وانخستې اوحفص ته ئې وویل چه خریدار پیدا کړه هغه هرڅه کوښښ وکړ خریدارپیدانشو په همدغه وجه امام له خپل شریک سره معامله قطع کړه او هغه پیسې ئې له خپل نور مال سره ګډې نکړې دخدای په لار کښې ئې صدقه کړې.

یونس ابن عبید:

داسړی هم تاجر و او دکان ئې درلودله ده سره دوه ډوله چینې وې چه یو ډول ئې څلورسوه درهمه ارزښت درلود اوبل ډول دوه سوه درهمه.
کله چه یونس دلمانځه دپاره مسجد ته ولاړ او وراره ئې په دکان کښې ناست و، یو اعرابي راغی د دوه سوو روپو چپنه ئې په څلورسوه واخیسته اولاړه مګرپه لاره کښې یونس په مخه ورغی اوپوښتنه ئې ترې وکړه چه چپنه دې په څو واخیسته اعرابي وویل په څلورسوه، یونس ورته وویل ددې چپنې قیمت دوه سوه دی راشه چه په دکان کښې دوه سوه روپۍ بیرته درکړم. اعرابي وویل داچینه زمونږ په ښار کښې په پنځه سوه خرڅیږي زه پرې راضي یم یونس وویل که ته راضي یې زه راضي نه یم له ټاکلي قیمت نه زیات څه واخلم هماغه و چه اعرابي ئې بیرته راووست دوه سوه روپۍ ئې بیرته ورکړې اوخپل وراره ئې ډېر وراټه چه دغه راز معامله بیا تکرارنشي.

ابو بلال:

داسلامي اخلاقو په ممثلینو کښې ابوبلال هم دیادونې وړدی. دی په بصره کښې دخوارجو د طرفدارۍ په تورله څوتنو خوارجو سره بندي شو، بندیوان ددغه زاهد اوعابد بندي معتقد شو او دقرآن تلاوت ئې ډېرخوند ورکاوه ځکه ئې اجازه ورکړه چه دشپې خپل کورته ځي او د ورځې راځي اوکله کله به ئې د ورځې هم رخصت ورکاوه، یوه ورځ چه ابوبلال له بندیخانې نه بهر وچاورته وویل چه عبیدالله بن زیاد ستاسو څو تنو بندیانو د وژلو امر صادر کړی چه سبا ته به عملي کېږي. ابوبلال چه دا واوریدل نوپه ډېره بېړه ئې ځان بندیخانې ته ورساوه چه دده د نشوالي په وجه بندیوان دحاکم له قهر وغضب لاندې رانشي، ابوبلال چه دبندیوان داحسان په خاطر ځان د مرګ په خوله کښې ورکړ سباته دده ځینې ملګري ووژل شوه او دی تقدیراً معاف کړی شو اوله بندیخانې نه ژوندی راووت مګر کوم مظالم چه ده لیدل تحمل ئې ده ته ډېرګران و او په همدغه وجه له څلوېښتو ملګرو سره له بصرې نه بیدیا ته لاړ او دا تعهد ئې په خپلو مینځو کښې وکړچه دظلم اوتیري مخه به نیسی، عدل او صلاح ته به خلک رابولي، نه به په چا تعرض کوي نه به دچا مال لوټي له فساد نه به ځانونه ژغوري. دقتل اقدام به نه کوي مګر که چادوی وژل نو مدافعه به کوي. ابن زیاد چه خبر شونو اسلم بن

(c) ketabton.com: The Digital Library

زرعة ئي له دوه زره تنو سره واستاوه چه ابوبلال له خپلو ملګرو سره راولي. اسلم په اسک کښي له ابوبلال سره مخامخ شو او ورته ئي وويل راځئ له مونږ سره لاړ شئ او د ابن زياد اطاعت ته غاړه کېږدئ. ابوبلال وويل مونږ ديوه فاسق او ظالم اطاعت نه منو او له تاسو سره نه ځو. هماغه وچه جنګ د اسلم دلښکر له خوا شروع شو او ابوبلال دفاع کوله. دخدای قدرت وچه څلويښتو تنو دوه زره تنو ته ماتي ورکړه او ابن زياد په داسي حال کښي چه اسلم ابن زرعة ئي ډېر زيات وراټه عباد بن احضرئي له څلور زره لښکر سره په ابوبلال پسي واستاوه له دي لښکر سره هم دابوبلال جنګ په همدغه ډول شروع شو يعني لومړی تعرض دعباد لښکر له خوا و او ابوبلال دفاعي جنګ شروع کړ. دغه سخت جنګ ډېر دوام وکړ او ابوبلال متوجه شو چه دماز ديګر لمونځ قضا کېږي ځکه ئي پيشنهاد وکړ چه دلمانځه اداکولو دپاره جنګ متوقف کړو او پس له لمانځه بيا پيل کوو. عباد هم داخبره ومنله او دواړه جانبه په لمانځه مشغول شوه مګر عباد په لمانځه کښي يا ډېره چالاکي وکړه ياد اچه لمونځ ئي قطع کړ او جنګ ئي په داسي حال کښي شروع کړ چه ابوبلال او ملګري ئي په لمانځه ولاړو خو دجنګ دپاره ئي لمونځ پرېنښود او ادامه ئي ورکړه ځکه څوک په قيام، څوک په رکوع او څوک په سجده شهيدان شوه او په دغه ډول څلور زره لښکر په څلويښتو تنو بريالی شو.

دا و داسلامي اخلاقو مظاهر چه دنموني او مثال په ډول په مختلفو ساحو کښي وښودل شوه او داڅرګنده شوه چه اسلام دسياست او اداري په ډګر کښي لکه ابوبکر او عمر او دجنګ په ډګر کښي لکه ابوعبيده او خالد ممتاز شخصيتونه جوړ کړه، په تجارت او مالي مسايلو کښي ئي خپلو پيروانو ته دصداقت او ايمانداری درس ورکړ او دحق په مجادله او مبارزه کښي ئي علي او حسين ابراهيمي قرباني ته تيار کړه او دابوبلال دکار نامو په شان ډېري حيرانوونکي کارنامي ئي تاريخ ته وسپارلي.

دصدر اسلام نيکان او صالحان به پرېږدو ګنهګاران به ئي وګورو چه څنګه خلک و او اسلامي تربيې پري څه اثر کړی و؟ په اصحابو اولومړنيو مسلمانانو کښي هم ځيني کسان دنفسي خواهشاتو په تقاضا دګناه مرتکب شويدي مګر خپله پټه ګناه ئي دخپل ضمير او وجدان په حکم ښکاره کړيده او هغه جزائي دځان دپاره غوښتي ده چه اسلام ورته ټاکلي وه.

په دغه جمله کښي دماعز ابن مالک قصه ډېره مشهوره ده. بريده روايت کوي چه ماعز ابن مالک رسول الله(ص) ته راغی او وئي ويل: دخدای رسوله ماله ګناه څخه پاک کړه هغه ورته وفرمايل: لاړ شه! له خدايه بخښنه وغواړه او تايب شه! ماعز ولاړ اولږ شيبه وروسته بيا راغی او هماغه څه ئي بيا وويل: رسول الله(ص) هم خپله خبره تکرار کړه او دغه سوال وجواب ادامه پيدا کړه ترڅو چه څلورم ځل ماعز بيا راغی او د(تطهير) مطالبه ئي وکړه. رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته داخل وفرمايل: له کومي ګناه نه دي پاک کړم ماعز وويل له زنا څخه پيغمبر پوښتنه وکړه چه مجنون خو به نه وي، ورته وويل شوه نه مجنون نه دی بيائي تپوس وکړ آيا شراب ئي څکلي دي؟ يوتن ورنږدي شو او ويې ويل دشرابو بوی ورڅخه نه ځي. پس له هغه چه ماعز بيا په زنا اقرار وکړ نو رسول الله صلی الله عليه وسلم د رجم حد پري جاري کړ او دماعز ژوند ختم شو.

دوه يادري ورځي وروسته رسول الله(ص) وفرمايل: ماعزته دمغفرت دعا وکړئ هغه داسي تايب شو چه که توبه ئي په ټول امت تقسيم شي ګنجايش لري، تردي وروسته يوه ښځه راغله هغي هم له رسول الله(ص) څخه دځان دطهارت غوښتنه وکړه پيغمبر ورته داستغفار او توبي توصيه وکړه، هغي وويل ماهم دماعز په شان ردوي زه له زنا څخه حامله شوي يم.

رسول الله(ص) ورته وويل: ترهغه وخته انتظار وکاږه چه د حمل وضع وشي او دغه ښځه ئي دانصارو يوه تن ته وسپارله چه د ولادت تروخته ئي وساتي، کله چه دښځي اولاد وشو هغه سړی راغی او دحمل د وضع اطلاع ئي ورکړه، رسول الله (ص) وفرمايل اوس ئي نه رجم کوو چه اولادئي صغير پاتي کېږي او څوک نشته چه شودي ورکړي. دانصارو له جملي څخه يوتن پاڅيده او دطفل درضاعت مصرف ئي په غاړه واخيست پس له هغه رسول الله(ص) د رجم حکم صادر کړ او دغي ښځي هم خپله ګناه پخپلو وينو ووينځله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماعز ابن مالک او دغې ښځې ته د خپلې ګناه د غه سزا معلومه وه چه رجم دی مګر سره له دې دواړو اصرار کاوه او پخپله ئې دغه جزا د ځان د پاره غوښتله.
هغه باطني شعور چه اسلام او ایمان په دوی کښې پیدا کړی و په دوی حاکم او شرعي حدئې پرې جاري کاوه.
د اسلامي اخلاقو له بحثه وروسته د اسلامي تصوف بحث ضروري معلومېږي. اسلام، اخلاق او تصوف یو له بله معنوي تړون لري او یو بحث بل ته منتهی کېږي.
هغه کسان چه دین ته په مادي نظر ګوري او د اقتصادي ایجاباتو او ضرورتونو مولودئې ګڼي وايي: دین په دوهمه مرحله کښې یعنې کله چه له خپل مادي اصل او زماني ضرورت څخه لرې کېږي او تخذیري حالت پیدا کوي نو تصوف ترې جوړېږي او عرفاني شکل اختیاروي. د دوی په خیال تصوف د اسلام د دین منحرف او مخدر شوی شکل دی.
ځینې وائي تصوف د سامي دین یعنې اسلام په مقابل کښې د آریایانو دفاعي عکس العمل دی ځکه چه سامي نژاد په زور او فشار په دوی باندې اسلام تحمیل کړی او تصوف د همدغه فشار نتیجه ده.
یوه فرضیه داده چه د تصوف منشا نوې افلاطوني فلسفه ده چه د افلاطون د خیر محض، ښکلا او مثل له نظریې سره تعلق لري. ځینې کسان د تصوف ارتباط بودائیت او هندي روحانیت سره ښیي او ځینې ئې له زردشتیت سره تعلق ته ګوته نیسي او څوک ئې له مسیحیت څخه ماخوذ ګڼي مګر اصلي او صحیح خبره داده چه په اسلام کښې زهد او تقوی د تصوف لومړی مرحله ده چه د رسول الله صلی الله علیه و سلم په سیرت کښې ئې د اعتدال په حالت کښې وینو د حضرت محمد (ص) زهد او ریاضت، روژې نیول، تهجد او عبادت کول او له خوندورو خوراکونو څخه ځان ژغورل او نفس خوارول یو د اسې حقیقت دی چه څوک ترېنه انکار نشي کولی مګر دغه زهد او ریاضت په ده کښې د اسې ضعف نه دی پیدا کړی چه دی ئې له جهادونو څخه عاجز کړی وي یائې د ده مبارک وجود مقاومت کم کړی وي.
د رسول الله (ص) ځینو اصحابو هم زاهدانه ژوند درلود او ریاضت ئې کاوه چه اهل صفه پکښې ښکاره مقام لري.
همدغه زهد او ریاضت د اسلامي تصوف آغاز و چه وروسته ئې ځینې مراحل طی کړه او بالاخره پکښې نور څه هم راګډ شوه او د نورو فلسفو او مذاهبو رنګ ئې واخیست او مسیحی رهبانیت ته نژدې شو مګر بیا هم د اسلامي اصیل تصوف تشخیص او تمیز کیدی شي او د غه تصوف د عرفاني شخصیتونو او د ډېرو صالحو او مصلحو افرادو په جوړولو کښې موثر نقش لري او د اسې رجال ئې وروزل چه د علم و معنی او د روحانیت سطحه ئې ډېره اوچته کړه او د اسلامي نړی له مفاخرو څخه وګڼل شوه.

اسلامی تصوف

صوفیان په دین کښې درې درجې او مرتبې مني: اسلام، ایمان، احسان.
د لااله الا الله محمد رسول الله شهادت اداکول، لمونځ کول، روژه نیول، زکات ورکول او حج کول اسلام دی.
د مسلمانۍ دغه پنځه بنا د دین ظاهري شکل او صورت دی چه د اسلام ارکان بلل کېږي.
ایمان چه د دین روح ئې بولي په خدای، په ملایکو، په ټولو پیغمبرانو د قیامت په ورځ او د خدای له لوري د خیر او شر په قدر باور لرل دي.
احسان چه د دین حقیقت ئې ګڼي دا دی چه سړی په اقوالو او اعمالو او په خاطراتو کښې له خدای سره تعلق ولري او په هرڅه او هر حال کښې ئې حاضر او ناظر وګڼي چه مراقبة الله هم ورته وايي.
په دغه باب کښې د دوی سند هغه حدیث شریف دی چه مسلم ئې له سیدنا عمر ابن لخطاب څخه روایت کوي او هغه دادی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(بَینَمَا نَحنُ جُلُوسٌ عِندَ رَسُولِ اللهِ (ص) ذَاتَ یَومٍ اِذ طَلَعَ عَلَینَا رَجُلٌ شَدِیدُ بَیَاضِ الثِّیَابِ شَدِیدُ سُوَادِ الشّعرِ لَا یُرٰی عَلَیهِ اَثَرُ السَفَرِ وَلَا یَعرِفُهُ مِنَا اَحَدٌ حَتٰی جَلَسَ اِلَی النَّبِی (ص) فَاَسنَدَ رُکبَتَیهِ اِلٰی رُکبَتَیهِ وَوَضَعَ کَفَّیهِ عَلٰی فَخذَیهِ وَقَالَ: یَا مُحَمَدُ ! اَخبِرنِی عَنِ الاِسلَام فَقَالَ رَسُولُ اللهِ الاِسلَامُ اَن تَشهَدَ اَن لا اِلٰهَ اِلا اللهُ وَاَنّ مُحَمَدً رّسُولُ اللهِ وَتُقِیمَ الصّلٰوةَ وَ تُؤتِی الزَکَاةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ وَتُحِجّ البَیتَ اِنِ اَستَطَعتَ اِلَیهِ سَبِیلاً.

قَالَ: صَدَقتَ ! فَعَجَبنَا لَهُ یَسأَلُهُ وَیُصَدّقُهُ.
قَالَ: فَاَخبِرنِی عَنِ الاِیمَانِ؟
قَالَ: اَن تُؤمِنَ بِاللهِ وَمَلَائِکَتِهِ وَکُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالیَومِ الاخِرِ وَتُؤمِنَ بِالقَدرِ خَیرِهِ وَشَرِهِ.
قَالَ: صَدَقتَ !
قَالَ: فَاَخبِرنِی عَنِ الاِحسَانِ؟
قَالَ: اَن تَعبُدَ اللهَ کَاَنکَ تَرَاهُ فَاِن لَم تَکُن تَرَاهُ فَاِنَهُ یَرَاکَ.
قَالَ: فَاَخبِرنِی عَنِ السَاعَةِ؟
قَالَ: مَا المَسئُولُ عَنهَا بِاَعلَمَ مِنَ السَائِلِ.
قَالَ: اَخبِرنِی عَن اَمَارَاتِهَا؟
قَالَ: اَن تَلِدَ الاَمَةُ رَبّتَهَا وَاَن تَرَی الحُفَاةَ العُرَاةَ العَالَةَ رُعَاةَ الشّاءِ یَتَطَاوَلُونَ فِی البُنیَانِ. ثُمَ انطَلَقَ... ! فَلَبِثتُ مَلِیّاً ثُم
قَالَ یَا عُمَر ! اَتَدرِی مَنِ السَایِلُ؟
قُلتُ: اللهُ وَرَسُولُهُ اَعلَمُ.
قَالَ: اِنَهُ جِبرِیلَ اَتَاکُم یُعَلّمُکُم دِینَکُم !)
یعنې مونږ یوه ورځ د رسول الله (ص) په حضور کښې ناست وچه یو سړی راغی جامې ئې ډېرې سپینې وې ویښتان ئې ډېر تور و د سفر ګرد او اثرې نه لیدل کیده. زمونږ هیڅ یوه هغه نه پیژانده، پیغمبر ته مخامخ کیناست زنګونه ئې د هغه په زنګونو لګول خپل دواړه ورغوي ئې د هغه په ورنو کښیښودل او ویې ویل:
ای محمده ! له اسلامه مې خبره کړه، رسول الله (ص) ورته وویل اسلام دا دی چه داسې شاهدي اداکړې: اَشهَدُ اَن لا اِلٰهَ اِلا اللهَ وَاَنَ مُحَمَدً رَسُولُ اللهِ او مونځ اداکړې، زکات ورکړې د رمضان روژې ونیسې او د بیت الله حج وکړې که د لارې توان ئې ولرې.
هغه وویل: صدقت رښتیا دي وویل.
مونږ تعجب وکړ چه هم سوال کوي او هم تصدیق. بیائې وویل له ایمانه مې خبر کړه، رسول الله (ص) ورته وویل: ایمان دا دی چه الله او د هغه په ملایکو، پیغمبرانو او د آخرت په ورځ ایمان راوړې او د قدر په خیر و شر مومن اوسې.
هغه صدقت وویل.
بیائې وویل: له احسانه می خبر کړه.
رسول الله (ص) وفرمایل احسان دا دی چه د خدای بندګي داسې وکړې لکه چه ته ئې وینې او که ئې نه وینې نو هغه خو دې وینې. هغه وویل: له قیامته می خبر کړه.
پیغمبر وویل: پوښتل شوی له پوښتونکي څخه زیات عالم نه دی.
هغه وویل: د قیامت له نښو نښانو مې خبر کړه، رسول الله (ص) وویل: چه وینځه خپله بادار وزیږوي او چه ووینی پښې ابل، بربنډ، اړ، میږې او اوزې څرووونکي کسان چه په کورونو جوړولو او لوړولو کښې زیاتی کوي. وروسته تردې هغه لاړ او له یو څه درنګ نه وروسته رسول الله (ص) وویل: اې عمره ! وپوهیدې چه سایل څوک و؟
ما وویل: الله او رسول ئې ښه عالم دی. رسول الله (ص) وویل هغه جبریل و، تاسو ته راغی چه دین مو درزده کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دي حديث څخه صوفيانو دا مفهوم واخيست چه جبريل عليه السلام د دين تعليم د اسلام ايمان او احسان په بيانولو مونږ ته راکړ او دغه دري درجي يا مرحلې ئي را په ګوته کړي څوک چه د احسان مقام ته رسيدلی وي هغه به ارومرو مومن او مسلمان هم وي. هغه چه مومن وي مسلم به هم وي مګر هر مسلم به مومن نه وي او نه هر مومن ته د احسان په درجه قايليدلی شو.

د اسلام او ايمان فرق په قرآن کريم کښې هم په واضح ډول وينو په سورت حجرات کښي دا آيت: (قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِن قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ الحجرات آيت ۱۴). وويل د عربو باديه نشينانو مونږ ايمان راوړی وو ايه ! (ورته) تاسو ايمان نه دی راوړی مګر اسلام ته موغاړه ايښې ده مسلمان شوی ئې خو ايمان موږ ړونو ته نه دی ننوتی.

د دين له دغو درو درجو نه صافيانو دري شيه استخراج کړه: شريعت، طريقت، حقيقت.

شريعت د ظواهرو د اصلاح د پاره، طريقت د ضمايرو د اصلاح د پاره او حقيقت د سرايرو د اصلاح د پاره.

لومړنۍ اصلاح په توبه، په تقوی او په استقامت لاس ته راځي، دوهمه اصلاح اخلاص، صدق او طمانيت غواړي، د سرايرو او ارواحو د اصلاح د پاره مراقبه، مشاهده او معرفت په کار دی.

علم هم د صوفيانو په نظر کښې په دوو ډولو دی: يو د وراثت علم بل د دراست علم.

تدريسي علم هغه دی چه په زده کړه او تعليم له استاذ څخه يعني د ځان غوندې انسان نه زده کېږي.

علم وراثت هغه دی چه بې ظاهري وسيلې او واسطې د خدای له لوري د عبادت او ذکر و فکر له لارې د چا په نصيب شي.

د وراثت علم صوفيانو له دې نبوي حديث څخه را ايستلی دی:

(مَن عَمِلَ بِمَا عَلِمَ اَورَثَهُ اللهُ عِلمَ مَالم يَعلم) په دې حديث کښې ويل شويدي څوک چه په علم باندې عمل وکړي نو خدای ورته په ميراث د هغه څه علم ورکوي چه دی يې علم نه لري. همدغه علم ته لدني علم هم وايي چه ذکر يې په دې آيت کښې شويدی: (وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا الكهف آيت ۲۵) دا علم د خضر عليه السلام په برخه وچه موسی عليه السلام ته نه و ورکړ شوی يعني موسی عليه السلام ته د شريعت ظاهري علم حاصل و او خضر د باطني علم لرونکی وچه قصه ئې په قرآن مجيد کښې راغلې ده.

صوفيان وايي: جبريل اول ځل شريعت راووړ چه د ټولو د پاره دی کله چه شريعت تقرر و موند نو بيائې حقيقت د خواصو د پاره نازل کړ چه د دين اعلی مرتبه ده. وايي چه د حقيقت تعليم اول ځل حضرت علی کرم الله وجهه ته وشو چه پيغمبر ته ډېر نژدې و او له کوچنيتوب څخه ئې د رسول الله (ص) تربيت حاصل کړی و.

د رسول الله (ص) په اصحابو کښې يو شمير داسې کسان وچه اهل سِرګڼل کيده لکه حذيفه يماني، سلمان فارسي او نور چه له حضرت علی (رض) سره ئې خاص ارتباط درلود. د تصوف مختلفې طريقې چه نن رايجې دي سلسله ئې بالاخره حضرت علی کرم الله وجهه ته رسيږي او سرحلقه دی ګڼل کېږي. اصحاب صفه يعنی هغه اصحاب چه له دنيا سره ئې علايق قطع او ځانونه ئې زهد و عبادت ته وقف کړي و، د تصوف د لومړۍ مدرسې بنياد دوی کيښود چه رسول الله (ص) ئې پالنه کوله او د دوی د حال مراقب و، په دغه جمله کښې ځينې اهل سِر هم شامل و.

د اهل سِر له جملې څخه حذيفة يماني زيات معروف و او پخپله له ده څخه روايت شويدی چه حضرت عمر ابن الخطاب ده ته وويل:

اې حذيفة ! ماته ووايه چه په ما کښې څه نفاق شته او که نه ؟ دی وايي ما ورته وويل: اې اميرالمومنينه ! په تا کښې څه نفاق نشته.

بله دا چه کوم وخت دا آيت د عبيدالله بن ابی له مرګه وروسته نازل شو: (وَلاَ تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلاَ تَقُمْ عَلَىَ قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُواْ بِاللّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُواْ وَهُمْ فَاسِقُونَ التوبة آيت ۸۴) او په منافقانو باندې د جنازې د لمانځه اداکول منع شوه، نو حضرت عمر به د ډېر احتياط له مخې د مجهول الحاله کسانو د جنازې له لمانځه څخه ځان ژغوره او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترخو به حذيفة په دغسې جنازه کښې حضورنه درلود ، دجنازې لمونځ به ئې نه کاوه، داځکه چه رسول الله(ص) اکثر منافقين هغه ته ښودلي و او په همدغه وجه په صاحب السِرملقب و.

وايي چه حضرت علي به حذيفه له ځينو داسې خبرو څخه منع کاوه چه څوک به پرې نشو پوهيدلی او خلک به ئې په اشتباه کښې اچول.

حسن بصري چه په تصوف کښې دلومړی شخص په حيث پيژندل شويدی دغه زده کړه ئې په يوه روايت له حضرت علي څخه او په بل روايت له حذيفة يماني څخه حاصله کړيده وايي چه له حذيفة يماني څخه چاپوښتنه وکړه ته ځينې داسې خبرې کوې چه مونږ له نورو اصحابو څخه نه دي اوريدلي هغه وويل: زه رسول الله(ص) په دغسې خبروخاص کړی يم نورو به له رسول الله(ص) څخه دخيرپوښتنه کوله اومابه دشر تپوس کاوه چه شرڅه شی دی، زه پوهيدم چه ترڅو شرونه پيژندل شي خيرنه پيژندل کيږي. تصوف او دحقيقت پوهه همدغه دسِرله خاوندانوسره په خاص ډول موجوده وه.

شريعت او حقيقت يا تشريع او تحقيق:

دصوفيانو فهم او نظرپه قرآنی آيتونو او نبوي احاديثو کښې دوه جنبېويني يوه شرعي جنبه بله دحقيقت جنبه چه يو ته تشريع او بلی ته تحقيق وايي. دوی وايي کله قرآن او سنت يوځای شريعت بيانوی اوبل ځای حقيقت يا بالعکس.

کله قرآن تشريعی جنبه ښيي او سنت ئې تحقيقی جنبه توضيح کوي ياسنت تشريعی جنبه او قرآن تحقيقی جنبه بيانوي هغه څه چه دخدای له لوري نازل شويدي رسول الله(ص) ئې په توضيح اوبيان مامورددی:

(وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ سورت نحل آيت۴۴) دقرآن داآيت:(اُدْخُلُواْ الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ نحل آيت ۳۲) يعني پخپل ښه عمل جنت ته ننوزئ تشريعی جنبه لري او په مقابل کښې ئې د رسول الله(ص) داقول:(لن يَدخُلَ اَحدَکُمُ الجَنّةَ بِعَمَلِه).

يعني ستاسو هيڅ يو به پخپل عمل جنت ته داخل نشي تحقيقی جنبه څرګندوي چه دشريعت لاربسودنه هغه او دحقيقت داده.

همدارنګه داآيت:(وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ الدهر آيت۳۰) تحقيقی خوالري او داحديث:(اِذاهَمّ اَحَدُکُم بِحَسَنَةٍ کُتِبَت لَهُ حَسَنَةٌ) تشريع ده چه دغه ډول کله سنت قرآن مقيد کاندي او کله قرآن سنت مقيد کوي. انسان بايد دوه سترګې ولري يوه دشريعت دپاره بله دحقيقت دپاره. دآيت او حديث ترمينځ معارضه هم په دغه صورت له مينځه ځي او څه اشکال نه پاتې کيږي ځکه چه جهتونه مختلف دي.

دقرآن تحقيقی برخه چه مطالعه کړو نو دتصوف او طريقت اساسي ټکي لکه: مراقبه، محاسبه، توبه، انابت، ذکر، فکر، محبت، توکل، رضا، تسليم، زهد، صبر، ايثار، صدق، مجاهده، دنفس او هوامخالفت، نفس لوامه، نفس اماره، نفس مطمئنه همدارنګه اولياء صالحين، صديقين اوداسې نورټول په قرآن کښې موندلی شو، داآيت:(وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا مزمل آيت ۸). دخدای دذکر او له ماسویٰ الله سره مقاطعه په ډېروضاحت اعلاموي او ويلی شو چه تصوف له قرآن څخه اخيستل شوی او ددين له يوه رکن (احسان) سره اصلي او اساسي رابطه لري مګر فهم ئې لکه چه محی الدين ابن عربي وائي د رجال الله کاردی. په رښتيا چه ددوی فهم او دنوروفهم ډېر تفاوت لري او شعور و ادراک ئې نورو غوندې نه وي.

عبدالقادر جيلانی دقادريه طريقې خاوند وايي ترڅوسړی داعقيده پيدا نکړي چه په ژوند کښې ټول شيان بتان (اصنام) دي ترهغه په روحانيونو کښې نه حسابيږي.

سړی بايد له خپلو اعضاؤ او له خپلو حواسونه ګوښی شي او غير له خدايه بل وجودته قايل نشي. څنګه چه داصناموا موجوداتو مفهوم ددوی په نزد له نورونه فرق لري نورمفاهيم هم دصوفيانو په ذهن کښې بل شان دي.

دتوحيد دکلمې مفهوم د اسلامي تصوف ددرې مرحلو په اعتبار په دې ډول تغير موندلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- بې خدايه بل معبود نشته. (په لومړۍ مرحله کښې)
۲- بې خدايه بل فاعل نشته. (په دوهمه مرحله کښې)
۳- بې خدايه بل موجود نشته. (په دريمه مرحله کښې)

کوم تفسير چه صوفيانو په کتاب الله او نبوي احاديثو کښې کړيدي د ظاهري علم خاوندانو نه دي کړي او نه ئې ورته پام شويدی.

ابن عربي وائې کتاب الله او نبوي احاديث د خلکو د فهم مطابق يو ظاهري مفهوم لري چه لساني عرف پرې دلالت کوي او له دينه علاوه نور مفاهيم د هغو فهمونو د پاره وي چه باطني پوهه ئې په برخه ده.

په يوه حديث کښې راغلي دي چه آيتونه ظاهر او باطن، حد او مطلع لري تر اوو بطنو يا اويا بطنو پورې. د آيت ظاهر عبارت دی له هغه نافع علم څخه چه صالح اعمال پرې بنادي او معقوله جنبه لري.

باطن ئې الهي عرفان او مطلع ئې هغه معنی ده چه ظاهر او باطن پکښې يو کېږي.

امام غزالي هم پخپل تفسير جواهر القران کښې د متشابهو آيتونو تفسير کښې باطني مفاهيم بيانوي او بيا وايي: که ته په دغو معناګانو نه ئې پوهيدلی نو په قرآن کښې بې ظواهرو او پوستکونوره برخه نلرې لکه څاروی چه په درمنده کښې له بوسو پرته څه برخه نلري:

(فَاِن لَم تَفهَمِ المَعَانِی کَذَالِکَ فَلَیسَ لَکَ نَصِیبٌ مِنَ القُرآنِ اِلّا فِی قُشُورِهِ کَمَالَیسَ لِلبَهِیمَةِ نَصِیبُ مِنَ البُرِّ اِلّافِی قِشرِهِ)

څنګه چه غزالي په قرآن کريم کښې ظاهر او باطن بوس او دانه بيلوي مولانا جلال الدين رومي د اسلام لوی صوفي هم پخپل کتاب مثنوي کښې د غه مطلب داسې افاده کوي:

ما ز قرآن مغز را برداشتیم   پوست را با دیگران بگذاشتیم

په شريعت باندې ډېر ټينګ صوفيان په اسلامي فقه کښې په احسن او افضل عمل کوي او له رخصت نه عزيمت د ځان د پاره د پيروی وړګڼي يوازې د فرايضو اداکول او له محارمو څخه اجتناب کافي نه ګڼي لايعني هم ترک کوي، په ډېر لږ څه قناعت لري د نفس و هوی متابعت پرېږدي له غفلته ځان ژغوري او زړه له ماسوی الله نه پاک ساتي.

وايي چه امام احمد بن حنبل له امام شافعي سره ناست وچه يو صوفی (شيبان الراعی) راغی. احمد وويل غواړم له ده څخه څه پوښتنې وکړم. امام شافعی ورته وويل داکارمه کوه، هغه وويل کوم ئې. امام احمد شيبان ته وويل که څوک څلور سجدې په څلورو رکعتونو کښې هيرې کړې څه پکښې وايې؟

شيبان وويل هغه زړه غافل دی او تاديب ئې واجب دی په دې خبره امام احمد بېخوده شو او لږ غوندې وروسته بيرته په حال شو، دا ځل ئې وويل: که څوک څلويښت پسونه لري زکات ئې څومره دی؟ شيبان وويل: زمونږ په مذهب که ستا سو په مذهب؟ ستا په مذهب خو په څلويښتو پسونو يو پسه دی او زمونږ په مذهب بنده د خپل مالک په مقابل کښې د هيڅ شي مالک نه دی: (إِنَّ اللّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الجَنَّةَ التوبة آيت ۱۱۱).

د صوفيانو اجتهاد د فقهاوله اجتهاد نه فرق لري دوی وايي د اسلام مجتهدين (ابوحنيفه، شافعی، مالک، او حنبل) دي. د ايمان مجتهدين اشعريه يعنی د علم کلام علما دي. د احسان مجتهدين صوفيان او مشايخ دي. که يو روژه دار (صايم) د ورځې څه شی و خوري د شريعت په حکم ئې روژه ماتېږي. که غيبت وکړي نو د طريقت په لحاظ ئې روژه باطله شوه، که ئې په زړه کښې ماسوی الله و ګرزيده نو د حقيقت له مخې ئې روژه فاسد ه شوه.

يو فقيه په اسلامي احکامو کښې ظاهر ته ګوري او په ظاهر عمل کوي ځکه وايي چه شرع ظاهر ته ګوري، صوفي له ظاهر نه هغه خوا حقيقت په نظر کښې نيسي او حال ته ګوري ځکه ئې صاحب حال بولي. وايی چه مشهور فقيه (ابو يوسف) به د کال په آخر کښې خپل مال، خپلې ښځې ته وبښه چه يو کال ئې پوره نشي او په دغه شرعي حيله له زکات نه خلاص شي دا حکايت چا امام ابوحنيفه ته وکړ هغه وويل: دی د فقهې له علم څخه د غه استفاده کوي او له شرعي حکم نه پخپله پوهه ځان خلاصوی مګر د آخرت ضرر ئې د دنيا له ګټې څخه زيات دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په فقه کښې ځینې شیان شرعاً جایز دي مګر دیانتاً جایز نه دي، دفقیه اوصوفي فرق په دغسې مسایلو کښې ډیر زیات دی. کله یوفقیه له شرعي فرض شوي زکات نه هم ځان خلاصوي او خپل ټول مال په شرعي حیلولـه ځان سره ساتي مګر یوصوفي یوازې د زکات ورکړه کافی نه ګڼي خپل ټول مال دخدای ګڼي اودخدای په لاره کښې ئې صرفوي یوازې قوت لایموت دضرورت په حکم ځانته ساتي او بس. د رسول الله (ص) په اصحابو کښې هم ځینې ؤ چه دلکونو روپو نقد ،جنس جایداد ونه ئې لرل اویوازې دزکات ورکړه ئې په ځان لازمه ګڼله مګرداسې کسان هم وچه په کورکښې به ئې ډېر لږ. څه یا هیڅ نه ساتل او ټول مال به ئې رسول الله (ص) ته راووړ چه په جهاد کښې ئې ولګوي یائې دخدای دپاره صدقه کړي چه حضرت ابوبکرصدیق به هم همدغسې کول. ابوذرغفاري پدې خبره ډېره مجادله وکړه چه یوازې د زکات په ورکړه سړی نه خلاصیږي باید ټول مال صدقه کړي او ځانته دیوه کال له عادي اومعمولي خرڅ نه زیات څه ونه ساتي. د کنزیعنې دسرو اوسپینو ذخیره کول او زیاته بډائي ناروا ګڼله اوپه دی آیت باندې ئې استناد کاوه.

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ التوبة آیت ۳۴) حضرت علی به هم ویل چه له څلورزرودرهمونه لږ مال نفقه ده اوتردې زیات په کنزکښې حسابیږي. سلمان فارسي هم چه څه له بیت المال څخه اخیستل هغه ئې ټول دخدای په لارکښې صدقه کول او خپله نفقه ئې په کار او کسب ځانته پیدا کوله. ده هم په کورکښې دکال له خرڅ نه زیات څه نه ساتل. صوفیان دزمان اومکان داختلاف په وجه په مختلفو فرقو ویشل شویدي اوهر راز خلک، هر راز خبرې او راز راز عقیدې پکښې پیدا شویدي.

ځینې په فرعي مسایلو کښې غلط شوي اوځینې په اصولو او اساساتو کښې بې لارې شویدی چه علما او فقهائې په اسلام شکمن شوي اویونیم ئې لادکفر اوالحاد په تور په مرګ هم محکوم کړیدي. اشعري، ابن حزم، امام قلعی او ابن الجوزي بغدادي دصوفیانو ډېرشدید مخالفین دي.

امام فخر رازي دصوفیانو ځینو فرقوته بدوائی. مګر اصحاب حقیقت دلوړې درجې اومرتبې خاوندان ګڼي اوفرق پکښې کوي.

ځینې نورلکه لوی مورخ ابن خلدون اوابو المظفر اسفرایني صوفیان عموماً بنه ګڼي اوپه ډېر شه نظرورته ګوري ځینو خبروته ئې ښه تاویلونه پیدا کوي او معذورئې بولي. امام غزالي داسلام لوی صوفي هم وائې ډېر صوفیان غولیدلي اولاره ئې ورکه کړیده ابو الحسن شاذلي هم ویلي دي زمونږ په طریقه کښې نجات موندونکي لږدي او هلاک شوي ډېر دي.

ابونصر سراج پخپل کتاب (اللمع) کښې اول هغه غلطی په ګوته کوي چه په فروعاتو کښې مینځ ته راغلي دي او ضلالت ورته نه ویل کیږي بیا هغه غلطی ښیی چه په اصولو کښې پیښې شویدي او د ضلالت موجب ګرزیدلي دي لکه:

۱- د عبودیت او حریت په معنیٗ کښې غلطیدل. ځینې لار ورکې صوفیان داسې پوه شویدي چه ترڅو دخدای او دبنده ترمینځ دعبودیت اوبندګی رابطه قایمه وي عبداوبنده ورته ویل کیږي کله چه خدای ته وصل شي نو بیا حر او آزاد بلل کیږي او عبودیت له مینځه ځی.

۲- بله لارورکې فرقه هغه ده چه ولایت له نبوت نه افضل ګڼي او هغه ولیان چه دوی ئې مریدان اوپیروان دي له انبیاو نه خدای ته نژدې او وړاندی بولي.

۳- حلولیه فرقه پدې عقیده ده چه الله تعالی ځینې اجسام غوره کوي او حلول پکښې کوي په چاکښی چه خدای حلول وکړي دهغه بشری جنبه له مینځه ځي او د ربوبیت شان او مقام ومنزلت پیدا کوي. دوی په دغه عقیده کښې دومره غلو کړیده چه چا پخپله ځان خدای ګڼل او اناالحق ئې ویلی دی.

۴- ځینې دجبر په مسئله کښې هغه حد ته رسیدلي دي چه پخپل حرکت اوعمل کښې ځانته په هیڅ اختیارنه قایلیږي اوله شرعي حدود نه خپل تجاوزغیرا ختیاري ګڼي هیڅ راز ملامتې په ځان نه مني او هر څه کوي ځان ورته ګنهګارنه ښکاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- اباحیه فرقه هم په دغه جمله کښې ده چه د شرع تغرئې ټول کړی او حرام ئې هم حلال ګرزولی دی. دوی وائې خدای زمونږ عمل ته هیڅ احتیاج نلري نو ولې پخپل نفس مشقت راولو. دغه راز خطاګانې او غلطۍ په فروعاتو کښې دي که په اصولو کښې دا سلامي تصوف خپل شی نه دي او اسلامي تصوف ورته نشو ویلی.
مذهبونه په اصل کښې یو راز وي او په تطبیق کښې بل راز شي که ښه غور وکړو دفارسي مزدکی مذهب څخه اباحیت دنصرانیت څخه حلولیت، دهندي مذهب څخه د بشریت فنا، دا سلامي تصوف په وروستیو مرحلو کښې اسلامي تصوف ته راننوتل او شیعي او سني تصوف هم خپلې نیلې او رینښې یوله بله سره وتړلې.
وائي بایزید بسطامي (ابویزید طیفوربن عیسی بسطامي چه پلار ئې زردشتي او نیکه ئې مجوسي و) د اتحاد او حلول طرفدار دهندوانو دتصوف دعقیدې له تاثیر لاندې راغلی و. او حسین بن منصور حلاج دمسیحیت دحلول څخه متاثر شوی ؤ چه ده (انا الحق) ویل او دهغه وېناوه (لآ آلهَ الا آنَا فَاعبُدُونِی سُبحَانِی مَا اَعظَم شَانِی) ځینې صوفیان دشریعت ظواهر وته په اصلي ارزښت قایل ندي او داسې فکر کوي چه شرع حق ته درسېدو وسیله ده کله چه عارف حق او حقیقت ته ورسېږي نو بیا وسیلې ته څه حاجت نه پاتې کېږي.
مولانا جلال الدین بلخي هم دمثنوي په دریم دفتر کښې دغه مطلب ته په شاعرانه ډول اشاره کوي او دیوه عاشق داستان رانقلوی چه خپلې معشوقې ته رسېږي او په وصل کښې ورته دخپل عشق هغه سندرې وائي چه په هجران او فراق کښې ئې دهغې په مدح کښې ویلې او دخپل عجز او نیاز او اشتیاق اظهار ئې پکښې کړیدی. معشوقه مقابلتاً ورته داسې وایي:

گفت معشوق این اگر بهر من است — گاه وصل این عمر ضایع کردن است
من به پیشت حاضر و تو نامه خوان — نیست باری این نشان عاشقان

بل ځای همدغه مفهوم داسې افاده کوي:

چونکه با معشوق گشتی همنشین — دفع کن دلالگان را بعد ازین
هر که از طفلی گذشت و مرد شد — نامه و دلاله بروی سرد شد

شیخ محمود شبستري هم دشرع ظواهر لکه لمونځ، روژه، حج، دمبتدیانو دکمال وسیله ګڼي او داسې وایي:

ولی تا ناقصی زنهار زنهار — قوانین شریعت را نگهدار

د صوفیانو لغزشونه او انحرافات په اصولو کښې دي که په فروعو کښې ډېر سببونه لري چه یو مهم سبب ئې سیاست او سیاسی اغراض دي. دفقهاو، متکلمینو او صوفیانو اختلاف چه اوږد تاریخ لري دسیاسی، اجتماعي او اقتصادي اوضاعو او حالاتو په تقاضا کله شدید شویدی او کله ضعیف شویدی.
تصوف په ابتدا یعنې دحسن بصري په زمانه کښې ساده او بسیط وچه په لږو خلکو پورې محدود ګڼل کیده. وروسته ئې دآدابو او تعلیماتو دایره پراخه شوه او عمومیت ئې وموند.
داحرکت په دوهم او دریم هجري قرن کښې دزهد په نامه پېژندل کیده. په څلورم او پنځم قرن کښې ئې دکشف و معرفت نوم وموند، په شپږم او اووم قرن کښې ئې دوحدة الوجود او د ادیانو داتحاد بنه پیدا کړه.

دصوفیانو مقامونه او احوال:

په تصوف کښې اوه مقامه دي او په دې ډول دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

توبه، ورع، زهد ، فقر، صبر، توکل، رضا ، په هرمقام کښې صوفي ته یونفسي حالت اوباطني تاثیرپید اکېږي چه (حال) ورته وايي اومجموعاً (احوال) بلل کېږي.
احوال لس دي اوهغه دادي: دمراقبې حال، دقرب حال، دمحبت حال، دخوف حال، د رجاحال، دشوق حال، دانس حال، داطمینان حال، دمشاهدې حال، دیقین حال.
دتصوف مقامونه اکتسابي دي او دسالک له اختیار او ارادې لاندې دي. مګر احوال د احساساتو او روحاني انفعالاتو او د نفسي مخصوصو کیفیاتو له مقولې څخه دي چه دانسان په اختیار کښې ندي بلکه الهي مواهب دي چه دخدای له لوري دسالک زړه ته نازلېږي.
دتصوف طریقې مختلفې او متعددې دي چه ضیا الدین ئې په (جامع الاصول) کښې ۷۳ ښیي. جهاد یا مجاهده، شیخ نیول ، او دنفس معرفت ددغو ټولو طریقو مابه الاشتراک یعنی مشترک څیزونه دي.
مجاهده په لغت کښې دمحاربې په معنی ده او په شرع کښې دخدای له دښمنانو سره محاربه ده، مګر دصوفیانو په اصطلاح له نفس اماره سره محاربه، جهاد او مجاهده بلل کېږي. دخدای په لار کښې مجاهده خدای ته درسیدو ډېره مهمه لاره او وسیله ده.
الله تعالی وایي: (وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا العنکبوت آیت ۶۹) سبل د سبیل جمع ده دلارې اوطریقې په معنی چه دطریقت قرآني اساس ئې بللی شو. له نفس سره مجاهده ډېرې لارې لري چه باید شیخ او پیر ئې دمرید دپاره انتخاب کړي لکه چه یو ډاکټر دهر مریض دپاره دهغه له حال سره مناسب بیله بیله دوا تعیینوي.
دتصوف له (۷۳) طریقو څخه څینې طریقې چه زیات عمومیت لري دادي.

۱ - قادریه:

داطریقه چه دجنید دمکتب له اغېزې لاندې ده موسس ئې شیخ عبد القادر جیلاني دی چه په ۴۷۰ هجري کښې زیږېدلی او په ۵۶۱ هجري کښې وفات شویدی.
په شرعي علوموکښې دتبحرخاوندو او په ۱۳ علوموکښې ئې لاس درلود.
فقهي فتوی به ئې د امام شافعي او امام احمد بن حنبل په مذهب ورکوله. ډېر کرامات ده ته منسوب دي څینې ئې دادي:
دده له مورڅخه حکایت شوی چه دروژې په میاشت کښې به ده د ورځې دمورتی نه روده، یوه ورځ چه دخلکو دپاره مشتبه وه چه روژه به وي که بوزه نودعبد القادر دمورنه تپوس وشوهغې وویل تی نه روي، وروسته بیاخلکو ته معلومه شوه چه هغه ورځ د روژې ورځ وه.
په خپله له ده څخه حکایت شوی چه په افق کښې ئې ډېر عظیم نور ولید چه یوصورت پکښې ښکاره شو او ویل ئې:
اې عبدالقادره ! زه ستا رب یم او ټول محرمات مې تاته حلال کړه ده ورته وویل: ورک شه ! لعینه ! لدې وینا سره هغه نورپه تورتم بدل شو او هغه صورت لوګی وګرځید چه بیائې ورته وویل:
ماپه دغه ډول اویا تنه دطریقو خاوندان ګمراه کړیدی مګر تانجات وموند. چاله ده نه پوښتنه وکړه ته څنګه پوه شوې چه دا شیطان دی؟
شیخ عبدالقادر وویل دحرامو په حلالولو.
وايي یوه ورځ په نظامیه مدرسه کښې ډېر فقها او علما راغونډ ؤ او شیخ عبدالقادر دقضاوقدرپه باب خبرې کولې یو مارله چت څخه راولوېد او ټول وتښتیدل یوازې دی په کوټه کښې پاتې شو او خپلې خبرې ئې کولې مار راغی دده له کمیس لاندې ننووت او په جسد باندې ئې تېر شو له ګریوانه ئې راووت بیائې له غاړې نه تاوشو او دده په حال کښې هیڅ تغیر رانغی ماربیرته ځمکې ته ښکته شواو مخامخ ورته په لکۍ ودرید ده څه غږترېنه پورته شو مګر څوک چه له کوټې نه دباندې و ، یوهم پوه نشو چه څه ئې وویل ، مار بیرته لاړ او خلک کوټې ته راننوتل. له ده څخه ئې دغږ په باب پوښتنه وکړه چه څه ئې ویل؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ په جواب کښې وویل مار راته وویل ماډېر اولیا په دغه شان ازمویلی دي مګر ستا ثبات مې په بل چاکښې نه دی لیدلی. ما ورته وویل ته یو چینجی یې چه قضا او قدردی په حرکت راولي اوبس.
د شیخ عبدالقادر تصوف سني او طریقه ئي په اعتدال، د سنتو په متابعت، حب الخیر، شفقت او تواضع بنا ده.
نهه څلویښت اولاده ئي درلوده چه یوولسو تنوئي دده لاربښودنه او طریقه د آسیا په غرب او مصر کښې خپره کړه.
ده له فقیرانو، صغیرانو، وینځو او غلامانو سره مینه او ناسته ولاړه درلوده مګر د دولت اعیانو او اکابرو ته هیڅکله نه پاڅیده او نه د وزیر او د سلطان دروازې ته ورته.

۲- رفاعیه:

دا طریقه سید احمد رفاعی ته منسوبه ده چه په ۵۸۰ هجری کښې وفات شویدی. بني رفاعه د عربو یوه قبیله ده چه رفاعی ورته منسوب دی. په ده کښې رحم او شفقت ډېر زیات و او په حیواناتو هم ډېر زهېروحتی چه کله به ئي د جامو په پیڅکه پیشو ویده وه او دلمانځه وخت به شو هغه پیڅکه به ئي له خپلو جامو نه غوڅه کړه او چه له لمانځه نه به بیرته راغی او پیشو به پاڅیدلی وه نو بیرته به ئي په جامو پورې وګنډله.

۳- احمدیه:

احمد بدوي د مصر له لویو اولیاؤ څخه دی چه په ۵۹۲ هجری کښې زیږیدلی دا احمدیه طریقې مرشد دی.
دی هم لکه احمد رفاعي شافعي مذهب ؤ. دده طریقه هم په قرآن او سنت اتکا لري او د تعلیماتو اساسي ټکي ئي دادي:
د نورو په مصیبتونو به نه خوشحالیږئ، ګوندیو ته به ضررنه رسوئ، دبدیو مقابله په احسان سره کوئ. وږي به مړوئ، بربنډ به پټوئ. په یتیمانو او ضعیفانو به مهرباني کوئ.

۴- دسوقیه:

د ابراهیم دسوقی طریقه ده چه په ۶۷۲ هجری کښې د ۴۳ کالو په عمر وفات شویدی طریقه ئي په خالص سني تصوف بنا وه او په کتاب او سنت ئي تمسک درلود، شریعت ئي اصل او طریقت ئي فرع ګانه، د ټولو خلکو مینه ئي د کمال ضروري شرط او د مرید راس المال شمیره.

۵- اکبریه:

دا طریقه ځکه اکبریه بولي چه شیخ الاکبر (محی الدین ابن عربي) ته منسوبه ده، دا شیخ د وحدة الوجود د مدرسی زعیم (۶۳۸ هجری) دی چه له وحدة الوجود څخه وحدة الادیان ته رسیدلی دی. ده ټول دینونه یو دین ګانه چه هغه د محبت دین دی. د ده طریقه په څلورو صفتونو او خصلتونو بنا وه. چپوالی، ګوښه توب، لوږه، بیخوبی. په دې طریقه کښې پیرخپل مرید ته امرکوي چه له ټول صغیره او کبیره ګناهونو څخه توبه وباسي پس له هغه ئي بیا لاس په لاس ږدي او ورته وایي چه خپلې سترګې پټې کړه. اول درې ځله پیرلا اله الا الله وایي او مریدئی اوري بیائې مرید وایي او پیرورته غوږ نیسي.
وروسته بیا تبرکاً دا آیت شریف وایي: (اِنّ الذینَ یُبَایِعُونَکَ) تر (اَجراَعَظِیماً) پوري. پس له هغه مرید هره ورځ سل ځله استغفار، سل ځله لا اله الا الله دزړه په حضور او د معنی په پوهه وایي، بیا سل ځله (الله) ورپسې سل ځله دا درود وایي:
(اَللّهُمَ صَلِی وَسَلِم وَبَارِک عَلیٰ سَیدِنَا مُحَمَدِ النَبِی الأمِی اِمَامُ الهُدیٰ وَعَلیٰ الِهِ وَصَحبِهِ وَسَلِم عَدَدَ کُلِ ذَرَةٍ اَلف اَلف کَرَةٍ)

۶- شاذلیه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې طريقې مؤسس او باني ابومديان و او ابولحسن على شاذلي تونسي په خلکو کښې رايجه کړه ځکه ئې شاذليه بولي. على شاذلى په ۵۹۳ هجري کښې زيږيدلى او په ۲۵۲ هجري کښې وفات شويدى.
دا طريقه د علم په طلب او ډېر ذکر بنا ده او مشقت او مجاهده پکښې ډېر بنت نلري.

۷- مولويه:

د مولانا جلال الدين رومي طريقه ده چه په ۲۷۲ هجري کښې په قونيه کښې مدفون شو. ده رقص او موسيقي د ذکر په طريقه کښې شامل کړه او عالمى شهرت ئې وموند.

۸- نقشبنديه:

شيخ بهاؤالدين محمد بن محمد بخاري چه په شاه نقشبند مشهور و ددې طريقې پيشوا دى. دى بخارا ته نژدې په يوه قريه کښې په ۲۱۸ هجري کښې زيږيدلى او په ۷۹۱ هجري کښې وفات شويدى. نقشبنديه طريقه هم لکه شاذليه سهله او اسانه طريقه ده چه په مريد باندې ډېرې سختۍ نه راولي.

۹- چشتيه:

موسس ئې معين الدين چشتي دى.

دتصوف درې مدرسې

۱- د زهد مدرسه ۲- دکشف او معرفت مدرسه ۳- دوحدة الوجود مدرسه.

لومړۍ مدرسه:

يعنى د زهد مدرسه چه اساس ئې په زهد ايښودل شويدى.
ددې مدرسې مميزات دادي:
دخداى عبادت، د دنيا له خوندونو او آسوده ژوند سره متاركه، دصالحو اسلافو متابعت او محبت.
په دې مدرسه کښې سړى له خلکو څخه ګوښه په خلوت کښې د خداى عبادت کوي. حسن بصرى (۱۱۰ هجرى) دځينو په قول ددې مدرسې لومړى فرد دى چه زهد ئې دخداى له خوف سره دخپل حيات په هنداره کښې منعکس کړيدى.

رابعة العدوية:

چه په (۱۳۵ يا ۱۸۰ يا ۱۸۵ هجري) کښې وفات شويده زهد ئې دخداى په محبت بنا دى ځکه ئې ويل: (وَعِزّتِکَ مَاعَبَدتُکَ خُوفاًمِن نَارِکَ وَلَارَغبَةً فِي جَنّتِکَ بَل کَرَامَةً لِوَجهِکَ الکَرِيمِ وَمُحَبَةً فِيکَ).
ترجمه: ستا په عزت مې دې قسم وي چه ستا د اور له ډاره مې عبادت درته ندى کړى او نه مې دجنت لپاره. بلکه زه ستا دمکرم مخ (رضا) دپاره او ستا دمحبت په خاطر چه راسره دى عبادت کوم.
ددې له ويناؤ څخه يوه داهم ده چه ويل به ئې: (زمونږ استغفار هم استغفار ته محتاج دى).
ابن خلدون د زهد مدرسه دتصوف دبنا اساس بولي او ددغه مذهب په تشريح او تحليل کښې وايي:
انسان له نورو حيواناتو نه په ادارک بيليږي او اداراک ئې په دوه ډوله دى:
يو د علومو او معارف ادارک د يقين، ګمان، شک، اووهم په صورت. بل د احوالو ادراک لکه خوشحالى، غم، قبض اوبسط، رضا، غضب، صبر، شکراو داسې نور، دا دوه ادراکه اوس دعقلي حيات او شعوري حيات په نامه يادېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ابن خلدون له بحث څخه دا نتيجه په لاس راځي چه دصوفيانو طريقه په وجداني حيات او دنفس په محاسبه بنا ده چه په دوی کښې ذوقونه اونفسي مواجد پيدا کوي او له عقلي حيات نه ئې لرې باسي. د دوی مواجيد هغه اذواق او احوال وي چه معروف الفاظ ئې سم تعبيرنشي کولی.
صوفيان وايي انسان دوه ولادته لري يو ولادت ئې هغه دی چه دمورله ګيډې څخه دنياته راځي او (ثاني ولادت) ديوه نوي معنوي خلق په پيدا کولو صورت مومي يعنې دژوند دطريقې او سلوک بدلون دتصوف په اصطلاح(ولادت) ثاني دی.

د دې مدرسې ځينې غړي:

ابراهيم بن ادهم:

په (۱۶۱ هجري کښې متوفی) دی دبلخ شهزاده و او دوهم زيږنده (ولادت ثانی) يې په دې ډول وه: يوه ورځ ښکارته وتلی و او خپل آس يې په ښکارپسې ځغلاوه چه ناڅاپه ئې دا غيبي غږ ترغوږه شو: ابراهيمه اياته دهمدې دپاره پيدا ئې؟ لږه شيبه وروسته ئې دغه غږ بيا واوريده او د هاتف دغوآوازونو دده حال منقلب کړ، خپل آس او شاهانه لباس ئې يوه شپانه ته وسپاره دهغه کوڅو ئې واغوست د بيت الله شريف لورته ئې مخه کړه دنيا ته يې شا کړه مګر دومره کسب او کار به ئې کاوه چه ځانته حلاله روزي پيدا کړي او نور وخت په طاعت او عبادت تېر کړي.

سفيان ثوري:

په (۱۶۱ هجري کښې متوفی) دی په ټوله معنی دعلمي شخصيت خاوند و او په زهد کښې ئې نظريه په دې ډول ؤ: زهد دانه دی چه سړی زيږ او شړېل لباس واغوندی او دښو خوراکونو له خوړلو ځان وساتي بلکه اميدلنډول او له طول امل نه ځان ژغورل زهد دی. يو سړی به مال لري او زاهد به وي بل به فقير وي او دنياته به ئې رغبت زيات وي يعنی زاهد به نه وي.
دی پدې عقيده وچه ډېر ونښځولرل زهد ته څه زيان نه رسوي ځکه چه علی رضی الله تعالی عنه په اصحابو کښې ډېر زاهد و مګر څلور ښځې اونولس مينځې ئې درلودې. ده حکام بدګڼل اوله وينا وڅخه ئې يوه داده: ((که يو شرطي يعنې امنيت ساتونکی (دنن په اصطلاح پوليس) موولید چه ويده دی اولمونځ ترې قضاء کېږي لمانځه ته ئې هم مه پاڅوئ ځکه چه بيا خلکو ته زيان رسوي او خوب ئې بهتردی.)) له ده څخه چا پوښتنه وکړه که څوک خپل عيال ته دنفقې پيدا کولو دپاره په کار لګياوي او جماعت ته په حاضريدلو سره په هغه کار کښې نقصان پيښېږي نو څه به کوي؟ سفيان ثوري ورته وويل: مونځ دې بې جماعته وکړي.

ذوالنون المصري:

(په ۲۹۷ هجري کښې متوفی) دی که څه هم د زهد د مدرسې غړی دی مګر لومړی سړی دی چه په تصوف کښې ئې دمعرفت دمذهب تمهيد کېښود. دی دسنتو په متابعت کښې ډېر ټينګ و اود شريعت له احکامو ئې هيڅکله غاړه نه غړوله مګر معاصرين ئې پرې بدګمانه و او د کفر و زنديقتوب تور پرې ولګول شو ځکه دی دمحاکمه کيدو دپاره له مصر نه بغداد ته راوستل شو او خليفه متوکل ته ئې وړاندې کړ.
هغه ترې نه پوښتنه وکړه هغه څه چه ستا د کفر و زنديقتوب په باب ويل شويدي ته په کښې څه وايي: ذوالنون غلی و او هيڅ ئې نه ويل دوهم ځل بيا ترې نه دغه پوښتنه شوه، ده وويل: که انکاروکړم نومسلمانان به مې دروغجن کړی وي او که تصديق ئې وکړم نوځان به مې دروغجن کړی وي څه چه ستا زړه وي هغه وکړه زه د ځان دپاره څه مرسته نه غواړم هماغه وچه متوکل پرېښود او دغه تورئې بې حقيقته وګاڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابو القاسم جنید:

(په ۲۹۷ هجری کښې متوفی) دی اصلاً د نهاوند دی او په عراق کښې زیږېدلی دی.
دی له ډېرو لویو صوفیانو څخه و او د کتاب الله او سنت ډېر ټینګ پیرو و چه په تصوف ئې هیڅ راز طعن نه دی ویل شوی.
هغه حریت چه ځینې نور صوفیان ئې په معنیٰ کښې غلط شویدي دی پرې ډېر ښه پوهیدلی دی او ډېره ښه معنی ئې ورته پیدا کړیده. دی وایی له ماسویٰ الله نه د زړه آزادي حریت دی.

اتحاد او حلول:

کله چه عربي امت د غزاګانو او فتوحاتو په وسیله له نورو ملتونو او مدنیتونو سره ګډون وموند او له نورو ثقافتونو سره اشنا شو نو مسیحی، زردشتی، مزدکي او مانوي مذهبونو شیعي حرکت او د هند بودائي تعلیم فنا (نیروانا) په اسلامي تصوف کښې خپله اغیزه څرګنده کړه او ځینې نوي خبرې را پیدا شوې.
په دریم هجري قرن کښې د اتحاد او حلول فکر مینځ ته راغی چه د کشف و معرفت مدرسې او بیا د وحدة الوجود د مدرسې باعث او موجب ئې ګڼلی شو.
ابن خلدون وایي: د صوفیانو اسلاف د حجاب د کشف طرفدار نه و، دوی حتی الامکان د اتباع او اقتداء رعایت لازم ګاڼه او له شرعي حدود څخه ئې تجاوز نه کاوه مګر څه چه را تلونکي دي هغه راغي او څوک ئې مخه نشي نیولی.
دین او مذهب هم د تطور لاره په مخکښې لري او له یوه حاله بل حال ته انتقال کوي.
په ۲۴۳ هجري کښې حارس محاسبي خپله رساله (رعایة حقوق الله) د طریقت د معاملو په توضیع کښې ولیکه چه د خدای په مینه کښې استغراق د خدای د معرفت وسیله ګڼي د دې رسالې خطي نسخه په اکسفورد کښې موجوده ده چه مارګریت سمیت په ۱۹۴۰ م کښې نشر کړه.
امام غزالي د کشف او معرفت د مدرسې زعیم د خپلې طریقې په وضع کولو کښې په همدغه رساله تیکه کوي. هغه فلسفي اساس چه د کشف او وحدت نظریات پرې بنا دي خلاصه ئې دا ده:
الله تعالی (ج) انسان په خپل صورت پیدا کړ (خَلَقَ آدَمَ عَلیٰ صُورَتِهِ) او انساني نفس دومره وسعت لري چه عالم پکښې ځای شي، په عالم احاطه وکړي او د کل صورت پکښې متجلی شي. الله تعالی په ټولو شیانو احاطه لري او په ده باندې هیڅ شی محیط ندی.
عالم انسان کبیر دی او انسان عالم صغیر دی.
علی ابن ابیطالب چه ځینې نور مورخین ئې لومړی شخص ګڼي چه رسول الله (ص) په تصوفي علم خاص کړیدی د غه مفهوم ته په دې ډول اشاره کوي:

وتحسب انک جرم صغیر — وفیک انطوی العالم الاکبر

وایي چه عارف په هر ځای او هر څه کښې خدای لټوي او په دغه ریاضت کښې هغه استعداد او هغو حقایقو ته هم متوجه کېږي چه د ده په نفس کښې دي. دلته ده ته یو دهشت او غرور پیدا کېږي او له خولې ئې (انا الحق) او (مَافِی الجِهَةِ غَیرَالله) را اوزي چه حلولیون همدغه کسان دي.
غزالي وایي: نصرانیانو مسیح ته وکتل او د خدای نور ئې پکښې په ځلیدو ولید لکه څوک چه ستوری په هنداره یا اوبو کښې ویني او ګمان وکړي چه ستوری په هنداره یا په اوبو کښې دی.
دوی هم په همدغسې غلطۍ کښې واقع شوه او وغولیدل. حلولیون د هندوانو د تصوف د فنا او اتحاد له تاثیر لاندې هم راغلي دي. او فکر کوي چه په نفس کښې د حیواني قواؤ وژل او له بشري طبیعت نه ځان خلاصول فنا ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلامي تصوف کښې د کشف او وحدت د تعليماتو په ضمن کښې د اتحاد او فنا مذهب او د اجنبي تصوف اغيزه ليدلی شو مګر بيا هم اسلامي صفت پکښې غالب دی چه اساس ئې دغه قدسي حديث دی: (مَاتَقَرَّبَ الَيَّ عَبدِی بِشَئٍ احَبَّص الیَّ مِن ادَاَ مَا فَرَضتُ عَلَيهِ ولَايَزَالُ عَبدِی يَتَقَرّبُ الیَّ بِاالنَوَافِلِ حَتیٰ اُحِبُهُ وَمَن احبَبتُهُ کُنتُ لَهُ سَمعاًوَبَصَراًوَيَداً وَمُؤَيِداً) د اتحاد او حلول صحيح تفسير د اسلامی تصوف په نظر هغه دی چه (جمع او فرق) ورته وايي.

هر کله چه پاک خدای انسان په خپل صورت خلق کړ او انساني نفس په عالم باندې د احاطې قابليت و موندنو فنا له هغو صفاتو نه ځان خلاصول دي چه د کشف و معرفت مخه نيسي او د هغو صفاتو ساتل دي چه انسان د هغه علم اهل ګرزوي چه خدای يې ورپه برخه کوي. د اتحاد او حلول په خاوندانو کښې بايزيد بسطامي د هندوانو د تصوف په فنا متاثر شوی ؤ او حسين بن منصور حلاج د مسيحت د حلول د عقيدې له اغيزې لاندې راغلی و.

بايزيد بسطامی (ابويزيد طيفوربن عيسیٰ بسطامي) په يوه قول په (۲۶۱ هجري) کښې او په بل قول په (۲۳۴ هجری) کښې مړشوی دی چه پلارئې زردشتي او نيکه ئې مجوسي ؤ ده ته ډېر اقوال منسوب دي چه د صوفيانو په اصطلاح (شطحات) بلل کېږي. (لااله الا انَا فاعبُدُونِی سُبحَانِی مَااَعظَمَ شَانِی).

ابو مغيث حسين بن منصور حلاج په ۲۴۴ هه په فارس کښې زيږېدلی او په عراق کښې لوی شويدی. مشايخ دده په باب اختلاف لري، ډېرئې ردوي او لږئې قبلوي. دی د حلول او اتحاد ډېر مشهور سړی دی. دده آرا غامض او تياره دي، د اناالحق ويناده ته منسوبه ده، ځينې کسان ئې له دغې وينا سره بيا هم د اولياؤ او شهداؤ په ډله کښې شميري.

غزالي دده يو شمير اقوال راغونډ کړيدي او دی ئې د سلفو او د اهل سنتو له عقيدې نه مخالف ګڼلی دی.

د خليفه مقتدر په عصر کښې چه دده د محاکمه کولو د پاره د فقهاو يو هيئت تشکيل شو د هيئت ځينو غړو دده د تکفير په فتوی کښې خپل تردد څرګند کړ ځکه چه آرا ئې غامض و او يقيني فتوی صادرول ئې مشکل کار وګاڼه.

وايي چه دده محاکمې موجب څلور اتهامه و:

۱- دده تعلق له قرمطيانو سره.

۲- انا الحق ويل.

۳- دده په الوهيت باندې دده د پيروانو عقيده.

۴- د حج په باب دده مخالف نظر.

وايي حلاج د بيت الله الحرام حج فرض نه ګاڼه او په پټه ئې قرمطي مذهب ته خلک رابلل.

دده له وژل کيدو نه نهه کاله وروسته قرمطيانو په مکه حمله ويوړه او حجر الاسود ئې تر بنه په اختطاف ويووړ. حلاج په کيميا او تصوف کښې د تاليفاتو خاوند دی او معتزله ؤ ته ئې تمايل درلود.

ده ځان په غموض او خفا کښې په کراماتو او خارق العاده اعمالو کښې پټ کړی وچه دده نفوذئې په بغداد کښې دده په اتباعو باندې قوي کړي و. حتی چه د خدايي حد ته ئې رسولی و او دده په باب دا عقيده موجوده وه چه مړه ژوندی کولی شي، غيب کشفولی شي او په يوه وخت کښې ځان څو ځايه څرګندولی شي.

ده د فارسيت سياسي غايه درلوده او په سِر و اخفا کښې ئې د شيعه ګانو جمعيت سره قوي ارتباط درلود. ده له محی الدين ابن عربي او د هغه له شاګرد ابن فارض څخه درې قرنه د مخه د اديانو د وحدت آواز اوچت کړ او په دغه برخه کښې د قدامت حق لري.

دوهمه مدرسه (کشف و معرفت):

ددې مدرسې زعيم ابو حامد محمدبن محمد غزالی په (۴۵۰ هه) کښې زيږېدلی په طوس او نيشاپور کښې ئې خپل تعليم سرته رسولی دی. په شرعي علومو په منطق فلسفه او حکمت کښې استاذ شو او د بغداد په نظاميه مدرسه کښې د مدرس په حيث ومنل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهغه وخت خلک ئې فضلیت، فصاحت، دقت او حسن کلام ته حیران پاتې وو او ډېر شهرت او محبوبیت ئې په برخه شو.
ځلور کاله ئې په دغه ډول تېر کړه. او د ۴۸۸ هجري د رجب په میاشت کښې یو شاذ او نادر نفسي حالت ورته پېښ شو چه ژبه ئې کلې شوه او له تدریس نه محروم شو. قوائې ضعیفه شوه او طبیبانو ئې څه علاج ونشو کړی.
دی له بغداد نه شام ته لاړ. دوه کاله ئې هلته په عزلت، خلوت، ریاضت او مجاهده کښې دنفس په تزکیه تېر کړه او دخدای په ذکر ئې زړه روښانه شو. بیا له دمشق نه بیت المقدس ته لاړ او پس له هغه دحج په نیت حجاز ته لاړ او یوولس کاله ئې خلوت ته دوام ورکړ چه په دغه موده کښې ورته ډېر څه کشف شوه. دی وایې دتصوف لومړی شرط له ماسوی الله نه د زړه کامله تصفیه او بیا دخدای په ذکر کښې کامل استغراق او بالاخره په کلې ډول فنافی الله کیدل دي.
دی دانساني ادراک په باب وایې: انسان ته خدای د ادراک قوه ورکړه چه دموجوداتو له عالمه اطلاع حاصله کړي. ادراک دغه اطلاع دحواسو په وسیله حاصلوي او انسان له محسوساتو سره اشناکوي. له ادراک نه پورته ذوق دی چه انسان ته د تمیز قوه بخښې او په دغه وسیله له محسوساتو نه علاوه ذوقي پوهه پیدا کوي چه هغه دحس په وسیله لاس ته نه راځي له ذوق نه پورته عقل دی چه د امورو ادراک پرې کېږي او د واجباتو، مستحیلاتو، جایز او ناجایز پیژندګلوي ورپورې تړلې ده.
په دغه سلسله کښې هغه څه چه په عقل پېژندل کېږي په ذوق ئې پېژندنه نشې کیدی او هغه څه چه ذوق یې درک کوي حواس ئې درک نشي کولی، په حواسو کښې هم څه چه په غوږونو محسوسېږي سترګې ئې احساس نه کوي او هغه چه په سترګوئې احساس کوو په لمس ئې نشو کولی. له عقل نه پورته یو بل حالت دی چه هلته نورې سترګې دغیب لیدو ته پیدا کېږي او دغه ادراک دعقل دپاره میسر ندی.
همدغه ادراک دی چه دکشف او معرفت په نامه یادېږي او له عقله ماورا دی.
دغزالي په نظر ښتیني خوبونه (رویای صادقه) هم د غیب کشف دی. دجذب هغه خاص حالت چه انسان پکښې لکه مړی بیهوشه وي او احساس ترېنه زایلېږي دغیب کشف پکښې صورت مومي. هغه قوه چه دغه دمعرفت ادراک پرې ولاړ دی غزالی ترېنه په قلب او روح یانفس تعبیر کوي.
دعلم په باب وایې: علم یا تعلیمي وي یا الهامي.
تعلیمی علم هغه دی چه په اکتسابي ډول د زده کړی په وسیله حاصلېږي او الهامي علم دقلب په تصفیه او دنفس په تزکیه د الهی کشف په وسیله پیدا کېږي. تعلیمي علم له خارج څخه د حواسو له لارې راځي او الهامي علم په قلب هغه وخت تجلی کوي چه قلب له ماسوی الله نه بالکل پاک شي او دخدای په ذکر او فکر کښې دومره مستغرق شي چه دفنافی الله مرتبې ته ورسېږي.
دغزالي په نظرد رسول الله (ص) لومړنی حال همدغه و چه د حرا غارته ئې مخه وکړه او په خلوت کښې ئې دزړه معامله یوازې له خدای سره وه. غزالي په دې عقیده دی چه په حس باندې کامل اعتماد په کارنه دی او محسوسات له غلطۍ نه په امان کښې نه دي.
سترګې او نظرچه یوه قوي حاسه ده دیوه دیواله سیوری ځای په ځای ولاړویني او غیر متحرک ئې ګڼي مګریوساعت وروسته دتجربې او مشاهدې له مخی معلومېږي چه له پخوانه اوړد شوی او حرکت ئې کړیدی. دا حرکت دفعتاً او بغتتاً ندی پیښ شوی بلکه په تدریج سره ذره ذره امتداد مومي او په ځای نه درېږي مګرنظرئې په هر آن کښې احساس نشي کولی او ظاهراً ورته ځای په ځای ولاړ ښکاري. یو ستوری زمونږ په نظر کښې دیوه دینار په اندازه کوچنی معلومېږي مګرهندسي دلایل دا ثابتوي چه له ځمکې نه لوی دی.
دغه ډول حکمونه چه دحس حاکم ئې کوي دعقل حاکم ئې ردوي او غلط ئې ګڼي. چه دحس دغه حال دی دعقل به ولې نه وي، کیدی شي چه له عقلي ادراک نه هغه خوا یو بل حاکم وي چه دعقل احکام رد کړي او غلطي ئې څرګنده کړي.
تاسو په خوب کښې څه وینئ او هغه درته واقعیتونه ښکاري چه هغه وخت پکښې هیڅ شک نلرئ کله چه راویښ شئ پوهېږئ چه هغه محض خوب او خیال وا و حقیقت نه و نو هغه څه چه په ویښه دعقل او حس په وسیله واقعیت ګڼئ ښائې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تاسې يو بل حالت راشي چه دغه وينتوب مو نسبت هغه حالت ته لکه خوب داسې وي او هغه وخت پدې پوه شئ چه دغه عقلي توهمات مو هم يو خوب او خيال و.

صوفيان فکر کوي بلکه يقين لري چه که څوک له خپلو دغو حواسو څخه غايب شي داسې حالات پرې راځي چه دغه معقولات ورته واهي معلوميږي.

ښايي چه مرګ هم دغسې حالت وي او نسبت دغه ژوند ته هغه وينتوب وي لکه چه رسول الله (ص) فرمايي: (الناسُ نيام فاذا ماتُوا انتبهوا) خلک ويده دي کله چه مړه شي نو راويښيږي.

امام غزالي فلاسفه په دريو ډلو ويشي: دهريون، طبيعيون، الهيون. دهريون هغه بولي چه د خالق له جود نه منکر دي او په ماده ايمان لري. ددوی په زعم عالم هميشه بی صانعه بنفسه موجود دی چه تل ترتله حيوان له نطفې نه او نطفه له حيوانه پيدا کيږي.

طبيعيون هغه دي چه د خدای (مدبر قوت) په وجود قايل دي مګر له بعث او حسابه منکردي، جنت، دوزخ او قيامت نه مني.

نه طاعت ته په ثواب قايل دي او نه معصيت ته په عذاب.

الهيون ديونان فلاسفه دي چه ارسطوئي وروستی امام دی او ابن سينا او فارابی ددوی فلسفه عربي ته رانقل کړيده.

غزالي په تفصيل سره د الهيونو په فلسفه کښې بحث او مناقشه کوي.

په طبيعی فلسفه کښې هغه څه قبلوي چه له دين سره منافات نلري او په ځينو معينو مسايلو کښې ورسره مخالفت لري چه هغه ئې په خپل کتاب (تهافت الفلاسفه) کښې بيان کړي دي. په همدغه کتاب کښې غزالی د الهيونو (۱۷) مسئلې رد کړيدي. کله چه حجت الاسلام امام غزالی له فلاسفه وسره خپله مناقشه پای ته رسوي، دباطنيه فرقې له تعليماتو سره منافشه شروع کوي.

باطنيه فرقه دفاطمي شيعه ګانو يوه شعبه ده چه د دعوت شاته ئې سياسي غايه موجوده وه، ده د باطنيه فرقې په رد کښې پنځه کتابه (المستظهري، حجة الحق، مفصل الخلاف، الدرج المرقوم بالجداول، القسطاس المستقيم) وليکل چه له ډېر دقت نه ئې پکښې کار اخيستی دی او ډېر موفق دی.

يو امريکائی عالم (پروفيسر ماکدونالد) په خپل کتاب (تطور الفقه الاسلامی) کښې وايي: غزالي تراوسه څنګه چه ښائي هغسې چاندی پيژندلی.

دقاهرې په جامعه کښې دتصوف استاذ (دوکتور محمد مصطفی حلمي) دغزالی په باب وايي: دغزالي په شخصيت کښې جلال او قوت په مذهب کښې عمق او دقت په هغه اندازه وچه پخپل عصر او په خپلو معاصرو ئې استيلا وکړه او هغه اهل سنت ئې هم له تاثيرلاندې راوستل چه وروسته ترده راغلل.

هغه لوی خطرچه تصوف ته پيښ واو د زنديقتوب په نظر ورته کتل کيده يعنی له کتاب الله او نبوي سنتو څخه مخالف بلل کيده او دشيعه ګانو، اسماعيليانو او باطنيه ؤعقايد پکښې را ګډ شوي و غزالی ئې مخه ونيوله او تصوف ته ئې نوی ژوند وباښه، دخلکو ښه نظرئې ورته جلب کړ او دصحيح دين په ښودنه ئې ددين لوی خدمت سرته ورساوه.

ده وکړی شوه چه خپل رسالت دايمان په حرارت دبيان په بلاغت د اسلوب په براعت او قوي حجت پای ته ورسوي او اوسني تصوف ته نجات ورکړي.

دريمه مدرسه (وحدة الوجود):

دتصوف وروستۍ مرحله د وحدة الوجود مرحله ده. په دې مرحله کښې مجازي وجود په مطلق حقيقي وجود کښې محوه کيږي او ماسوی الله له مينځه ځي څکه دتوحيد دکلمې معنی هم تغييرکوي يعنی لا موجود الا الله د لااله الا الله معنی ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وحدة الوجود معتقدين وايي ماده بالذات وجود نلري اوله الهی قوت څخه وجود کسبوي.
دمادي وجود، د ادراک په قوي پوري تړلی دی که ادراک نه وي دموجوداتو تفصيل او تحديد به هم نه وي دوی وايي همدغه الهی قوه ده چه له ذرې نه نيولی ترلوړو موجوداتو پورې هرشي کښې وجود لري نو الله تعالی په هرشي کښې دی او هرشی له ده څخه دي.
ابن دهقان ددغه مذهب په تائيد کښې وايي ددې مذهب دخاوندانو وينا دحکماؤ له هغه قول سره شباهت لري چه درنګونو په باب وايي د رنګونو وجود په رڼا پورې تړلی دی که رڼا ورکه شی درنګونو موجوديت له مينځه ځي.
همدارنګه دمحسوساتو وجود دحسي ادراک د وجود اغيزه ده لکه چه دمعقولو او موهومو موجوداتو وجود دعقلي ادراک وجود سره تعلق لري اهل وحدت له علم اليقين نه پورته دعلم دپاره په دوو لوړو مرتبو قايل دي چه علم عين اليقين اوعلم حق اليقين ئې بولي.
علم يقين داسې مثال لري لکه مسلمان چه د تواترپه وسيله دا علم لري چه په مکه کښې بيت الحرام وجودلري چه کعبه ئې بولي.
هغه څوک چه بيت الله ته لاړشي او په سترګوئې ووينی نوعلم اليقين ئې په علم عين اليقين بدل شي اوعقلي علم شهودي علم شي او ذوق هم پيدا شي.
همدغه سړی چه دکعبې له ليدو وروسته الله تعالی (ج) ته ددې بيت په نسبت اوکيفيت اونورو خصوصياتو کښې عميقه او دقيقه پوهه حاصله کړي نودغه علم ته دحق اليقين علم ويل کېږي.
په بل عبارت علم اليقين هغه دی چه له صحيح دليل څخه لاس ته راشي او څه شک اوشبه پکښې نه وي. دعين اليقين علم هغه دی چه په کشف اومشاهده پيدا شي، دحق اليقين علم هغه وخت په زړه کښې ځای نيسي چه سړی دمشهود امر په باطن اوحقيقت پوه شي. په دغه اساس په يوه شي باندې علم لرل درې مرتبې لري چه په هره مرتبه کښې يقين موجودی مګر لومړی يقين نسبي دی، دوهم افتراضي اودريم حقيقي دی چه اهل وحدت ئې مطلوب ګڼي.
دوی په نورو مواردوکښې هم دغو درو مرتبو ته قايل دي. دتقوی په باب وايي: دعوامو تقوی په ژبه ده، دخواصو تقوی په ارکانو ده او خاص الخاصه تقوی د زړه ده.
همدارنګه: دعوامو صدق په اقوالو کښې، دخواصو صدق په افعالوکښې اوخاص الخاص صدق په احوالوکښې دی.
ايمان هم درې ډوله دی: دقول تقليدي ايمان، دفهم استدلالي ايمان، دمعرفت شهودي ايمان چه مقلدين ئې په خوله اظهار کوي د استدلال خاوندان يې په ذهن کښې تصورکوي او عارفان ئې د اسرارو له مخې مشاهده کوي.
دمقلد مؤمن، دمستدل مؤمن او دعارف مؤمن ايمان دمومن به په لحاظ يو دي او اختلاف ئې يوازې په ظهورکښې دي.

محی الدين ابن عربی: (په ۶۳۸ هجري کښې متوفی)

د وحدة الوجود د مدرسې زعيم همدغه شخص دی چه مستشرقين ئې د اسلام ددينې فلسفې لوی عبقری مفکر ګڼي اوصوفيانو ده ته دشيخ الاکبر لقب ورکړی او په خاتم الاوليا هم شهرت لري.
دبحث اوتحقيق خاوندان وايي: ددې مدرسې له برکته د اسلامي تصوف تعليمات تکميل شوه اوتصوف قايم بالذات علم وګرځيده چه په اروپا، آسيا او افريقا کښې ئې دصوفيانو طريقې خپرې کړې.
ددې مدرسې پيروان عالم د الله تعالی دوجود مظهربولي چه ددې مظاهروشاته يوحقيقت موجود دی لکه چه دعقايدو او مذاهبو ترشا هم يوحقيقت وجودلري چه له نفس سره جهاد اوخدای ته د رسيدو هڅه ده. کوم حقيقت چه دشريعت له ظواهرونه هغه خوا ځای لري هغه دشريعت باطن اودشريعت روح دی.
دوی دالله تعالی په کتاب اونبوي احاديثوکښې ظاهر اوباطن ته قايل دي په همدغه اساس ابن عربي قرآن کريم تفسير کړی چه له ظاهري تفسير څخه پکښې انکارنه دی شوی مګرنوي مفاهيم ئې کشف کړي دي. علم حقيقت ئې له علم شريعت څخه بيل ګڼلی چه شريعت لکه ونه او حقيقت ئې ميوه بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعراني په دغه مورد کښې وايي: تصوف په شرعي احکامو باندې د عمل کولو لب لباب دی.
چاچه تصوف مستقل عمل ګڼلی او چا چه د شرعي احکامو له علم سره يو ګڼلی دواړه حق په جانب دي او مثال ئې داسې دي لکه چه علم معاني او بيان ځوک مستقل علم بولي او ځوک ئې د نحوې د علم جز بولي.
ابن عربي وايي: د کتاب الله او سنتو تفسير چه متصوفين ئې کوي له ظاهر څخه ئې عدول مه ګڼئ آيت او حديث د خلکو د فهم مطابق يو ظاهري مفهوم لري چه انساني عرف پرې دلالت کوي مګر د نورو فهمونو د پاره نور مفاهيم هم پکښې شته چه د هر چا نه نصيب کېږي.
په يوه نبوي حديث شريف کښې هم راغلي دي چه هر آيت ظاهر او باطن، حد او مطلع لري تر اووا ويا بطنو پورې. په دغه اساس يو ولي او صوفي هيڅکله نوی شريعت نه راوړي بلکه په کتاب او سنت کښې نوی فهم راوړي.
ابن عربي ټول موجودات په حقيقت کښې يو شی ګاڼه چه هغه د الله تعالی حق وجود دی يعنې الهي حقيقت ئې حقيقي وجود او عالم ئې د هغه ظاهري وجود ګاڼه.
د ابن عربي د وحدة الوجود نظريه د اهل کلام له ډېرو مناقشو سره مخامخ شوه چه دی ئې د خپل اصلي وطن اندلس په پرېښودو مجبور کړ چه لومړی مصر ته لاړه او بيا له يوه ښار نه بل ته او له بل نه بل ته ورته چه بالاخره په دمشق کښې په ۶۳۸ هجري کښې وفات شو.
ابن عربي خپل مذهب د کامل انسان په حقيقت بنا کړ چه د ده د تعليماتو محور وه. دی په هر موجود کښې د خدای يو صفت متجلي ګڼي او يوازې انسان ته په دې حيث قايل دی چه ټول الهی صفات پکښې هغه وخت تجلی کوي چه د خدای پاک په وحدانيت مستغرق شي، د انسان کامل اصطلاح له همدې څخه نشات کړېدی او اساسی ځای ئې نيولی دی.
ابن عربي په خپل کتاب (فصوص الحکم) کښې وايي: چه حضرت محمد (ص) په انساني نوع کښې اکمل موجود دی ځکه اول او آخر ګڼل شويدی. دی هغه وخت نبي وچه آدم بين الما والطين ؤ او وروستی نبي (خاتم النبيين) هم دی دی.
پدې کتاب باندې ډېرو متصوفو فيلسوفانو شرحې او تعليقات ليکلي دي، په دغه موضوع کښې لومړنی مرجع همدغه کتاب دی.
دا مشهوره ده چه ابن عربي په سلهاؤ کتابونه او رسالې ليکلي دي چه ډېرئې ضايع شويدي. دا دوه کتابونه (فصوص الحکم - فتوحات مکيه) د وحدة الوجود او انسان کامل په موضوع کښې لومړنی اهميت لري.
ځينې مسيحي ايمهؤ د ابن عربي پيروي کړې او دانتې د ايطاليا مشهور شاعر په خپلو ځينو اثارو کښې د ده مديون او مرهون دی.
دغه اسلامي صوفي فيلسوف په خپلو ځينو نظرياتو اروپائي فيلسوفان مسحور کړي چه په راس کښې ئې (سپينوز- او هګل) واقع دي.
سيد جمال الدين افغان هم د ابن عربي د وحدة الوجود د مدرسې له اتباعو څخه دی او د هغه شاګرد شيخ محمد عبده هم د دغې مدرسې پيرو و چه (رسالة الواردات) لومړی تصنيف ئې په وحدة الوجود باندې بحث کوي.
شيخ محی الدين ابن عربي د وحدة الوجود د مدرسې باني د يوه واحد حقيقت په لټه کښې هغه حد ته ورسيده چه د ټولو اديانو حقيقت ئې يو ګاڼه او د دوستۍ او محبت د واحد دين اساس ئې کېښود چه ډېر پيروان ئې پيدا کړه.
د ده دا بيتونه دغه مفهوم ډېر ښه اداکوي چه وائي:

لقد کنت قبل اليوم انکر صاحبی	اذا لم يکن ديني الی دينه دان
فاصبح قلبی قابل کل صورة	فمرعی الغزلان ودير الرهبان
ومعبد اوثان وکعبة وطايف	والواح توراة ومصحف قرآن
ادين بدين الحب کيف توجهت	رکائبه فللحب ديني وايمانی

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلب ئې دادی چه پخوا به که دچادین زما دین ته نږدې نه و نو زه به ئې منکر وم. اوس مې زړه هرصورت قبلوي دغزالانوورشو ، درهبانانودپاره دیر ، دبتانو دپاره معبد ، دطواف کوونکو دپاره کعبه ، دتورات الواح اودقرآن مصحف زما زړه دی. هرې خواته چه مخه کوم دین می دمحبت دین دی او ایمان مې هم محبت دی.

مولانا جلال الدین:

دمولویه طریقې خاوندهم دمذاهبو او ادیانو اساس یوګنې او په دې عقیده دی چه دمختلفو او رازراز دینونو داختلافاتو منشا دا ده چه دمختلفو هیوادونو اوښارونوخلک یود بل په ژبه نه پوهېږي او په لفظي نزاع اخته دي.
دامفهوم مولانا په مثنوی کښې په سمبولیک او کنائي شکل دمختلفو هیوادونو د څوتنو په هغه داستان کښې بیانوي چه یو دینار ئې درلود او ټولو غوښتل چه انګور پرې واخلي مګر په ژبه سره نه پوهیدل اوهرچا په خپله ژبه دانګورو مفهوم په بل لفظ اداکاوه او په الفاظو ئې مشاجره وه ترڅوچه یو داسې سړی پیداشو چه د ټولو په ژبو پوهیده او دغه منازعه ئې دانګورو په اخیستلو له مینځه یوړه.
تصوف د مختلفو مدارجو اومراحلو په طې کولو دمعرفت او حقیقت ډېر پلټونکی ځانته جلب او جذب کړه او ډېرنوي معاني او مفاهیم ئې په اسلامی عرفان کښې خوندي کړه. دوکتور(مارتن لنبخر) چه دقاهرې په جامعه کښې دانګلیسی استاذ و او داسلام له منلو وروسته (ابوبکر سراج الدین) وبلل شو وایي: زه تصوف اسلام ته جذب کړم کوم مثالي انسانیت او ذوقي اداب چه په تصوف کښې شته په بل ثقافت کښې نشته.
ابن سینا د بلخ مشهور فیلسوف هم په اخرعمر کښې تصوف ته مخه کړه اوپه خپل کتاب (اشارات) کښې ئې مهمه برخه تصوف ته تخصیص کړه.
ابن خلدون مشهورمورخ اولوی محقق په تصوف کښې د ډېر عمیق اودقیق نظرخاوند چه عرفاني اونفسیاتي تحلیلات ئې ډېرلوړمعنوی ارزښت لري تصوف ته په ډېر درانه نظرګوري.
دغه رازډېر محققین اومفکرین په هرځای اوهروخت کښې شته چه تصوف دانساني کمال د روحي رشد او عرفاني بلوغ اساس بولي اوډېره نمانځنه ئې کوي.

دتصوف په باب ځیني آیتونه او حدیثونه:

په تیرو بحثونوکښې داڅرګنده شوه چه تصوف له قرآن کریم اوسنتو څخه ماخوذ دی حتی چه تصوفي اصطلاحات هم په قرآن کریم کښې ذکر شویدي داهم وویل شوه چه د تصوف شروع له زهد او ریاضت څخه شویده او درسول الله(ص) اصحاب لکه حضرت علي او اصحاب صفه په زهد ډېر ټینګ و او پخپله حضرت محمد (ص) په روژونیولو ، په لوږو،تیرولو اوپه قیام اللیل دزهد او ریاضت عملي تعلیم خپلو اصحابو ته ورکړیعني دتصوف لومړی مدرسه دصدر الاسلام یادګاردی او د پیغمبر زاهدانه اوفقیرانه ژوند ئې ډېرښه سرمشق دی.
ځیني آیتونه اونبوي احادیث چه دتصوف ددوهمې مدرسې (کشف ومعرفت) بنیاد ټینګوي او دباطني علم اساس بلل کېږي هغه هم په خپل ځای کښې توضیح شوه لکه دعلم وراثت او دعلم لدني بحث اومذاکره یانور. د دغو ټولو اسنادو اومدارکو په نظرکښې نیولو سره ځیني نورآیتونه اونبوي احادیث هم شته چه ظاهراً له تصوف سره معارض ښکاري یاتصوف مقید کوي.
د تصوف په لومړۍ مدرسه یا په زهد او نوافلو باندې څه اساسي اعتراض نشته تش دومره ویل پکاردي چه زهد اونفلي عبادت باید د اهل وعیال دنفقې پیداکولو اونوروحقوقو مانع نشي اونه دځان د دومره ضعیفه کولو موجب شي چه د ژوند فعالیت غیرممکن وګرځوي، په دغه مورد کښې داحدیثونه د ذکر وړدي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- عبدالله بن عمر وايي: زه له رسول الله (ص) سره مخامخ شوم هغه راته وفرمايل: هغه ته ئي چه وايي شپه په قيام او ورځ به په صيام تيروي، ما وويل هو ! ما داويلي دي. رسول الله صلي الله عليه و سلم وويل: (فقُم وَنُم وَصُم وَافطِر وَصُم مِن کُلِ شهرٍ ثلاثة ايامٍ وَلکَ مِثلُ صِيَامِ الدهرِ) يعنی د شپي يا څيره او ويده کيږه روژه کيږه او بوزه کيږه. په هره مياشت کښي دري ورځي روژه نيسه او دا به ستا د پاره داسي وي لکه د ټول عمر روژه. ابن عمر په ځواب کښي وويل: زما طاقت تردي زيات دی. رسول الله (ص) وويل نويوه ورځ روژه اوسه او دوه ورځی بوزه ابن عمر بيا وويل:
تردي مي هم طاقت ډيردی. رسول الله (ص) وويل يوه ورځ روژه اويوه ورځ بوزه اوسه، دا د داؤد عليه السلام روژه او اعدله روژه ده.
هغه بيا خپل طاقت زيات وښود او رسول الله (ص) وفرمايل تردي افضله او بهتره بله روژه نشته.
۲- ابي برده روايت کوي چه د عثمان بن مظعون ښځه د رسول الله صلی الله عليه و سلم بيبيانو ته ورغله چه هيئت او سر و صورت ئي ښه نه و بيبيانو ورته وويل: په تا څه شوي دي؟ په قريشو کښي خو ستا ترميړه بډای سړی بل نشته، د عثمان ښځي وويل هغه شپه په قيام تيروي او ورځ په صيام مونږ له هغه نه څه بهره نه لرو. بيبيانو چه د غه حال رسول الله (ص) ته وو ايه او هغه عثمان بن مظعون وليده ورته ئي وويل: آيا تا په ما پسي اقتدا نده کړي؟ هغه وويل څنګه نه؟ رسول الله (ص) وفرمايل: ته د ورځي روژه او د شپي ولاړ اوسي؟
عثمان وويل هو ! زه همد غسي کوم. رسول الله (ص) وفرمايل:
(لاتصفعَل اِنّ لِنَفسِکَ عَلَيکَ حَقّاً وَاِنّ لِجَسَدِکَ عَلَيکَ حَقّاً وَاِنّ لِاَهلِکَ عَلَيکَ حَقّاً فَصَلِ وَنُم وَصُم وَاَفطِر) يعنی داسي مکوه، نفس دي هم په تا حق لري جسد دي هم درباندي حق لري او اهل دي هم. مونځ هم کوه، ويده کيږه هم روژه هم نيسه، او خوره ئي هم. د کشف و معرفت په باب دا سوال پيدا کيږي چه د صوفيانو دا ادعا چه دوی د تصوفي مقاماتو او احوالو په طی کولو د غيب په کشفولو بريالي کيږي له ځينو آيتونو سره ظاهراً موافقت نلري ځکه چه د غيب علم په خدای پاک پوري خاص دی او پيغمبرانو ئي هم دعوه نده کړي په دغه مورد کښي دا آيتونه د ملاخطي وړدي:
۱-(قُل لاَّ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَآئِنُ اللّهِ وَلا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ مَا يُوحَى إِلَيَّ -سورت انعام آيت ۵۰) ترجمه: و وايه نه وايم تاسو ته ما سره د خدای خزائي دي او نه وايم په غيب پوه يم او نه وايم تاسو ته زه ملک يم پيروي نه کوم مګر د هغه څه چه وحی راته شوي وي.
پدي آيت شريف کښي دا څرګنده شويده چه پيغمبر علم غيب نلري مګر چه وحی ورته وشي، په وحی کښي د غيب کشف شامل دی او کيدی شی چه د وحی په وسيله غيبی پوهه ورته حاصله شی.
۲-(وَعِندَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لاَ يَعْلَمُهَا إِلاَّ هُوَ - سورت انعام آيت ۵۹) د غيب کلی ګاني له خدای سره دي بې له هغه څوک پري نه پوهيږي.
۳-(قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ -سورت نمل آيت ۲۵) وو ايه ! په غيب باندي نه پوهيږي هغه چه په اسمانو نو او په ځمکه کښي دي مګر الله پاک (ج).
ټول علم غيب يوازي د خدای پاک سره دی او بالذات په ده پوري اختصاص لري چه بې له الهي ښخه چاته نه نصيب کيږي. که الله پاک وغواړي نو ځيني بندګان په ځينو غيبي چارو خبروي مګر هغه ته عالم الغيب نه ويل کيږي.
له علم الغيب څخه مراد محض ظن او تخمين نه دی او نه هغه علم چه له قراينو او دلايلو څخه حاصليږي بلکه هغه علم دی چه په قرينه او دليل بنا نه وي. نو د غه راز آيتونه چه په ظاهري نظر د صوفيانو د کشف د شهود له اصل سره منافي معلوميږي څه حقيقی مخالفت ورسره نلري. څوک بايد دا فکر ونکړي چه تصوف له قرآنی نصوصو سره مخالفت لري او ضد واقع کيږي.
د غه راز آيتونه چه د غيب علم په الله تعالی پوري مختص کني او هغه آيتونه چه د وحی او الهام په صورت غيبي پوهه د خدای له لوري انسان ته د ورکړي قابله ګڼي يو له بله مخالفت نلري او څه تضاد پکښي نشته. الهامي پوهه چه خدای

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاک ئې د چاپه برخه کوي او په دغه وسیله انسان ته کشف الغیب حاصلېږي معنی ئې دا نه ده چه انسان ته بالذات علم الغیب حاصل شویدی بلکه د الهي علم یو جزئي پرتو دی چه انساني قلب ته د القا په صورت را نقل شویدی او عالم الغیب یوازې خدای پاک دی او بس. الله تعالی ته هم عالم الغیب په دې لحاظو وایو چه غیبي شیان زمونږ له نظر دي که داسې نه وي نو خدای پاک ته خو هیڅ شی غایب نه دي. لکه چه تصوف د زماني په تېرېدو مختلف مراحل طی کړي او په هئیت او ماهیت کښې ئې تغیر را غلي دي په صوفیانو کښې دغه بدلون لا ډېر محسوس او مشهوردی. د نن ورځې صوفي د پرون صوفي ندی بلکه ضدئې دی. د پرون صوفي ابراهیم ادهم د جاه و جلال په بها صوفي توب حاصل کړ او د نن صوفي په صوفیتوب د دنیا جاه وجلال حاصلوي.

هغه صوفي ځان د خدای بالـه او د ا صوفي خدای د ځان بولي. صوفي اوس هم وړینې جامې اغوندي او پخوائې هم اغوستې مگر دا وړۍ او هغه وړۍ ډېر تفاوت لري.

چیرته هغه شړله زیږه صوفیانه شړۍ چیرته دا د پت نفیس وړین ټوکر چه بې بډایانوئې بل څوک نشي اغوستی. تصوف او متصوف هم لکه د نن او پرون صوف وګڼئ. صوفي اوس هم پرهیزګاردی او پخوا هم و خو دا پرهیزاو هغه پرهیز یو نشو ګڼلی. هغه له خوندنو اومزو پرهیز کاوه او دی له بیخونده او بې مزې شیانو پرهیزکوي.

هغه ځان خوارا وه او دی خلک خواروي. د پرون صوفي د باطن صفائي درلوده او د نن صوفی په ږیره او جامو کښې ظاهري صفائي لري. هغه صوفي هم بی نیازه و او دی هم. خو هغه د استغنا په وجه او دی د ډېرې غنا په وجه. هغه دنیا ته شاکړه او ده په شاکړه.

پخوا به هم صوفیانو زیاته شپه په وینبه تیرولـه او اوس ئې هم تیروي. فرق تش همدومره دی چه هغوی په طاعت او عبادت مشغول و اودوی په عیش و عشرت.

د پرون صوفي لکه دیو جانس د سکندر سیوری په خپل سر نه قبلاوه. مګر د نن صوفي ئې ظل الله ګڼي او سرپرې ماتوي.

لکه چه او سنی صوفي پخوانی صوفي نه دی دغه شان ددې وخت مسلمان هم د صدر اسلام له مسلمان څخه ډېره فاصله لري. یو زراوڅو سوه کاله بعد څه کمه فاصله نه ده. اسلام اوس دیوه رسم په حیث رسیمت لري او په عمل کښې ئې یوازې د عبادت جنبه عادت ګرځیدلی ده. د اسلام شرعي احکام په اسلامي ممالکو کښې د تطبیق وړ نه ګڼل کېږي او اصلي منظور یې له نظره لویدلی دی او اوسنی دماغ داسې فکرکوي چه اسلام باید په اجتماعي نظام کښې څه دخل ونلري او د ذهني موجود په حیث دیوې غیرعملي مفکورې په شان وساتل شي.

اوس په اکثرو اسلامي هیوادو کښې اسلام سیاسي شوی او د سیاسي مصلحت پاسباني کوي.

ډېرو اجتماعي نظامونو د تاریخ په اوږدو کښې د سیاسي اسلام حمایت او رعایت ترهغه حده کړی چه د سیاست او سیاسي اقتدار په ګټه و او هغه اسلامي روحیه ئې وخت په وخت وژلې ده چه شخصي اقتدار او مطلق العنانۍ سره ئې مبارزه او مجادله کوله.

هو! دا روحیه ئې وژله مګر د دغه مرحوم جنازه ئې په ډېرو شاندارو مراسمو خاوروته سپارله او معابد او زیارتونه ئې ډېر مجلل جوړول له اجیرو او مجبورو ملایانو ئې د خپلو غوښتنو مطابق فتواګانې اخیستې او تحریفونه، بدعتونه ئې په اسلام کښې راګډول.

همدغه وجه ده چه په اسلامي احکامو کښې متضاد حکمونه او متناقض مسائل راپیدا شوه او د صحیح او غلط تشخیص له هرمشکل نه مشکل کار شو. سربیره په دې ځینو نامسلمانه استعماري قدرتونو اسلام کښې له جعل کارۍ نه کار واخیست او جعلي اسلام ئې په مختلفو شکلونو استعمال کړ، او د عمل په ژبه ئې دا وښودله چه له اسلام نه هرڅه جوړیدی شی حتی چه د کفر خدمتګار هم.

قادیانیت د جعلي اسلام یوه څرګنده نمونه ده.

په اسلام کښې د مختلفو فرقو او مختلفو عقاید وظهور د خلفای راشدینو نه وروسته شروع شو او علاوه د شیعه او سني په دښمنۍ نورې فرقې او تفرقې هم راڅرګندې شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امويانو او عباسيانو په وخت کښې د متکلمينو معارضې او مجادلې تودې شوې او په دوو فرقو وويشل شوه چه يوه معتزله او بله اشعريه يا اشاعره بلل کېږي. د همدغو دوو فرقو له اختلافونو او استدلالونو څخه علم کلام را پيدا شو او عقلي دلايل په ديني مسايلو کښې د خيل شوه چه شک او ترديد ورسره ملګري و.

متکلمين او علم کلام

د لومړي هجري قرن په آخر کښې مسلمانان په اسلامي عقايدو کښې لکه: توحيد، تجسم، جبر او اختيار، معاد، ايمان، او داسې نور له اختلافاتو سره مخامخ شوه او د هرې عقيدې خاوندانو د خپلې عقيدې د اثبات د پاره عقلي دلايل پيدا کول د دغو دلايلو راغونډول، تصنيف او تاليف د علم کلام اساس وګرځيد او د عقل مذهب په دين کښې حلول او نفوذ وکړ چه معتزله پکښې ډېره درنه برخه لري.
حسن بصري چه د تصوف د لومړۍ مرحلې په سر کښې واقع دی او د دغې مدرسې مدرس ئې بللی شو يو شاګرد ئې (واصل بن عطا) ؤ چه په يوه مسئله کښې له خپل استاذ څخه مخالف شو او په مسجد کښې ئې له هغوی نه بيل ځای ونيوه او اعتزال ئې اختيار کړ چه استاذ ئې هم دده په باب وويل: (اعتزل واصل عنا) يعنې له مونږ څخه ليرې او بيل شو.
واصل بن عطا لږ څه وروسته د خپل استاذ د يوه بل شاګرد عمرو بن عبيد په ملګرتيا يوه نوې ډله جوړه کړه چه (معتزله) وبلل شوه يعني د صوفي شاګرد معتزلی شو او معتزله فرقه ئې تاسيس کړه. معتزله د متکلمينو هغه فرقه ده چه (قدر) نفی کوي او له اهل سنتو سره په ځينو عقايدو کښې اختلاف لري او له کراماتو او معجزاتو څخه منکر دي او په آيتونو تاويل او تفسير نه مني.
لومړۍ مسئله چه واصل بن عطا له خپل استاذ حسن بصري سره پکښې اختلاف درلود هغه د ګناهګارانو مسئله وه. مسلمانان هغه وخت په دغه مسئله کښې دوه ډلې ؤ. ځينو د کبيره ګناهونو مرتکبين کافر ګڼل ځينو نورو فاسقان بلل.
حسن بصري ورته منافقان ويل چه له کافرانو نه ډېر بتر دي.
واصل بن عطا پدې خبره کښې له استاذ سره مخالف شو او ويې ويل دوی نه کافران دي او نه مؤمنان بلکه بين المنزلتين منزلت لري او د کفر او ايمان په برزخ کښې واقع دي.
دغه د منزلت بين المنزلتين عقيده معتزله ؤ په نورو مواردو کښې هم تطبيقوله لکه د حضرت عثمان (رض) قتل، د جمل او صفين واقعه او داسې نور او دا د امويانو په ګټه وه ځکه دوی هم د اعتزال مذهب ته راواوښتل.
د معتزله فرقې په مقابل کښې د متکلمينو بله فرقه اشعريه يا اشاعره وه.
د معتزله فرقې يو تن (ابوالحسن بن اسماعيل اشعري) چه له عبدالوهاب جبائی معتزلی څخه ئې زده کړه کوله ديوه خوب دليدو په وجه له معتزلي مسلک څخه وګرځيده او له فلسفي روش څخه ئې د رسول الله صلی الله عليه وسلم سنتو او اسلامي سني فقهې ته مخه کړه او حنبلي مذهب ئې اختيار کړ. ده وويل زه د خدای په کلام او د پيغمبر په سنتو يعني په هغو احاديثو تمسک کوم چه اصحابو او د حديثو امامانو ئې روايت کړی دی.
اشعريه يا اشاعره فرقه همدغه ابوالحسن اشعري ته منسوبه ده چه د معتزلی شاګردو. اشعريه په حقيقت کښې د کوم نوي مذهب پيروان ندي بلکه په اصولو کښې د هماغه څه تابع دي چه اصحاب حديث پرې عقيده لري.
علم کلام چه ديني مسايل په عقلي دلايلو ثابتوي او معتزله فرقې د اشاعره ؤ په خلاف د غه علم ته ډېره توسعه ورکړه منبع ئې يوناني فلسفه ده.
متصوفين دغه علم ته ښه نظر نلری او ځيني ئې که ډېر مخالف ندي ډېر موافق هم ندي. امام غزالی وايي: (قرآنی دلايل لکه غذا هر انسان ته ګټه لري او د متکلمينو دلايل لکه دوا رنځورانو ته په کار ده.)
ابن عباد هم علم کلام لکه طب ګڼي او وايي چه د صحت خاوندان ورته څه ضرورت نلري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنید مشهور صوفی یوه ورځ په لاره تېریده چه هلته متکلمین ناست و. ده پوښتنه وکړه چه دغه کسان څوک دي؟ چا ورته وویل دا هغه خلک دي چه د خدای تنزیه او له عیبونو څخه پاکوالی په عقلی دلایلو ثابتوي. جنید وویل: (نَفيُ العَيبِ حَيثُ يَستَحِيلُ العَيبَ عَيبٌ) یعني هلته چه عیب محال دی د عیب نفی کول هم عیب دي. امام شافعي او امام احمد حنبل د سني فقهې امامان سفیان ثوري او اکثرو محدثینو دغه علم تحریم کړی دی. لکه چه دمخه وویل شوه په اسلام کښې معارضې مباحثې او مناظرې څه په خپله د مسلمانانو ترمینځ او څه د نورو مذاهبو د پیروانو له خوا د امویانو او عباسیانو په وخت کښې زیاتې شوې او کله چه خلیفه منصور عباسی فرمان صادر کړ چه د جهان علمي او مذهبي کتابونه په عربي ترجمه شي نو د دغو ترجمه شوو کتابونو په لوستلو د مسلمانانو په عقاید و کښې نوره ګډوډي هم راغله او د عقلی دلایلو بازار تود شو.

د هارون الرشید پلار خلیفه مهدي چه د نوې پوهې ټینګ طرفدار و امر ئې وکړ چه اسلامي پوهان د اسلام د مخالفانو په ځواب کښې کتابونه ولیکی او اعتراضونه ئې رد کړي. ابو الهذیل (۱۳۱-۱۳۵ هجري) لومړی سړی و چه په علم کلام کښې ئې ډېر کتابونه ولیکل.

له خلیفه مهدي نه وروسته د ده ځوی هارون الرشید په ابتداء کښې علم کلام ته په بد نظر کتل او له متکلمینو سره ئې رویه سخته وه مګر ډېر ژر ئې په یوه خبره علم کلام ته نظر ښه شو او علاقه ئې ورسره پیدا شوه. خبره دا وه چه د هند مهاراجا یو خط هارون الرشید ته ولیکه چه مسلمانانو خپل دین د تورې په زور په خلکو ومانه که چېرې د اسلام اثبات په دلیل او برهان کولی شئ یو عالم راولېږئ که زه ئې قانع کړم اسلام به ومنم.

هارون الرشید یو فقیه ورولېږه او د مهاراجا له خوا د مباحثې د پاره یو نماینده وټاکل شو چه فقیه ته ئې وویل: ستاسو خدای قادر دی که نه؟ فقیه وویل: هو ! د خدای یو صفت قدیر دی او کامل قدرت لري.

د مهاراجا نماینده وویل: آیا ځان په شان خدای پیدا کولی شي او د خپل مثل په پیدا کولو هم قادر دی.

فقیه جواب ورکړ: چه دا راز بحثونه په علم کلام پورې ارتباط لري او مونږ دغه علم او دغه راز بحثونه بد ګڼو.

هارون الرشید وروسته تر هغه متکلمین راوغوښتل او له هغوی څخه ئې معمر بن عباد د مباحثې د پاره انتخاب کړ.د مامون په وخت کښې علم کلام د رشد مرحلې ته ورسیده او معتزلهٔ د هغه مهارت له مخې چه په فلسفه کښې ئې درلود د علم کلام علمي تدوین ته ئې اقدام وکړ.

وائي چه د علم کلام نوم په دغه علم ځکه کېښودل شو چه یو مهم بحث پکښې په الهی کلام باندې وُ او ډېرې خبرې په دې باندې کیدې چه قرآن مخلوق دی او که نه دی؟ ځینې وائي د فلسفې یو شاخ منطق دی او کلام د منطق په معنی دی ځکه د دغه علم نوم علم کلام کېښودل شو.

دا نوم د عباسیانو په وخت کښې وضع شو او پخوا تر هغه کلامي بحثونه (فقه الدین) بلل کیده د (فقه العلم) په مقابل کښې. په همدغه وجه د امام ابو حفیفه هغه کتاب چه په عقاید و کښې ئې ولیکه (فقه الاکبر) و بلل شو.

په علم کلام کښې د معتزله او اشعریه ځینې مهم اختلافونه دا دي:

وعد او وعید:

الله تعالی په خپل کتاب کښې ډېر ځایونه نیکانو ته د اجر او ثواب وعدې ورکړیدي او ګنهګاران ئې په زجر او عذاب ویرولي دي د عدالت تقاضا هم دغه ده چه انسان د خپلو ښو کارونو په مقابل کښې ښه ومومي او د بد یو سزا ورکړه شي.

د لته دا سوال پیدا کېږي چه آیا په خدای باندې د وعدو او وعیدونو په ځای کول حتمی او لازمي امر دی که نه دی. یعني الله تعالی په عدل مکلف دی او که نه؟

اشاعره وايي: په خدای پاک باندې څه واجب ندي هغه فعال مایشا دی او کولی شي چه مطیع او فرمانبردار ته سزا ورکړي. او ګناهګار ته د رحم او کرم له مخې اجرونه ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام غزالي وايي: الله تعالی ټول کافران بخښلی شي او ټول مومنان معذب کولی شي ځکه چه خدای د ټولو او د هرڅه مالک دی نو په خپل ملک کښې هر راز تصرف کولی شي.
معتزله وايي: د مطيع د پاره اجر او د ګنهګار د پاره (چه بې توبې مړ شي) زجر په خدای واجب دي. که داسې نه وي نو پاک خدای به په هغه څه کښې چه مونږ ته ئې خبر راکړی دروغجن شي (العياذ بالله) او دا کار له عدل او انصاف نه هم لرې دی او پاک خدای په خپله وايي: (وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ سورت ق آيت ۲۹) يعنی زه په بندګانو ظالم نه يم.

احباط:

په طاعت او عبادت او په ښو عملونو د ګناهونو محوه کيدل او په بدو عملونو او ګناهونو د نيکی له مينځه تلل هم اختلافي مسئله ده.
په قرآن کريم کښې دا هم راغلي دي: (إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ سورت هود آيت ۱۱۴) يعنی حسنات سيئات له مينځه وړي.
له بلې خوا دا هم په قرآن کريم کښې څو ځايه راغلي دي چه شرک او کفر نيک عملونه ضايع کوي او له مينځه ئې وړي مګر په صورت حجرات کښې د پيغمبر په حضور کښې په جګ آواز غږيدل او داسې په جهر غږيدل لکه چه مسلمانان په خپلو مينځو کښې يو له بل سره غږيږي دا کار هم چه شرک او کفر ندی بيا هم د اعمالو احباط (حبط کول) او ضايع کيدل ګڼل شوي دي.
(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ الحجرات آيت ۲) معتزله د احباط په باره کښې وايي: که يو مومن د ګناه مرتکب شی نيک عمل ئې له مينځه ځي او په ښه عمل باندې بد عملونه مينځل کيږي نو په دغه اساس د انسان وروستی عمل اعتبار لري او محوه شوی عملونه په حساب کښې نه راځي.
اشاعره وايي: ښه او بد عملونه ځانته حساب لري او محاسبه کيږي. د اشاعره وو په نزد د تيرو اعمالو محوه کيدل يعني (احباط) په انکار پورې ارتباط لري او د کفر په صورت کښې پخوانی نيک عملونه له مينځه ځی او بس. لکه چه الله تعالی فرمايي: (لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ سورت زمر آيت ۶۵) يعنې که څوک مشرک شي نو عمل ئې حبط کيږي. اشاعره وايی: د مومن او مسلمان حسنات او سيئات تلل کيږي که بدي ئې زياته وه داسې به وي لکه چه هيڅ نيکي ئې نه وي کړي که د نيکی پله ئې درنه وي بې ګناه به وګڼل شي دا ځکه چه اکثر په لږ غالب وي او اقل له مينځه وړي.
صاحب المواقف وايي: د چانيکي او بدي که مساوي وي امکان لري چه ثواب په عقاب رجحان ولري.

شفاعت:

د شفاعت مسئله هم له اختلافي مسائلو څخه ده چه دواړه فرقي پکښې اختلاف لري.
اشاعره وائي: پيغمبر د کبيره ګناه د مرتکبينو شفاعت کوي چه له عذابه يې خلاص کړي او نجات ورومي.
معتزله وايي: د شفاعت معنی دا نه ده چه د عذاب مستحق له عذابه خلاص شي بلکه د اجر او ثواب خاوند ته د اجر او ثواب زياتول د شفاعت معنی ده او پيغمبر د هغه چا شفاعت کوي چه د ثواب مستحق وي چه خدای ئې په اجر کښې زياتول وکړي او درجه ئې لوړه کړي.
په قرآن کريم کښې دا واضحه ده چه د کافرانو شفاعت نشي کيدی او نه شفاعت څه فايده ور رسوي: (فَمَا تَنفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ المدثر آيت ۴۸) هم دغه معنیٰ افاده کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځينو آيتونو کښې شفاعت د خداى په اذن پورې موقوف ګڼل شوى لکه پدې آيت شريف کښې: (مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ البقره آيت ۲۵۵) يعنې څوک دى هغه چه د خداى په نزد شفاعت وکړي مګر د هغه په اذن. په بل آيت کښې راغلي دي: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَنفِقُواْ مِمَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لاَّ بَيْعٌ فِيهِ وَلاَ خُلَّةٌ وَلاَ شَفَاعَةٌ -البقره آيت ۲۵۴) په دې ايت کښې مومنانو ته ويل شويدي چه خپل مالونه د خداى په لاره کښې نفقه کړئ پخوا تردې چه هغه ورځ راشي چه نه پکښې خريد او فروش شته نه دوستى او نه شفاعت.

د پيغمبرانو عصمت:

د انبياؤ په معصوميت کښې هم د نظر اختلاف موجود دى.
معتزله وايي: کيدى شي چه انبيا د نبوت نه د مخه دلويو او وړو ګناهونو مرتکب شوي وي او وروسته له نبوته هم د وړو ګناهونو مرتکب شى، يعنى دوى پس له نبوته انبيا له کبيره ګناهونو نه معصوم ګڼي.
اشاعره وايي: پخوا له نبوته دا امکان موجود دى چه انبيا دلويو او وړو ګناهونو مرتکب شي او وروسته له نبوته هم کيدى چه سهواً دلويې ګناه مرتکب شي مګر په قصدي او عمدې ډول غټه ګناه نه کوي يعنى له کبيره ګناه نه په قصدي صورت له نبوت نه وروسته معصوم دى.

معجزه او نبوت:

معتزله لکه چه د اولياؤ له کراماتو څخه منکردي دغه شان د انبياؤ له معجزو ښکاره کولو نه هم انکار کوي او نه ئې مني.
اشاعره وايي: نبوت يو مقام دى چه د خداى له لوري د خلکو د هدايت د پاره چاته ورکول کېږي او پيژندنه ئې پدې کښې کېږي چه خداى په خپل قدرت د معجزې ښکاره کولو توان پيغمبرته ورکوي.
دوى معجزه د نبوت شرط ګڼي او د معجزې د پېژندلو د پاره دا شرطونه تعيينوي:
د خداى فعل دې وي، خارق العاده دې وي، بل څوک دې هغه کار ونکړى شي. د نبوت د مدعي لخوا دې عملي شي. له دعوې سره دې موافق وي، د پيغمبرانو او د دعوې په ضد دې نه وي.
د معجزې په خارق العادة توب کښې ځينې پوهانو ويلي دي چه که د خارق العاده کار معنىٰ دا وي چه د طبيعت د نظام او د فطرت د اصولو په خلاف د علت او معلول له سلسلې نه بهر وي دا راز کار هيڅ ممکن ندى او که دغسې نه وي نو خارق العاده ويل ورته څه معنىٰ لري او نه بنائي چه د معجزې اساسي شرط وګڼل شي.
د اشعريانو مشران لکه امام رازي او امام غزالي چه د متکلمينو دغسې ايرادونو ته متوجه شوه نو د خرق عادت قيد ئې لغوه کړ لکه چه په شرح مواقف کښې ليکل شويدي: (وَالمُعجِزَهُ عِندَنَا مَايَقصُدُبِهِ تَصدِيقُ مُدَعِي الرِسَالَهِ وَاِن لَم يَكُن خَارِقاً لِلعَادَةِ) يعنى زمونږ په نزد معجزه هغه ده چه د نبوت د مدعي تصديق پکښې مقصود وي که څه هم خارق العاده نه وي.
امام فخر رازي وايي: په نبوت باندې باور لرونکي دوه ډوله دي:
يو هغه چه معجزه د پيغمبرى شرط ګڼي بل هغه چه وايي مونږ بايد اول په دې پوه شو چه ښه او بد عقايد او کارونه کوم دي او بيا وګورو څوک چه خلک يوه دين ته رابولي په خبرو او تعليماتو کښې ئې د نيکى او حقيقت څومره اثرشته او دا بلنه خلک تر څه اندازې له باطلونه حق ته راګرځوي که چيرې دا يقين حاصل شي چه هغه پيغمبر دى نو بيائې اطاعت لازم او واجب دى.
امام رازي وايي: (د معجزې نفى له قرآن څخه صراحتاً معلومېږي چه فهم ئې مشکل ندى.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله تعالی په سورة انعام کښې وايي: (وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ سورت انعام آيت ۴۸) يعنې نه لېږو پيغمبران مګر زيري ورکوونکی او ويروونکی.
دا مطلب په قرآن کريم کښې ځو ځله مکرر راغلی چه د پيغمبرانو کار د خلکو خبرول دي چه د ښو عملونو په مقابل کښې د ښه پاداش زيری ورکړي او د بدو کارو له عواقبه څخه ئې وويروي. د پيغمبرانو وظيفه همدغه ده او نور د خلکو کار دی چه مني ئې که ردوي ئې. په دين کښې اکراه نشته او حضرت محمد ته د خدای له لوري ويل شويدی چه ته د خلکو په مسلمانولو مکلف نه ئې څه چه تا ته وحی کېږي هغه خلکو ته رسوه او بس.
په دغه اساس معجزې ته هيڅ ضرورت نه پيدا کېږي چه د رسالت شرط ئې وګڼو ځکه الله تعالی حضرت محمد (ص) ته وايي: (قُل لاَّ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَآئِنُ اللّهِ وَلا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ مَا يُوحَىٰ الی – سورت انعام آيت ۵۰) يعنې ووايه، نه وايم تاسو ته چه ماسره د خدای خزانې دي او نه وايم چه په غيب پوه يم او نه وايم تاسو ته چه زه ملک يم، پيروي نه کوم مګر د هغه شي چه وحی ئې راته شويده.
هرکله چه پيغمبر د خدای له لوري مامور دی چه خلکو ته ووايي چه ماسره نه خزانې شته، نه علم غيب او نه زه ملک يم بلکه تاسو غوندې بشر يم او د وحی پيروي کوم نو بيا د معجزې لرلو سوال څنګه پيدا کيدی شي.
په سورة اعراف کښې هم پاک خدای حضرت محمد (ص) ته داسې امر کوي: (قُل لاَّ أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلاَ ضَرًّا إِلاَّ مَا شَاء اللّهُ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لاَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَاْ إِلاَّ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ سورت اعراف آيت ۱۸۸).
يعنې ووايه ! مالک نه يم د ځان د پاره د نفع او نه د ضرر مګر هغه چه د خدای رضا وي که زه په غيب پوهيدلی هرګوره به مې ډېر جمع کړي وُ، د منفعت له جنس څخه او نه به رسيدله ماته هيڅ بدي.
نه يم زه مګر ويرونکی او زيری رسوونکی د داسې قوم د پاره چه ايمان لري. دغه راز واضح بيانونه چه په قرآن کريم کښې راغلي دي امام رازي حق لري چه وايي قرآن معجزه په صراحت نفی کړيده. له معجزې نه خو معتزله چورمنکر دي او اشاعره هم پکښې دوه ډلې دي چه يوه ډله ئې د نبوت شرط نه ګڼي يائې خارق العاده توب لازم نه ګڼي او په دغه صورت کښې د معجزې مفهوم له مينځه ځي او يوه مشکله موضوع د حل لاره پيدا کوي. که چيرې معجزه نفی نشي بلکه خارق العاده کار او د نبوت شرط وګڼل شي او دا ټکی هم ورسره شي چه بل څوک هغه کار ونکړی شي نو بيا علاوه په عقلي او علمي استحاله چه د طبيعت او فطرت د اصولو خلاف د علت او معلول سلسلې نه بهر څه نشي کيدی دا مشکل هم پېښېږي چه اشاعره د پيريانو او شياطينو په وجود او د انسان په بدن کښې ددوی په حلول او نفوذ هم عقيده لري او دا منی چه د بنيادم په وجود کښې د پيريانو حلول ددې باعث کېږي چه له دغه شخص نه خارق العاده چارې څرګندې شی او د تعجب وړ وي. نو په دغه صورت کښې به د يوه پيرياني او سحرکار فرق چه د نبوت ادعا وکړي له رښتياني نبي نه په څه شان وشي؟ له بلې خوا هغسې کسانو لکه: عبدالله بن مقنع، حکم بن عطا مزدک چه پخپل وخت کښې حيرانوونکي خارق العاده کارونه کړيدي يا اوس د مسمريزم او هيپنوتيزم په اساس صورت مومي له معجزې نه به ئې څنګه بيلوو او تشخيص به ئې کوو.
عبدالله بن مقنع دوه مياشتې د نخشب په شاو خوا کښې ځلانده سپوږمی له څا نه را ويستله چه تر څلورو فرسنګو پورې ئې ځمکه رڼا کوله.
مزدک هم څه داسې وسيله پيدا کړې وه چه د اور له مينځ څخه به ئې خبرې کولې. بله دا چه که ووايو چه بل څوک دې هغسې کار ونه کړی شي که ددې خبرې معنی دا وي چه د معجزې د وقوع په وخت کښې دې څوک ونکړی شي نو بيا بايد عبدالله بن مقنع پيغمبر وګڼل شي ځکه چه هغه وخت بل چا دغه کار نشو کولی او که مقصد دا وي چه د جهان تر آخره څوک ونکړی شي دا پيشګوئي به څوک څنګه وکړي چه دا کار په وروستيو زمانو کښې څوک نشي کولی. هغه شفاګانې چه د عيسیٰ (ع) معجزه وه اوس د هپنوتيزم او مسمريزم په وسيله کيدی شي چه لکه معجزه کوم خاص علت نلري

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهمدغسې ملاخطاتو په وجه د متکلیمنو مهم اشخاص: امام غزالي، امام فخررازي، ابن رشد، راغب اصفهاني او شاه ولی الله یا معجزه د رسالت شرط نه ګڼي یائې له خارق العاده توب څخه مجزا کوي او د عقلي استدلال په حیث ئې د نبوت له موضوع سره مربوطوي. داؤ د معتزلیانو او اشعریانو ځیني مهم اختلافونه چه په علم کلام کښې مطرح شوه او له حسن بصری صوفي سره د هغه د شاګرد واصل بن عطا اختلاف ئې اصلی منشا او مبدا وه. په دغو اختلافاتو پسې نور هم ډېر اختلافونه راروان وو او په مختلفونوموتو، مختلفې فرقې په اسلام کښې راپیدا شوې چه مظاهر ئې ډېر څرګند او ښکاره دي.

هماغسې چه په عیسوي دین کښې پروتستان (په پاپ باندې عقیده نه لرونکي) کاتولیک (دپاپ پیروان) او ارتدکس (په دین کښې رښتوني او د صحیح دین پیروان) پیدا شوه په اسلام کښې زیات شمیر مذهبونه او مسلکونه مینځ ته راغلل او د اسلام تطبیق د زمان او مکان د اختلاف په وجه مختلف شکلونه او صورتونه پیدا کړه. قرآن کریم که څه هم په اصلي صورت محفوظ پاتې دی او تحریفات ئې په متن کښې نه دي راغلي مګر د تفسیر او تاویل له لارې پکښې راز راز تعبیرونه وشوه او د متضادو افکارو د استدلال ماخذ وګرځیده.

د اسلام دین چه تقریبا څوارلس سوه کاله د مخه دنیا ته راغی او اوس پرې ډېرې پیړۍ تیرې شویدي، ډېره اوږده زمانه ئې طی کړیده او په دې کښې شک نشته چه د زمانې دغو مره ډېر تغیر د ژوند په ټولو خواو کښې ډېر بدلونونه راوستي دي او دین هم له دغو تغییرونو څخه مصئون نه دی پاتې.

ځیني پوهان وایي د اسلام دین د نورو ادیانو په شان یوه اجتماعي پدیده وه چه پخپل وخت کښې د ترقۍ او تکامل په لور یو قوي او مفید حرکت و او ډېر اصلاحات ئې وارد کړه مګر څومره چه تولید او تولیدي وسایل ژر ژر تغیر کوي اجتماعي روابط او سازمانونه ئې نه کوي او ادیان څه موده وروسته نشي کولی چه ځان د تولید له څرنګوالي سره مطابق کړي په همدغه وجه بالاخره د ترقیاتو په مخکښې سد کېږي او دا ضرورت مینځ ته راځي چه باید مذهبي اصلاحات شروع شي او د مذهب او تولید ترمینځ نسبي تطابق مینځ ته راشي خو سره له دې بالاخره هغه ځای ته رسېږي چه بیا اصولاً دین له تولید سره هیڅ مطابقت نه کوي او له مینځه ځي دا خبره چه هر څنګه وي، وي به. دلته د بحث وړ دا خبره ده چه ایا د اسلام دین د زمانې تغییرته څه اعتنا کړیده او که نه؟ آیا په دیني او شرعي احکامو کښې ئې د اجتماعي بدلون په وجه سازش او تطابق ته لاره خلاصه پریښې ده که تړلی یې ده؟

په اسلامي فقه کښې خو د مذهب امامانو ځان ته د اجتهاد دروازه بیرته کړه او د زمان او محل په اعتبارئې داسې احکام وضع کړه چه ضرورت ئې تقاضا کوله.

دعموم البلوی اصطلاح په همدغه وجه مینځ ته راغله او: (اَلضَّرُورَاتُ تُبِیحُ المَحضُورَاتِ) یعنی ضرورتونه ممنوعات مباح کوي یو مهم اصل وګڼل شو. (ګرضرورت بود رواباشد) په دیني او شرعي احکامو کښې اجتماع او قیاس وروسته له آیت او حدیث څخه دوه مهم اصله ګڼل دا ثابتوي چه فقهاؤ له عصر او زمانې سره تطابق او د نوو احکامو استنباط او استخراج ضرور ګڼلي او دغه اصل ئې منلی دی.

په همدغه اساس اسلامي سني فقه د څلورو مذهبو د امامانو په اجتهاد تدوین شوه او د خلکو د احتیاج مطابق په شرعي احکامو کښې ډېره اضافه وشوه او ډېر نوي مسایل په عباداتو او معاملاتو کښې مینح ته راغله او بیا لوئې لوئې فتاوې راووتې او له اصولو او کلیاتو نه جزئیات استخراج شوه.

په شیعی فقه کښې خو اوس هم د اجتهاد سلسله جاري ده او مجتهدین د اجتهاد حق لري مګر په سني فقه کښې د اجتهاد دروازه وتړل شوه او د راتلونکو وختونو ایجابات او مقتضیاتو ته ونه کتل شوه ښائي د اجتهاد د دروازې تړلو یوه وجه داوي چه په اخره زمانه کښې دآخري زمانې ملایان د دنیائي ګټو د پاره غلط حکمونه صادرنکړي او په دین کښې له سمې لارې نه منحرف نشي که دا کار په همدغه لحاظ هم شوی وي بیاهم ویلی شو چه په دین کښې د زمانې همدغه تاثیرچه پخوا اجتهاد جایز و او اوس ناجایز دی ډېرلوی تغیردی او ډېر زیات اهمیت لري که د آخري زمانې ددیانت کمزوري د اجتهاد بندولو دلیل کیدی شي نوبیا داخري زمانې دنوو ایجاباتو او مقتضیاتو د پاره د نوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

احکامو ضرورت ولې د اجتهاد د دوام موجب نشي کیدی. که څوک دا ووایې چه د اجتهاد حق یوازې په څلورو امامانو (ابو حنیفه، شافعی، مالک او حنبل) پورې منحصر و نو ددې انحصار دلیل به څه وي؟

هغه وخت چه دغو امامانو دفقهې مسایل راویستل په هماغه وخت کښې هم ددوی په معاصرینو او شاګردانو کښې داسې کسان و چه مخالفت ئې ورسره کاوه لکه: (زفر، محمد او ابو یوسف) او دغه اجتهادي مخالفت د دین مخالفت نه ګڼل کیده پخپله د څلورو مذهبو یو له بله اختلاف دا ښیي چه عقلاً ممکنه ده چه څلور واړه مذهبه د مختلفو او متضادو احکامو لرلو سره بیا هم څلور واړه حق وګڼل شي او په یوه کښې هم څه غلطي نه وي. په همدغه وجه دا منل شویده چه یو مذهب به صحیح وي او نور د اجتهادي سهوې په وجه معاف وګڼل شي یا به په یوه مذهب کښې ځینې احکام صحیح وي او په ځینو کښې به اشتباه پیښه شوې وي: (اَلشّیخُ تَارَةً یُخطِی وَ تَارَةً یُصِیبُ) شیخ کله خطا کېږی او کله حق ته رسېږي یعنې دا نشی کیدی چه ټول مجتهدین په ټولو اجتهادي احکامو کښې له سهو او خطا څخه مصئون وي. د وروستی زمانې دایجاباتو او مقتضیاتو رعایت په اسلام کښې معتبر ګڼل شوی او پخپله د خدای په کتاب کښې داسې آیتونه شته چه د زمانې د تغیر په وجه د دیني احکامو تغیر راښیي او په دې مو پوهوې چه د یوه وخت احکام په بل وخت کښې د شرایطو او حالاتو په بدلون منسوخ شویدي.

سربیره په دې د خلفای راشدینو په وخت کښې هم ځینې مثالونه شته چه د وخت په بدلون د احکامو بدلون څرګند وي. د رسول الله (ص) په زمانه کښې د اسونو زکات نه اخیستل کېږي مګر حضرت عثمان پخپل خلافت کښې د اسونو زکات واخیست او دلیل ئې دا ؤ چه هغه وخت اسونه لږ و او د جهاد دپاره و مګر اوس ډېر شویدي او تجارتي مال ګرزیدلي دي چه باید زکات ئې واخیستل شي. همدارنګه رسول الله (ص) د قرآن کریم په حکم مولفة القلوب د بیت المال په مال کښې د برخې خاوندان ګڼل او دوی ته ئې برخه ورکوله مګر حضرت عمر (رض) پخپل خلافت کښې مولفة القلوب ته څه نه ورکول او ویل ئې هغه وخت مسلمانان ضعیف و او د قلوبو تالیف ته ئې ضرورت درلود چه اوس ئې نلري.

په سورة انفال کښې الله تعالی خپل نبي ته امر کوي چه مومنان جنګ ته وهڅوه او ترغیب ورکړه چه که ستاسو شل تنه صابران وي په دووسوو غلبه مومي او که له تاسو نه سل تنه وي په زرو کافرانو باندې بریالی کیږي: (یَا أَیُّهَا النَّبِیُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِینَ عَلَى الْقِتَالِ إِن یَکُن مِّنکُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ یَغْلِبُواْ مِئَتَیْنِ وَإِن یَکُن مِّنکُم مِّئَةٌ یَغْلِبُواْ أَلْفًا مِّنَ الَّذِینَ کَفَرُواْ سورت انفال آیت ۶۵)

وګورئ! په دې آیت کښې مسلمانان مکلف شویدي چه یو تن د لسو تنو کافرانو په مقابل کښې و جنګېږي خو څه موده وروسته چه حالات بدلېږي یو بل آیت نازلېږي او مومنانو ته وایي اوس خدای تخفیف درکړ او پېټی مو سپک شو. خدای پوهېږي چه په تاسو کښې ضعف راغی که اوس ستاسو سل تنه صابران وي په دوو سوو غالبېږي او که زر تنه له تاسو څخه وي په دوو زرو تنو باندې د خدای په اذن غلبه حاصلوي او خدای د صابرانو ملګری دی:

(الآنَ خَفَّفَ اللّهُ عَنکُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِیکُمْ ضَعْفًا فَإِن یَکُن مِّنکُم مِّئَةٌ صَابِرَةٌ یَغْلِبُواْ مِئَتَیْنِ وَإِن یَکُن مِّنکُمْ أَلْفٌ یَغْلِبُواْ أَلْفَیْنِ بِإِذْنِ اللّهِ وَاللّهُ مَعَ الصَّابِرِینَ - سورت انفال آیت ۶۶) دلته یو مسلمان د دوو تنو کافرانو په مقابل کښې په مقاومت مکلف دی او د زمانې په بدلون په دیني تکلیف کښې ډېر کموالی راغلی دی د هجرت په آغاز کښې مسلمانان لږ و مګر دیني جذبه او روحیه ئې ډېره قوي وه چه یو به د لسو په مقابل کښې جنګیده او بریالی کیده، حتی چه زر تنه مسلمانان له اتیا زره کافرانو سره جنګیدل او د موته په غزا کښې درې زره مسلمانان د دووسوو زرو یعنی دوو لکو په مقابل کښې پایدار پاتې شوه، د هجرت له اغاز نه څه موده وروسته چه لومړنی مسلمانان بوډاګان او ضعیف شوه او نوی نسل د پخوانیو مهاجرینو او انصارو په شان معناً او روحاً قوي نه و او نه هغه کامل یقین ورسره و نو یو تن د دوو تنو په مقابل کښې په جنګ مامور شو یعنې د رسول الله (ص) په حیات کښې د ډېر وخت په تېریدو په یوه قرآني

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم کښې د غومره فرق او تغيير راغی او علت ئې هم د زمانې تغيير وښودل شو ځکه د تخفيف د آيت شروع په (الآن) باندې وشوه.

د اسلام ژوره، باريکه او صحيحه مطالعه چه اجتهادي پوهه هم ورسره ملګرې وي ډاډ راکوي چه اسلام په هر وخت کښې د عصر له احتياجاتو سره مناسب احکام وضع کولی شي او يوازې د اسلام اجتماعي عدالت دا استعداد او ظرفيت لري چه بشري سعادت تامين کړي او بس.

پای

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام او د اسلام نقش

د فرد او جامعې په جوړولو کښې

www.ulfat.de

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library